

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İBN TEYMIYYE'NİN HADİS TENKİTÇİLİĞİ

Hamit YÜRTER

Diyarbakır / 2014

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İBN TEYMIYYE'NİN HADİS TENKİTÇİLİĞİ

Hamit YÜRTER

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ali BUDAK

Diyarbakır / 2014

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “İbn Teymiyye'nin Hadis Tenkitçiliği” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03/07/2014

Hamit YÜRTER

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“İbn Teymiyye’nin Hadis Tenkitçiliği” adlı Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

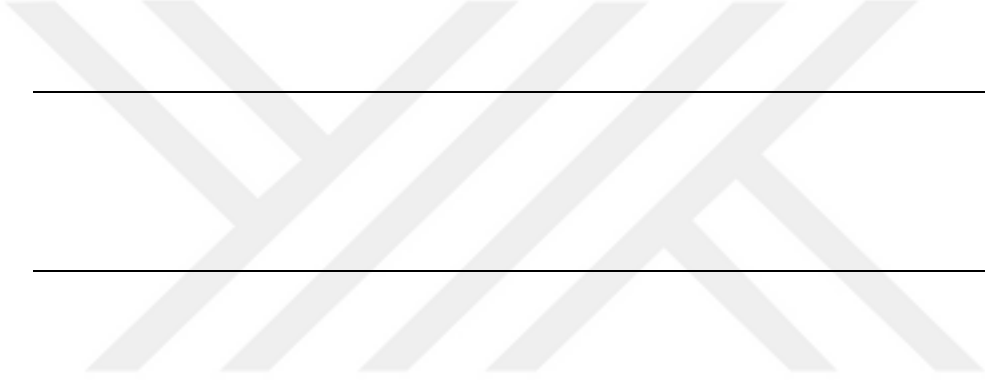
Hamit YÜRTER

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ali BUDAK

KABUL VE ONAY

Hamit YÜRTER tarafından hazırlanan “İbn Teymiyye’nin Hadis Tenkitçiliği” adındaki çalışma, 04.07.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

.../.../2014

ÖNSÖZ

İbn Teymiyye, Kur'ân ve Sünnet'i iyi bir şekilde kavrayan, İslâmî ilimlere geniş bir şekilde vakıf olan, özellikle hadis, rical ve tabakat gibi ilimlerde engin bir bilgiye sahip olan ve bu alanda alimler tarafından söz sahibi olarak telakki edilen büyük bir alimdir. Bu çalışmada hadis ilmindeki yerini, hadis tenkidçiliğini ve hadis tenkidinde benimsediği esas ve kriterleri ele almaya çalıştık.

Bu çalışmamız; giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, İbn Teymiyye'nin, yaşadığı dönemin siyasî, sosyal, ilmî ve fikrî durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Burada, ayrıca yaşadığı Harran, Şam ve Mısır'ın coğrafi yapısı hakkında da kısa bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, İbn Teymiyye'nin hayatı, ismi, nesebi, doğumu, yetişmesi, tahsil hayatı, fikrî alanda verdiği mücadeleler, inandığı dava uğrunda çektiği ızdırap ve eziyetler, istifade ettiği hocalar, yetiştirdiği talebeler ve kaleme aldığı eserler hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Bu bölümde, ayrıca ilmî kişiliği, hadis, fıkıh, tefsir, akâid ve kelâm gibi ilimlerdeki yeri hakkında kısa malumat verildiği gibi onun hayatı, şahsiyeti ve benimsediği fikirleri konu edinen gerek müstakil eserler şeklinde olsun gerekse tabakat türü ansiklopedik kaynaklar şeklinde olsun onlar hakkında da kısa bilgiler verilmiştir. Müslüman alimlerin ve müsteşrik araştırmacıların, onunla ilgili olarak yapmış oldukları çalışmalara da değinilmiştir.

İkinci bölümde ise, İbn Teymiyye'nin hadis ve sünnet kavramları ile ilgili olan görüşlerine ve hadis tenkidçiliğine değinildiği gibi, onun sened ve metin tenkidinde benimsediği ilke ve prensiplere örnekleriyle birlikte geniş bir yer verilmiştir. Bunun yansira verilen hadis örneklerle ilgili olarak diğer bazı alim ve muhaddisler tarafından yapılan değerlendirmelere de yer verilmiştir. böylece bir kıyaslama yapma imkânına sahip olunmuştur.

Çalışmanın sonuç bölümünde, İbn Teymiyye'nin hadis tenkidçiliği, hadis tenkidinde benimsediği ilke ve esaslarla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Burada son söz olarak, tezimi baştan sona kadar büyük bir titizlikle okuyarak beni yönlendiren ve bana rehberlik eden tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ali Budak hocama teşekkür etmeyi borç bilirim.

Gayret bizden, ancak başarı Allah'tandır.

Hamit YÜRTER
Diyarbakır / 2014

ÖZET

İbn Teymiyye, fıkıh, tefsir, akaid, felsefe ve kelim gibi ilimlerde geniş bir bilgiye sahip olduğu gibi hadis ilminde de çok derin bir alimdi. Ancak onun hadisçiliğiyle ilgili yapılan çalışmalar diğer ilim dallarına nazaran eksik kalmıştır. Bu çalışmada, onun hadis ilminde sahip olduğu birikimini, hadis tenkidçiliğini ve hadis tenkidinde takip ettiği metodu, rivayet sıhhatı tespitinde benimsediği ilke ve prensipleri ve kullandığı teknik ve yöntemler hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmayla onun hadis ve sünnete bakış açısını ve rivayetlere yaklaşım biçimini biraz daha açığa kavuşturma konusunda katkı sağlanması umulmaktadır.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte yaşadığı asrın siyasi, sosyal, ilmî ve fikrî durumu hakkında bilgi verildiği gibi, çağının coğrafî yapısı hakkında da kısa bir bilgi verilmiştir . Birinci bölümde hayatı, hocaları, talebeleri, eserleri, fikir ve düşünceleri ve ilmî kişiliği hakkında malumat verilmiştir. Tezin ana konusu olan ikinci bölümde ise, İbn Teymiyye'nin hadis ve sünnet ilminde izlediği yol, hadis ve rivayetlerin metin ve sened tenkidinde başvurduğu esaslar, kullandığı ilke ve prensipler ve benimsediği kriterler hakkında örnekleriyle birlikte mukayese etmek suretiyle geniş bilgi verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İbn Teymiyye, Hadis, Sünnet, Tenkid, Sened, Metin

ABSTRACT

Ibn Taymiyya, was a great scholar both at fiqh, at tafsir, at Beliefs, at philosophy, at theology and at hadith. But studies about hadith which he owned is lacking compared with studies about his other aspects. By this work Intended to provide information about his accumulation in the hadith, and the method he followed in the review and evaluation of hadith, the rules and principles he adopted in the prove that the narrative is true and the techniques and methods he followed.

This study consists of one entrance, two main sections and a conclusion. In the entrance section information is given about geographical environment, political, social, scientific and intellectual status of century which Ibn Taymiyya lived in. In the one section information is given about his life, teachers, students, works, ideas, thoughts and his scientific personality. In the second part, which is the main subject of the thesis, extensive information is given by comparing with examples about his method of hadith and sunnah information is given about the principles which he applied, guidelines and principles which he used and the criteria which he adopted.

Key Words: IbnTaymiyya, Hadith, Sunnah, Criticize, Sanad, Text.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, METODU VE KAYNAKLARI	2
İBN TEYMİYYE'NİN YAŞADIĞI ASIR VE ÇEVRE.....	4
A. SİYASÎ DURUM.....	4
B. SOSYAL DURUM.....	8
C. İLMÎ VE FİKRÎ DURUM.....	10
D. COĞRAFÎ ÇEVRE.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN TEYMİYYE, HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİĞİ

1. HAYATI	15
1.1. İsmi ve Nesebi.....	15
1.2. Doğumu	15
1.3. Yetiştirilmesi ve Tahsil Hayatı.....	16
1.4. İlmî ve Fikrî Alanda Verdiği mücadeleler ve Çektiği Eziyetler	17
1.5. Mezhebi	20
1.6. Vefatı	21
2. HOCALARI.....	22
3. TALEBELERİ.....	26
4. ESERLERİ	28
5. İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	30
5.1. Hadis İlmindeki Yeri	30
5.2. Fıkıh İlmindeki Yeri.....	32
5.3. Tefsir İlmindeki Yeri	34
5.4. Akaid ve Kelam İlmindeki Yeri	35
5.5. Hakkında Yapılmış Çalışmalar	37
5.5.1. İbn Teymiyye'nin Hayatı ve Fikirlerine Dair Yazılan Bazı Müstakil Eserler	37
5.5.2. İbn Teymiyye'nin şahsiyeti ve hayatını içine alan bazı genel kaynaklar	39

İKİNCİ BÖLÜM

İBN TEYMIYYE'DE HADİS TENKİTÇİLİĞİ

1. İBN TEYMIYYE'NİN HADİS VE SÜNNET KAVRAMLARINI DEĞERLENDİRMESİ.....	40
1.1. Hadis Kavramını Değerlendirmesi	40
1.2. Sünnet Kavramını Değerlendirmesi	42
2. HADİS TENKİDÇİLİĞİ	45
2.1. Sened Tenkidi	45
2.1.1. Senedin Sıhhati	46
2.1.1.1. Konuyla İlgili Örnekler	48
2.1.1.2. Ravi'nin Güvenirliği	50
2.2. METİN TENKİDİ	53
4. İBN TEYMIYYE'DE METİN TENKİDİ ESASLARI.....	59
4.1. Rivayetin Kur'ân'a Aykırı Olması	59
4.2. Rivayetin Mütevatir veya Sahih Sünnet'e Aykırı Olması.....	63
4.3. Rivayetin Akla Aykırı Olması	68
4.4. Rivayetin İcmâya Aykırı Olması.....	70
4.5. Rivayetin Tarihsel Vakıalara Aykırı Olması.....	72
4.6. Rivayetin Güvenilir Hadis Kaynaklarında Olmaması	75
4.7. Rivayetin Hadis Alimleri ve Selef İmamları Tarafından Reddedilmesi	77
4.8. Muâraza (Aynı Rivayetin Tariklerini Karşılaştırmak)	80
4.9. Bir Rivayetin Çok Kişi Tarafından Nakledilmesi Gerekirken Nakledilmemesi veya Sika Olmayan Bir Kişi Tarafından Nakledilmesi	83
4.10. Rivayetin İslâm Dininin Genel Prensiplerine Aykırı Olması.....	86
4.11. Rivayetin Hz. Peygamber'in Sözüne Benzememesi	88
4.1.2. Rivayetin Lafzında Rekaket veya Mânasında Bozukluk Olması	92
5. DEĞERLENDİRME	95
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	100

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselâm
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
İA.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
Ö.	: Ölümü
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkîk
tyk.	: Tarih yok
ss.	: Sayfadan sayfaya
Dr.	: Doktor
Doç.	: Doçent
krş.	: Karşılaştır

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Yedinci yüzyılın sonunda ve sekizinci yüzyılın başında yaşayan İbn Teymiyye, akâid, fıkıh, hadis ve sünnet gibi temel İslâmî ilimlerde önemli eserler ortaya koymuştur. İbn Teymiyye, gerek sahip olduğu İlmî birikimiyle gerek fikir ve düşünceleriyle döneminde yaşayan toplum üzerine ciddi bir etki ve iz bırakmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise, ardında bıraktığı muazzam eserlerinden ve yetiştirdiği ender öğrencilerinden çok sayıda insanlar istifade etmiştir.

Bunun yanında onu eleştirenler de olmuştur. Gerek yazdıkları kitaplarla, gerekse hakkında verdiği fetvalarla, onu hep kötülemeye çalışıp halkın gözünden düşürmeye gayret etmişlerdir.

İbn Teymiyye, diğer ilimlerin yanı sıra hadis ilminde, özellikle rical ve tabakât bilgisinde, cerh ve ta'dilde uzman olduğu gibi muhaddislerin hadis tenkidinde başvurduğu metotları da çok iyi bilen ve bu metotları kullanan bir alimdir.

Bu çalışmada, İbn Teymiyye'nin hadis tenkidçiliği geniş bir şekilde ele alındığı gibi rivayetlerin sıhhati tespitinde benimsediği ilke ve esaslara ve hadis kriterlerine de yoğunlaşmıştır. Böyle bir çalışmaya niçin ihtiyaç duyulduğu konusunda ise şu hususları kaydetmek mümkündür:

Birincisi: Geçmişte ve günümüzde, İbn Teymiyye'nin fikhî ve itikadî görüşlerinin bilindiği oranda onun hadisçiliği hakkında fazla bir bilgiye sahip olunmamıştır. Bundan dolayı bu çalışmada, İbn Teymiyye'nin diğer yönlerinden ziyade onun hadis ve sünnet ile ilgili olan görüşleri, metin tenkidinde baş vurduğu metot ve yöntemleri, rivayetleri değerlendirme ve incelemede benimsediği prensip ve ilkeleri ele alınacaktır.

İkincisi, İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemdeki olay ve hadiseler karşısında takındığı tavır, özellikle de hadisleri değerlendirme adına geliştirdiği veya uyguladığı prensiplerin günümüzde de hadislerin anlaşılmasına katkı sağlayacağını söylememiz mümkündür. Bu yüzden böyle bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, METODU VE KAYNAKLARI

İbn Teymiyye, ilim ve fikir açısından çok yönlü bir Őahsiyettir. Kısa ve sınırlı çalıŐmalarla onun çok yönlü ilm Őahsiyetini yazmak, fikir ve düşünceleri hakkında yeterince bilgi vermek mümkün olmayacaktır. Çünkü ardında tefsir, hadis, fıkıh, akâid ve kelâm gibi değişik ilimlerde pek çok eser bırakmıştır. Amacımız onun bütün yönlerini ele almak olmadığı gibi araştırmanın kapsamının da bu denli geniş olmadığını belirtmek gerekir.

Burada İbn Teymiyye'nin hayatı, hadis ilmindeki yeri, fikir ve düşünceleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra yazdığı eserler, kendilerinden istifade ettiği hocalar, yetiştirdiği öğrenciler ve hakkında yapılan çalıŐmalarla ilgili olarak kısa malumat verilecektir. İbn Teymiyye'nin hadis ve sünnet hakkındaki genel yaklaşımı, hadis tenkidçiliği, rivayetleri inceleme ve değerlendirme bağlamında benimsediği genel ilke ve esaslar, metin tenkidine yönelik bakıŐı hakkında bilgi vermek, bu çalışmanın ana konusunu oluŐurmaktadır.

Bu çalışmada, yaşadığı dönemin özelliklerini bilmenin onun ilm düşüncesi üzerinde de etki bırakmış olabileceği gerçeğinden hareketle öncelikle, İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem, siyasî, sosyal, ilmî, ve fikrî açıdan ele alınacaktır. Daha sonra onun hayatı ve kişiliği incelenecek böylece onun hakkında genel bir malumata sahip olunmuŐ olunacaktır. Onun hadisleri değerlendirme usulünün tam olarak ortaya konabilmesi için genel olarak hadisiliğinin bilinmesine gerek olduğundan bu konu öncelikle ele alınacak, daha sonra ise çalışmanın ana mihverini oluşturan "hadisleri değerlendirme kriterleri"ne yoğunlaşmıştır. Bu kriterler, onun kendi kitaplarında bizzat ele aldığı hadisleri değerlendirme esnada kullandı söz ve ifadelerden tespit edilmiştir. Yani, onun kendi eserlerinde incelediği hadisleri değerlendirirken nasıl bir yolu takip ettiği ele alınmış, örneklendirmeler ile bu durum aydınlığa kavuŐturulmuŐtur. Bununla birlikte, onun hadis değerlendirmelerinin net olarak ortaya çıkması için hadislere yaptığı yorumların diğer muhaddislerin yorumlarıyla kıyaslanması yoluna da gidilmiŐtir.

Bu çalışmada istifade edilen kaynaklar hakkında da şu hususu belirtmek gerekir. İbn Teymiyye'nin hayatı ve kişiliği gibi konularda, ona has olan teracim kitaplarından yararlanıldığı gibi siyer, tarih, mu'cem ve tabakat gibi diğer kaynaklardan da istifade edilmiştir. O'nun hadis ilmi ile ilgili görüşleri anlatılmaya çalışılırken, rivayetler hakkında yaptığı tahlil ve değerlendirmeler ele alınırken, bizzat onun tarafından kaleme alınan kitaplara başvurulmuştur. Burada, ona ait olan kitaplarından, özellikle, "Mecmû'ı'l-Fetvâ", "Minhacü's-Sünne", "Ehâdisu'l-Kussâs", "İlmu'l-Hadis", "Mecmûatu'l-Kübrâ" ve "ed-Der'ü beyne Teârüzi'l-Ak'lî ve'n-Nakl" adlı eserlerinden diğerlerine göre daha fazla yararlanmıştır. Son olarak kütüb-i sitte, hadis usulü kitapları, cerh ve tâdil kitapları, hadis şerhleri ve mevzuât kitaplarından yararlanıldığı gibi Mektebetü's-Şâmile gibi bilgisayar programlarından ve Mültekâ Ehli'l-Hadîs gibi hadis forumlarından da yararlanılmıştır.

İBN TEYMIYYE’NİN YAŞADIĞI ASIR VE ÇEVRE

Çevrenin insan üzerindeki etkisi, herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Hatta bazen çevre, insanda terbiyecilerin yapamadığını yapar. İbn Teymiyye de, bir sosyal varlık olarak, yaşadığı asır ve çevrenin siyasî, sosyal, ilmî, fikrî ve coğrafi unsurlarından ciddi bir şekilde etkilendiği gibi, onlarda derin izler de bırakmıştır. Bu büyük alimî, ilmî ve fikrî açıdan sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için, onun yaşadığı asır, coğrafi çevre, sosyal yapı ve o zamanda cereyan eden siyasi olaylara göz atmak gerekir. Burada, İbn Teymiyye’nin hayatında iz bırakan mezkur etkenlere yer verilecektir.

A. SİYASÎ DURUM

Yaşadığı zamanda hem toplumda hem de İslâm düşüncesinde derin izler bırakmış olan İbn Teymiyye’nin, (661/1263-728/1328) içinde bulunduğu siyasî dönem iyice tahlil edilmeden, yaptığı gayretli çalışmaların anlaşılması eksik kalacaktır. Onun yaşadığı dönemde İslâm dünyası, kendi içindeki karışıklıkların yanı sıra dışarıdan da önemli tehditler altında bulunmaktaydı. Memluk Devleti, doğu ve uzak doğu devletleri ile Akdeniz havzası ve Avrupa arasında köprü konumundaydı. Doğu ile batı arasındaki ticarî, siyasî ve diğer bütün bağlantılarda çok önemli bir noktadaydı. O, dönemde İslâm dünyasının büyük bir bölümü, baskı ve saldırı altında bulunuyordu. Bunların başında Moğolların işgal faaliyetleri gelmektedir. Ayrıca bölgede bulunan Haçlı beylikleri de İslâm dünyasına zarar vermeye çalışıyorlardı. Moğollar uzak doğudan haçlılar da uzak batıdan gelip, İslâm topraklarını ele geçirmek için birlik kurmuşlardı.¹

Müslümanların içinde bulunduğu bu durum ve yedinci yüzyılda vuku bulunan Moğol akımları, İbnü’l-Esîr (ö. 630/1233) tarafından “el-Kâmil fi’t-Târîh” adlı eserinde güzel bir şekilde şöyle anlatır: *“Bu sırada İslâm ve Müslümanlar, öyle felaketlere uğradılar ki, böyle bir musibet, hiçbir milletin başına gelmemişti. Moğollar doğudan akınlara başlayıp saldırdılar, öyle şeyler yaptılar ki, onları duyan şaşırıp kalır. Diğer yandan Frenkler, “Allah lanet etsin” batıdan saldırıp Suriye’ye girdiler. Maksatları Mısır diyarını, onun kilidi Dimyat’ı zapt etmektir. Eğer Allah’ın lütfü ve yardımı*

¹ Heyet, **Doğuştan Günümüze İslam Tarihi**, Akçağ Yayınları, İstanbul 1992, VI, 461.

olmasaydı Mısır diyarı ve diğer yerler onların eline düşme tehlikesindeydi. Diğer bir yandan da Müslümanlar birbirlerine karşı kılıç çekip, fitneler içinde boğuşuyorlardı.”²

İbn Teymiyye'nin dönemine bakıldığı zaman Müslümanlar, dünyanın her tarafında küçük devletlere bölünmüşlerdi. İslâm âlemi de üç yandan hücumla uğramaktaydı. Nitekim bir yandan, doğudan Moğolların batıdan Haçlıların saldırıları, ayrıca içeriden de hükümdarların ve fırkaların arasındaki düşmanlıklar, bitmek bilmiyordu. Yöneticiler, birbirlerine dost mümin gözüyle değil, bir düşman gözüyle bakıyorlardı. Diğer yandan da Müslümanların kiblesine doğru namaz kılan bazı İslâm fırkaları da, puta tapan Moğollara yol gösterip Müslümanların zayıf noktalarını onlara söylüyorlardı.³

Bahsi geçen her üç düşman hakkında kısa da olsa bilgi vermek yararlı olacaktır: Müslümanların en çetin ve gaddar düşmanlarının başında Haçlılar gelmektedir. Haçlılar, doğuya seferler düzenliyorlardı. Onları bu duruma sürükleyen etkenler; radikal dinî duygular, galibiyet, istilâ ve maddi çıkarlar olarak sıralanabilir. Onlar ilk önce kuvvetli bir millet olan Selçuklularla karşılaştılar. Fakat Selçuklular onları kılıçtan geçirip durdurmayı başardılar. Daha sonra savaşlar yine sürdü ve çetinleşti. Sonunda onlar tarafından Kudüs ele geçirildi ve Müslümanlar da mağlup oldular. Fakat Haçlılar'ın aralarında dinî ihtilaflar baş gösterdi ve bu durum çekişmelere sebep oldu. İşte bu sırada kuvvetli İslâm kumandanları, onlara karşı harekete geçtiler ve sonunda onları memleketlerinden kovmayı başardılar.⁴

Moğolların yaptıklarına gelince; "Moğollar, yaptıkları tahribat ve zulümle Haçlılardan geri kalmamışlardır. Onlar, uzak doğudan çıkıp geçtikleri her yeri yerle bir edip yangın yerine çevirmişler, uğradıkları her milleti yere serip kum gibi dağıtmışlardır. Nihayet Suriye'ye girmişler, birçok yeri almışlar, Mısır'a saldırmak istemişlerdir. Fakat Mısır ve Suriye orduları karşısında bozguna uğrayıp geri dönmüşlerdir. Moğolların bu tahribat ve istilaları, Müslümanlar için büyük bir musibetti. Fakat bu durum Şam'da uzun sürmedi. Moğolların Mısır'a saldıracakları

² İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali İzzüddin, **el-Kâmil fi't-Târîh**, thk.: Ömer Abdüsselam, Daru'l-kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1997, X, 333.

³ Muhammed Ebu Zehra, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, çevr.: Osman Keski oğlu, Hilâl Yayınları, İstanbul 1987, s. 129.

⁴ İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, VIII, 298.

haberini alan Melik Muzaffer, Kutz kumandasındaki Mısır ordularını harekete geçirerek Moğollara baskın yaptılar. Ayn Câlut'ta Mısır ordusu ile Moğol ordusu savaştılar. Moğollar bozguna uğradı. Mısırlılar onları sadece Şam'dan çıkarmakla kalmadılar. Daha sonra Zahir Baybars kumandasında onları Suriye şehirlerinden ve serhatlardan da çıkarıp kovmayı başardılar."⁵

İbn Teymiyye de bir yandan o dönemdeki yöneticilerle bir araya gelip onları Moğollara karşı savaşmaya ikna etmeye çalışırken diğer bir yandan da verdiği fetvalarla halkı Moğollara karşı cihada çağırmıştır. Nitekim İbn Teymiyye, hicrî yedi yüz tarihinde Kahire'ye giderek devlet erkânlarıyla bir araya gelip onları Moğollara karşı savaşmaya teşvik etmiş ve bu konu önemli ölçüde başarılı olmuştur.⁶

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde İslâm dünyası bir yandan haçlı ve Moğol saldırılarının sıkıntılarını yaşarken, diğer bir yandan da, iç olaylar ve karışıklıklarla boğuşuyordu. İktidar mücadeleleri, tahta çıkma çabaları gibi etkenler, İslâm aleminde sürekli huzursuzluk ve istikrarsızlığa sebep oluyordu. Diğer yandan da Batini ve ismâilî gibi fırkalar İslâm düşmanlarıyla anlaşıp müslümanlara içerden zarar vermeye çalışıyorlardı.⁷

Sonuç olarak İbn Teymiyye'nin yaşadığı asrın siyasî durumunu şu temel noktalarda özetlemek mümkündür:

- Hilafetin küçük devletlerde temsil edilip daha sonra da son bulmasıyla sonuçlanması.
- Yöneticilerin zayıf düşmeleri, devlet işlerinde etkili olamamaları, halklarını kötü idare etmeleri.
- İdarecilerin hükmü ele geçirme uğruna, hazırlanmış çok sayıda komplo ve hilelere tevessül etmeleri.
- Devlet işlerindeki karışıklıklar ve kılıç yoluyla iktidarı ele almak istemeleri.

⁵ Muhammed Ebu Zehra, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, s. 134-139.

⁶ Zehebî, Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, **Taruhu'l-İslâmî ve Vefeyati'l-Meşâhîrî ve'l-Alam**, Thk.:Ömer abdusselam et-Tedemmürî, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1993, LII, s.104.

⁷ Muhammed Ebu Zehra, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, ss. 133-134.

- Meydana gelen küçük devletlerin kendi aralarındaki savaşlar, tartişmalar ve birbirleriyle uğraşmaları.
- Hıristiyanların şam'ı ele geçirme planları.
- Müslümanlar için siyasi birliğin sembolü olan hilafetin, Moğollar tarafından düşürülmesi.⁸

⁸ Belîl Abdulkerim, Dr. Belîl Abdulkerim, **Âsru İbn Teymiyye Ve Eseruhu fih**, WWW. Alukah. Net, 03, 09, 2011.

B. SOSYAL DURUM

İbn Teymiyye'nin yaşadığı asır son derece istikrarsız bir dönemdi. Ülke, doğudan Moğolların, batıdan Haçlıların saldırılarına maruz kalmıştı. Haçlı savaşlarıyla doğu medeniyeti, batı medeniyetiyle karşılaşma zemini bulmuştu. Bu buluşma her ne kadar savaş alanlarında olmuşsa da savaş sonrasında da etkisini göstermişti. Moğolların düzenledikleri saldırılarla da Uzak Doğu ve Çin bölgelerinin gelenek ve kültürü, bu bölgeye girme fırsatı bulmuştu. İbn Teymiyye'nin içinde yaşadığı toplum, bu şekliyle çeşitli medeniyetlerin tesiri altında kalmış, dolayısıyla siyasî yönden istikrarsız olduğu gibi sosyal yönden de çok karmaşık bir hal almıştı.⁹

Savaşlar nedeniyle Irak'tan Şam'a, Şam'dan Mısır'a, Mısır'dan Şam'a hatta Fas ve yörelerine çeşitli göç hareketleri yaşanmıştı. Bu çeşitli medeniyetlerin ve ırkların buluşmasıyla toplumda karmaşık bir yapı meydana gelmişti. Bu karmaşık yapı, psikolojik, sosyal, ekonomik, fikrî ve mezhebi yönden bazı sıkıntılara neden olmuştu. Diğer yandan toplumda cehalet ve fakirlik yayılmış, halk arasında işsizlik had safhaya ulaşmıştı. Toplumda şiir, hurafe, batıl ve uyuşturucuyla meşgale, geçim kaynakları haline gelmişti. Daha önceleri içki, sadece idareci ve kralların saraylarında içilirken, artık bu manzara büyük ve küçük şehirlerin sokaklarında da görülmeye başlamıştı. Uyuşturucu, geçim kaynaklarının başında yer alıyordu. Şiirle geçinmek, meslek haline dönüştü. Bu dönemde sel, kuraklık ve depremler gibi doğal afetlerin sayısında ciddi bir artış meydana gelmişti. Şam ve özellikle Dımaşk'te veba hastalığı ciddi bir boyuta ulaşmıştı. Öyle ki ölü yıkayan insanların bulunmasında zorluk çekiliyordu. Mısır'da korkunç bir kuraklık oldu ve ardından halk arasında büyük bir kıtlık yaşanmıştı. İnsanlar ölü leşi yemeye mecbur kalmıştı. Şam ve Musul'un kuzeyinde büyük bir açlık baş gösterdi. Bu açlık insanların göç etmesine ve ölümlere yol açmıştı. Yaşanan bu kıtlıktan dolayı anneler çocuklarını Hıristiyanlara satmaya başladı. Bu fakirlik ve kargaşa döneminde, hırsızların ve yol kesicilerin sayısında, ciddi bir artış meydana geldi. Hacca giden insanların yolları defalarca kesildi. Bu kıtlık ve cehalet esnasında, hurafe ve batıl inançlar da boy göstermeye başlamıştı. Halk rüyalara itimat etmeye başlamıştı. Hasta, sakat ve kör olan insanlar, Salihlerin mezarlarında şifa aramaya

⁹ Muhammed Ebu Zehra, *Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu*, s. 149.

başladılar. Hatta bazıları daha ileriye giderek astronomi ilmine sahip olduklarını iddia edip burçlara göre yeni takvimler yazmaya girişmiştir. Tüm bunların yanında refah ve bolluk içinde yaşayan vali, amir ve bazı zümreler de mevcuttu.¹⁰

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde, Müslümanların içinde bulunduğu içtimaî durum, genel olarak şöyle özetlenebilir:

- İçtihat kapısının kapanması, taklit ruhunun yaygınlaşması ve mezhep taassubu gibi durumlar toplumda yaygınlaşmıştı. Öyle ki, dört mezhebin dışına çıkanlara karşı büyük bir tepki vardı. İbn Teymiyye'nin çektiği mihnenin ana sebeplerinden biri de buydu.

- Alimler Allah'ın sıfatları, isimleri, tecsim, teşbih ve tevil gibi bazı kelamî meseleler konusunda cidal ve tartışmayla iştigal ediyorlardı. Selefî ve Eş'arîler arasında büyük bir tartışma yaşanıyordu.

- Alimler, birbirilerini küfür ve zındıklıkla itham ediyorlardı. Durum öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki onlardan bazıları, kendilerine muhalif olanlara karşı yöneticilerden yararlanıyor ve halkı onlara karşı kışkırtıyorlardı.

- O dönemde semavi dinlere mensup olan insanlar arasında olan ilişki, en kötü halini almıştı.

- O dönemde yaşanan tüm bu olumsuzlukların yanında olumlu şeyler de vardı. Örneğin, telif konusunda ciddi bir canlanma meydana geldi. Fıkıh, felsefe, matematik, fizik, astronomi, tıp ve musiki gibi ilimlerde çok sayıda kitap yazıldı.¹¹

Böylece, İbn Teymiyye'nin siyasî ve sosyal yünden çok karmaşık bir dönemde yaşadığı tablosu, daha net ortaya çıkmış oldu.

¹⁰ Bkz.: Muhammed Ebu, **Zehra, Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, s. 49; Sâib Abdulhamid, **İbn Teymiyye, Hayâtuhû ve Akâiduhû**, el-Ğedîr (el-Mektebetü't-Tahassüsiyye), Beyrut 2002, ss. 41-44.

¹¹ Hâyel Dâvud, Hâyel Dâvud, **el-Evdâu's-Siyasiyye ve'l-İçtimâiyye ve'l-İktisâdiyye ve'l-Fikriyye fî Âsrî İbn Teymiyye ve Eseruhâ alâ Fıkhîhî**, WWW. Wasatyea. Net. 19, 04, 2011.

C. İLMÎ VE FİKRÎ DURUM

Hicrî VI. VII. ve VIII. yüzyıllarda ilmî araştırmalar çok gelişmişti. Ancak alimlerin takip ettiği metotlar birbirinden farklıydı. Bir kısım alimler, hadis, fıkıh, tefsir, nahiv ve akâid gibi ilimlerde derinleştikleri halde taklid ruhundan kurtulamamışlardı. İnanç ve akâid gibi konularda bile taklid söz konusuydu. Bunların yanında bir kısım Müslüman filozoflar da sadece felsefî incelemelerde bulunuyorlar ve başka bir şeye iltifat etmiyorlardı. Bu ikisi arasında felsefe ile şeriati uzlaştırmaya çalışan bir grup filozof da vardı. İbn Rüşd ve onun gibi alimler buna örnek olarak verilebilir. Bunların yanında filozof mutasavvıflar ve halk sofilere de mevcuttu. Tarikatlara mensup olan kişiler, halkı kendi tarikatlarına çekmeye çalışıyorlardı. Sofî olan alimler, insanları şeyh-mürîd arasındaki etkileşim esasına göre irşad etmeye çalışıyorlardı. Hatta bunların bir kısmı, dinden uzaklaşacak kadar tuhafıklar sergiliyorlardı. Bunların dışında fikrî mücadeleler yapan siyasî fırkalar da vardı. Daha sonra bu fikrî münakaşalar düşmanlıklara ve hatta suikastlara ve bir kısmı da İslâm düşmanlarıyla işbirliği yapmaya kadar varmıştı.¹²

İbn Teymiyye'nin döneminde te'lif hareketinde ciddi bir gelişme meydana gelmişti. O dönemin en bariz örneklerinden biri, ansiklopedik te'lifin ortaya çıkmasına öncülük yapan Nâsiruddin et-Tûsî'dir. (ö. 672/1174) O, felsefe, fıkıh, matematik, fizik, astronomi, tıp, maden ve musiki gibi ilimlerde kitaplar telif etmişti. O dönemde farklı alanlarda kitaplar yazan, Zekeriya b. Muhammed el-Kazvînî (ö. 682/1284), Cemaluddin el-Vetvât (ö. 718/1318), Ebu Hayyan el-Endelûsî (ö. 754/1354) gibi alimler de vardı. Tıp'ta İbnü'n-Nefis (ö. 687/1289), Fizikte Kutbuddin eş-Şîrâzî (ö. 710/1311) ve öğrencisi Kemaluddin el-Fârisî (ö. 720/1321), Matematik'te Said bin Muhammed es-Safedî (ö.712/1313), Sosyoloji ve Tarih Felsefesi'nde İbn Tıktıkî (ö. 709/1310), Lügat ilminde Ebu Hayyan el-Endelûsî'den sonra İbn Manzûr (ö. 711/1312) ve İbn Hişam el-Ensârî (ö. 761/1360), Tarih'te Ebû Şâme (ö. 665/1267), İbnü'l-Adim (ö. 666/1268), İbn Hallikân (ö. 681/1283), İbnü'l-Fûtî (ö. 723/1323), el-Mizzî (ö. 742/1342), Zehebî (ö. 748/1348), dinî ve fennî ilimlerde çok sayıda kitap yazan İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö.

¹² Bkz.: Muhammed Ebû Zehra, *Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu*, ss. 154-156; Sâib Abdulhamid, *İbn Teymiyye, Hayâtuhû ve Akâiduhû*, ss. 45-46.

726/1325), Zeydiyye'nin imamu Yahya b. Hamza (ö. 749/1349) ve Şafiilerin imamu es-Sübki (ö. 756/1355) bu alimlerden birkaçıdır.¹³

¹³ Sâib Abdulhamid, **İbn Teymiyye, Hayatuhu ve Akaiduhu**, 45-46.

D. COĞRAFÎ ÇEVRE

İbn Teymiyye, 661/1263 yılında şimdiki Türkiye sınırları içinde bulunan Harran bölgesinde doğmuş ve ömrünün ilk yedi yılını burada geçirmişti. Onun doğduğu dönem, Moğol saldırılarının Anadolu'yu yakıp yıktığı yıllara tekabül ediyordu. Harran bölgesinde ikamet eden halk, canını kurtarmak için başka bölgelere göç etmeye başlamıştı. İşte bu sırada İbn Teymiyye'nin ailesi de bu saldırılar neticesinde göç etmek zorunda kalmış ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra Şam'a ulaşarak oraya yerleşmiştir.¹⁴

Burada, İbn Teymiyye'nin en çok kaldığı yerler olan, Harran, Şam ve Mısır bölgesi hakkında kısa bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

1. HARRAN

Harran, gerek coğrafi açıdan olsun ve gerekse tarihî ve kültürel açıdan olsun önemli bir kenttir. Dinî literatürde de önemli bir kent olan Harran, Hz. İbrahim'in Filistin'e göç etmeden önce ikâmet ettiği yer olarak da kaydedilmektedir. İslâm fethinden sonra daha da parlayan bu kent, tarih boyunca ilim ve irfana beşiklik etmiştir. Ayrıca bu önemli kent İbn Teymiyye ve benzeri bir çok büyük alime ev sahipliği yapmıştır. Tarihte bu kent, Mısır, Şam ve Bağdad gibi önemli ilim merkezleri arasında yer almıştır. Bu şehir, ekonomik ve ticarî açıdan ticarî yolların kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır. Bu tarihi kentle ilgili olarak Ramazan Şeşen şu önemli bilgileri kaydetmiştir: “Çivi yazılı kaynaklarda “Harana” ve “Harran” şekillerinde görülen Harran ismi, Akkadca “yol, yola çıkma ve kervan” anlamlarını taşıyan “harranu” kelimesinden gelmektedir. Bu kelime, Tevrat'ta Hârân biçiminde geçer. Bu yer, İslâm tarihçilerinin el-Cezîre adını verdikleri yukarı Mezopotamya'nın “Diyar-ı Mudar” denilen kısmında Şanlıurfa'nın güneydoğusunda bulunmaktadır. Bu Kent, Nûh peygamberin (as.) torunlarından Kaynan tarafından kurulmuştu. Ur şehrinde doğan İbrâhim peygamber (as.) Filistin'e gitmeden önce bu şehirde oturmuştu”¹⁵

¹⁴ Abdulhâdi, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdi b. Yusuf ed-Dimeşki el-Hanbelî, **el-Ukûdu'd-Dürriye Min Menakıbi Şeyhi'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye**, thk.: Muhammed Hamid el-Fakî, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, s. 18.

¹⁵ Yakut, Şihabüddin Ebû Abdillâh Yakut, b. Abdillâh er-Rumî el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, Daru Sâdir, Beyrut 1995, II, 235-236; Ramazan Şeşen, “Harran” **DİA**, İstanbul 1993, XVI, s. 237.

Harran, Hazreti Ömer döneminde İyâz b. Ganem tarafından Altı yüz kırk tarihinde fethedildikten sonra idarî bakımından el-Cezîre valiliğine bağlandı. İbn Teymiyye'nin yaşadığı döneme yakın zamanda Harran'a Anadolu Selçukluları hâkimdiler.¹⁶

2. ŞAM

İslâmî literatürde Şam; coğrafi uzunluk olarak Fırat ve Mısır'daki Arış arasındaki bölgeyi kapsar. Genişliği, kible tarafındaki Teyy dağından, Rum denizine kadar uzamaktadır. Bu bölge'ye ve kendi içinde barındırdığı şehirlerin tümüne “Şam” adı verilmiştir.¹⁷

Bu bölge'ye Şam adının verilmesi, burada ilk ikamet edenin Sâm b. Nûh (as.) olduğundan kaynaklanmaktadır. Acem dilinde şahıs adı olan “Sâm” kelimesi, Arapçaya geçince “Sin” harfi “Şın” harfine dönüşerek Şam olmuştur. Fakat bazıları, bu bölgedeki köylerin çokluğu ve birbirine yakınlığı nedeniyle, bölgenin insan vücudundaki ben'lere (şâmât) benzetilerek Şam denildiğini ifade etmişlerdir.¹⁸

Günümüzde ise Şam, Suriye'nin baş şehri veya “Dımaşk” şehrinin diğer adı olarak kabul edilmektedir. Bu şehir, Suriye'nin güneybatı kesiminde yer almaktadır. Şam, Hazreti Ömer döneminde Halid b. Velid tarafından 635'te fethedilmiştir. Bu fetihten sonra bölgeye gelen sahabelerin bir kısmı şehre yerleşmişlerdir. Hazreti Osman'ın şehit edilmesinden sonra Suriye valisi Muâviye'nin Medine'de halife olarak seçilen Hazreti Ali'ye karşı mücadele etmesiyle birlikte Dımaşk siyasî açıdan önem kazandı. Böylelikle bu şehir Emeviler'in baş şehri olarak tarihe geçti.¹⁹

3. MISIR

Mısır, içinde kadim bir medeniyet ve kültürü barındıran önemli bir ülkedir. Mısır, adını Misrayim b. Nûh (as.) isminden almaktadır. Bu önemli ülke, Hazreti Ömer döneminde fethedilmiştir. Mısır, dini açıdan da önem arz eder. Nitekim Kur'ân-ı

¹⁶ Bkz.: Belâzûrî, Ahmed b.Yahyâ b. Câbir b. Dâvud el-Belâzûrî, **Fütuhu'l-Büldân**, Mektebetü'l-Hilal, Beyrut 1988, I, 175-176; Ramazan Şeşen, “Harran” **DİA**, XVI, ss. 238-239.

¹⁷ Yakut, **Mu'cemü'l-Büldân**, III, 311.

¹⁸ Yakut, **Mucem'ül- Büldân**, III, 311-312; Kürd Alî, Muhammed b. Abdurrezzâk b. Muhammed Kürd Ali, **Hutatu's-Şâm**, Mektebetü'n-Nurî, Dımaşk 1983, I, 9.

¹⁹ Cengiz Tomar, “Şam” **DİA**, XXXVIII, 311.

Kerîm'de Mekke ve Mısır dışında herhangi bir şehirden övgüyle bahsedilmemiştir. Hazreti Peygamber'in (sas) hanımı olan Mâriye el-Kıbtiyye ve Hazreti İbrahim'in eşi Hâcer'in Mısırlı olmaları, Mısır için ayrı bir önem arz etmektedir. Mısır'a, bazı peygamberler hicret etmiş ve orada vefat edip defnedilmişlerdir. Hazreti Yûsuf, Hazreti Mûsa ve Hazreti Hârûn (aleyhimüsselam) onlardan bazılarıdır. Sahabeden büyük bir topluluk Mısır'a yerleşmişlerdir. Amr b. Âs, Abdullah b. el-Hâris, Abdullah b. Hüzâfe es-Sehmî ve Ukbe b. Âmir onlardan birkaç tanesidir. Mısır'ın Kahire şehrinde İmam-ı Şafii'nin makberi de bulunmaktadır.²⁰

Mısır'ın ilk tarihinin m. ö. 5000 yıllarında kurulmuş olan, Aşağı ve Yukarı Mısır Krallıkları ile başladığı söylenmektedir. Bunların en eskisi ise Firavunlar dönemidir.²¹ Mısır idaresi İslâm fethinden sonra belirli aralıklarla Emevî, Abbasî, Fâtımî, Memlûk ve Osmanlı gibi devletler tarafından el değiştirmiştir.²²

Mısır, tarih boyunca alimlerin yetiştiği bir ilim merkezi olarak devam etmiştir. Tolonoğulları ve İhşidler döneminde özellikle fıkıh ve hadis ilimlerinde önemli gelişmeler olmuştur. O dönemde yetişen fakih ve muhaddisler arasında Rebî b. Süleyman el-Murâdî, İbnü'l-Haddâd el-Kinânî, Tahâvî ve Ebu Said İbn Yunus el-Mısırî sayılabilir.²³

²⁰ İbnu'l-Fâkîh, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk el-Hemedânî el-Mârufî bî İbni'l-Fâkîh, **el-Büldân**, thk.: Yûsuf el-Hâdî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1996, ss. 116-123.

²¹ Suna Doğaner, "Mısır" **DİA**, XXIX, 555.

²² Cengiz Tomar, "Mısır" **DİA**, XXIX, ss. 559-563.

²³ Hilal Görgün, "Mısır" **DİA**, XXIX, s. 575.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN TEYMIYYE, HAYATI, ESERLERİ ve KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

1.1. İsmi ve Nesebi

İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. Şihâbuddîn Ebi'l-Mehâsin Abdulhalim b. Şeyhu'l-İslâm Ebu'l-Berekât b. Abdusselâm b. Abdillâh b. Ebi'l-Kâsım Muhammed el-Hıdır b. Muhammed b. el-Hıdır b. Ali b. Abdillâh b. Teymiyye el-Harrânî ed-Dımaşkî nesebî ile bilinir.²⁴

İbn Teymiyye'nin mansubu bulunduğu aile, Teymiyye ailesi olarak meşhur olmuştur. Ailenin bu isim'le meşhur olması hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre İbn Teymiyye'nin dedesi olan Muhammed b. el-Hıdır hacca giderken Teymiyye isimli bir kız çocuğuyla karşılaşır. Hac'dan döndükten sonra bir kız çocuğu olunca ona Teymiyye ismini vermiştir. Aileye bu isme nispetle Teymiyye denilmiştir. Diğer bir görüşe göre, cedit olan Muhammed'in annesinin adı Teymiyye olduğundan ona nispetle aile'ye Teymiyye denilmiştir.²⁵

Tarihçiler, İbn Teymiyye'yi ailesinin vatanı olan “Harrân” şehrine nispet ederek ona Harrân'lı demişlerdir. Arap kabilelerinden herhangi birine nispet etmemişlerdir. Bundan, onun Arap olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan yaşadığı bölgede Kürtlerin çoğunlukta bulunması, onun da Kürtler gibi gayretli, himmetli, biraz sert ve hiddetli bir ahlaka sahip olması, onun Kürt olma ihtimalini güçlendirmektedir.²⁶

1.2. Doğumu

Ahmed b. Abdulhalim b. Abdusselâm b. Abdillâh b. Ebu'l-Kâsım b. el-Hıdır b. Muhammed ibn Teymiyye el-Harrânî, 10 Rebiülevvel pazartesi günü, 661/1263'te

²⁴ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureyşî el-Basrî el-Hâlebî, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, thk.: Ali Şeyrî, Daru İhyâ't-Türasi'l-Arabî, y.y.k, 1988, XIV, 156.

²⁵ İbn Abdî'l-Hâdî, **el-Ukûdü'd-Dürriyye**, s. 18.

²⁶ Muhammed Ebu Zehra, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, s. 30.

Harrân'da dünyaya gelmiştir. Ömrünün ilk yedi yılını burada geçirmiştir. Onun dünyaya geldiği dönem, Moğol saldırılarının Anadolu'yu tarumar ettiği devreye rastlar. Harran bölgesi de bu acımasız saldırılardan payını almıştı. Harran halkı canını kurtarmak için başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştı. İbn Teymiyye'nin ailesi de bu saldırılardan dolayı göç etmek zorunda kalmıştır.²⁷

1.3. Yetiştirilmesi ve Tahsil Hayatı

İbn Teymiyye'nin babası Şeyh Şihâbüddîn (ö. 682/1283) asrının ileri gelen alimlerinden biriydi. Şam'a göç ettikten sonra orada kısa bir zaman içerisinde tanınmış ve şöhreti her tarafa yayılmıştır. Şam'a yerleştikten sonra tedrisata başlamıştır. Daha sonra da Şam'ın en meşhur medresesi olan Daru'l-Hadis müderrisliğine atanmıştır. İbn Teymiyye'nin böyle bir ilim yuvasında yetişmiş olması, onun ilme yönelmesinde etkili olmuştur.²⁸

O, daha çok küçük yaşta iken Kur'ân'ı ezberlemiştir. Babasından dil, fıkıh ve hadis gibi dersleri almıştır. Kısa zamanda keskin zekası, üstün kabiliyeti ve güçlü hafızasıyla arkadaşları arasında temayüz ederek halk arasında şöhret bulmuştur. O, henüz on dokuz yaşında iken fetva vermeye ve kitap telif etmeye başlamıştır.²⁹

Şam, onun döneminde ilim ve ulemanın önemli bir merkeziydi. İbn Teymiyye, çok sayıda hocadan ders almıştır. Çağdaşları, onun iki yüzden fazla hocadan ders aldığını söylemektedir. O, hadis müderrisi olan babasının etkisiyle hadis ilmine yönelmiştir. Başta, Humeydî'nin, "el-Cem'u beyne's-Sahihayn" adlı eserini ezberlemiş, İmam Ahmed'in "Müsned" adlı eserini defalarca okumuş, Sahîh-i Buhâri ve Sahîh-i Müslim'i, Tirmizî'nin Câmiî, Ebu Davud, Nesâî, İbn Mâce ve Dârekutnî gibi büyük Hadis kitaplarını okumuş ve bunları hocalarından defalarca dinlemiştir. Hadis ilmine olan temayülünün yanı sıra babasının müderrislik yaptığı medresede üzerinde önemle

²⁷ Bkz.: Bezzâr, Ömer b. Ali b. Musa b. Halil el-Bağdadi el-Ezcî el-Bezzar Siracüddin Ebû Hafs, **el-A'lâmü'l-İlliyye fi Menâkıbî İbn Teymiyye**, thk.: Züheyr Şaviş, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut 1400, s. 1; İbn Abdi'l-Hâdî, **el-Ukûdü'd-Dürriyye**, ss. 18-19.

²⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XIII, ss. 355-356. Ayrıca bakınız.: Ferhat Koca, "İbn Teymiyye" **DİA**, 1999, XX, 399-405.

²⁹ Bezzâr, **el-A'lâmü'l-İlliyye fi Menâkıbî İbn Teymiyye**, s. 1.

durulan Sarf ve Nahiv ilminde de kendisini yetiştirmiş, Arap Edebiyatı ile ilgili birçok nesir ve manzum metin ezberlemiştir.³⁰

İbn Teymiyye'nin babasına ait Şam Ulu Cami'de bir ders kürsüsü vardı. Bunun yansira Sükkeriyye Hadis Medresesi'nde de Hadis müderrisiydi. Babası, vefat edince o, henüz yirmi bir yaşında idi. İbn Teymiyye, babasının vefatından sonra Sükkeriyye Hadis Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. O, daha genç yirmi iki yaşındayken ders vermeye başladı ve babasının kürsüsünde vaaz vermeye devam etmiştir. Şam da olduğu sırada, vaaz kürsüsünde uzun bir zaman tefsir ve hadis dersleri de vermiştir. O, hep ilimle meşgul idi. Bir yandan kitap mütalaa ediyor ve okuyor, diğer yandan ise ders verip, fetvâ yetiştirmeye çalışıyordu. İbn Teymiyye sadece medresede ders vermekle, Ulu Cami'de Cuma günleri kalabalık cemaate vaaz ve nasihat vermekle yetinmiyor, bunun yanında bir yandan sorulara cevap vermeye çalışıyor, hayır işleri ile uğraşıyor, diğer yandan fetvalar veriyor, bazen de yazılı cevap vererek risaleler hazırlıyordu. Bunlar halk arasında yayılıyor, bazıları kopya ediliyor, yazılı olarak tescil ediliyordu. Bu da bazen tartışmalara neden oluyordu.³¹

1.4. İlmî ve Fikrî Alanda Verdiği mücadeleler ve Çektiği Eziyetler

İbn Teymiyye, hayatı boyunca bir yandan ilim tahsil etmek için uğraş verirken diğer bir yanda da eserler kaleme alıyor, millete fetvâ yetiştirmeye çalışıyor ve muhalifleriyle ilmî ve fikrî alanda tartışmalara giriyordu. Bunun yansira onun döneminde bulunan bid'at ve hevâ ehl-i olan fikrî akımlara karşı çok ciddi mücadeleler veriyordu.

İbn Teymiyye'nin, baskı altına alınmasına ve muhalifleriyle, ilmi ve fikrî alanda tartışmaya girmesine sebep olan nedenlerden biri, kaleme aldığı Hameviyye risalesidir. Hama halkı İbn Teymiyye'ye bir mektup göndererek ondan Kur'ân'da geçen, "İstivâ" ve "Kürsi"nin Allah'a nispet ve izafe edilmesini içeren ayeti sordular. O da onlara

³⁰ Bkz.: Bezzâr, *el-A'lâmü'l-İlliyye fi Menâkıbî İbn Teymiyye* I, 18; İbn Abdi'l-Hâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, ss. 19-23.

³¹ Bkz.: İbn Abdi'l-Hâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, 21-22; Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyat*, thk.: Ahmed Arnavut ve Türkî Mustafa, Daru İhyâi't-Türas, Beyrut 2000, VII, 10-11.

Hameviyye risalesiyle cevap verdi. Fakat bu risalede Eş'ârlere ve onların usulüne ters düşen görüşler vardı. Onlar İbn Teymiyye'ye cevap vermeye çalışılsa da beceremediler. Çünkü karşılarında dili fasîh, beyanı kuvvetli büyük bir âlim vardı. Bunun üzerine onu, Hanefi kadısı olan Celâleddin'e şikâyet ettiler. Kadı, onu meclisine çağırıldı. Fakat o, gitmedi.³²

Hama halkının sorularına cevap niteliğini taşıyan Hameviyye risalesindeki âkâid meselelerine inananlar oldu, bu inancı kabul edenlerin bir kısmı gizlendi, buna inanmaya davet edenlerin bir kısmını yakalayıp dövdüler, diğerleri ise sustular. Cuma günü gelince, İbn Teymiyye âdeti üzere camide ders yaptı ve "Gerçekten sen büyük ahlâk üzeresin" ayetini tefsir etti. Daha sonra cumartesi günü Kadı İmâmüddin'in meclisine gitti, bir kısım faziletli kişiler de oraya geldiler. Hameviyye risalesini konuştular, bazı yerlerini münakaşa ettiler. İbn Teymiyye, onlara cevap verdi, uzun sözlerle onları susturdu ve kalkıp gitti. Bunun üzerine durum biraz yatıştı.³³

İbn Teymiyye ve muhalifleri arasında tartışmaya sebep olan diğer bir eseri de, Vâsıt halkının isteği üzerine kaleme aldığı Vâsıtıyye risalesi olmuştur. "Yazdığı bu risalesinden sonra Kahire Sultanından Şam valisi (Emiru'l-Efram)'a İbn Teymiyye'nin akidesini sınamak için yazılı bir emir gelir. Bu olayın perde arkasındaki kişilerin, Maliki kadısı İbnü'l-Mahlûf (ö. 718/1319) ve Nasr el-Menbîcî'nin (ö.719/1320) sultan'a mezkur risaleyle ilgili verdikleri bilgin'in neden olduğundan bahsedilir. Sultandan gelen bu emir üzerine, bu risaleyi tartışmak için, kadı ve fakîhlerden bir heyet oluşturulur. Fakat birçok konu başka bir meclise ertelenir. Toplanan ikinci mecliste de Şeyh Safiyyüddin el-Hindî'nin bir sonuç alamaması üzerine Kemalüddin bin ez-Zemlekânî'nin (ö. 725/1325) aracılığına karar verilir. Bu tartışma sonucunda İbn Teymiyye'nin savunduğu "İstivâ" ile ilgili akidesinin kabulüne karar verilir."³⁴

İbn Teymiyye'nin "es-Sârimu'l-Meslûl âlâ Sêbbi'r-Resûl" adlı eserinin yazmasının neden olan ve onu baskı altına alınmasına ve sıkıntı çekmesine sebebiyet veren bir neden de şu olmuştur; "bir Hristiyanın Hazreti Peygamber (sas) hakkında kötü söz sarf etmesi üzerine, İbn Teymiyye bunu duyar duymaz hemen Darü'l-Hadis şeyhi

³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIV, 4-5.

³³ İbn Kesîr, *a. g. e.*, XIV, 4-5.

³⁴ Salih Özer, *Sünnet ve Hadisi Yeiden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği*, Baskı, 1. Pınar Yayınları, İstanbul 2004, s. 20, krş. İbn Abdi'l-Hâdî, *el-Ukû'd-Dürrüyye*, s. 219-221.

Zeynüddin el-Fârukî ile birlikte saltanat nâibi İzzüddîn Aybek el-Hamevî'ye başvurmuştur. Bunun üzerine Hristiyan şahıs, sığındığı kişi ile birlikte huzura getirildiği zaman orada toplanan kalabalıkla aralarında huzursuzluk çıkar. Bunun üzerine İbn Teymiyye ve arkadaşları halkı kışkırtmakla suçlanarak eziyet görürler. Daha sonra sözü geçen Hristiyan, Müslüman olur ve bunun ardından saltanat nâibi de İbn Teymiyye'den özür dileyerek onları da razı etmeye çalışır."³⁵

İbn Teymiyye'nin, hayatının en dikkat çekici noktalarından biri, onun yanlış ve hatalı addettiği şeylerle çekinmeden mücadele etmesidir. O, bu uğurda, hatalı olduklarına inandığı yöneticiler, âlimler, felsefeciler, kelamcılar ve sofilerle hayatı pahasına da olsa mücadele etmekten vazgeçmemiştir. Onun inandığı ve uğruna hayatı boyunca mücadele verdiği tek şey, Kur'ân ve Sünnet'e yeniden dönmek ve selef-i sâlihî örnek almaktır. Ona göre Müslüman toplumlardaki huzursuzlukların, geri kalmışlığın, ihtilafların ve zayıf düşmelerin ana nedeni, bu çizgiden uzak kalmalarıdır. İbn Teymiyye inandığı bu düşünceden hareketle büyük bir çaba sarf etmiş ve bu çizgiye ters düşen fikir, akım, düşünce ve firkalarla yazılı ve sözlü olarak mücadele etmiştir. Onun yaşadığı dönem, firkalar arasında çok ciddi tartışmaların yaşandığı bir çağıdır. O, Hanbeli usulünü benimsediği halde bazen onlarla da mücadeleye girdiği olmuştur. Hep Kur'ân ve Sünnet'e vurgu yapmış, içtihat ve delile önem vermiş ve taklitçiliğe karşı mücadele etmiştir. Bir diğer yandan da Hıristiyan ve müşriklere karşı savaşmıştır. Yanlış ve hatalı gördüğü Şîi ve bâtinî firkalara karşı yazılı ve sözlü olarak mücadele edip risale ve kitaplar yazmıştır. Verdiği bu mücadele ve uğraş yolunda çok eziyet ve çileler çekmiştir.³⁶

İbn Teymiyye'nin hayatına bakıldığı zaman, onun hayatı hep sıkıntı ve ızdıraplarla dolu olduğunu görülecektir. Nitekim İbn Teymiyye, gerek Şam'da olsun gerekse Kahire ve İskenderiye'de defalarca hürriyeti elinden alınmış ve hapse mahkum edilmiştir. Ona has olan bazı fikhî görüşlerinden dolayı muasırları olan bir kısım fakîh ve âlimler tarafından hased edilip adeta düşman ilan edilerek zamanın yöneticilerine hedef haline getirilmiştir. Diğer yandan mutasavvıf olarak bilinen çevreler tarafından da hakarete maruz kalmıştır. Düşmanları tarafından ona karşı akla gelmeyen komplolar

³⁵ Salih Özer, *Sünnet ve Hadisi Yeiden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği*, s. 18., krş. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 396.

³⁶ Bezzâr, *el-A'lâmü'l-İlliyye fi Menâkibî İbn Teymiyye*, s. 17-50.

kurulmuş ve karalama kampanyaları başlatılmıştır. Ona, mantığa ve vicdana sığmayan iftiralar atılmıştır. O, tüm bu komplo ve karalama kampanyalarına karşı yılmayıp inandığı dava uğrunda mücadelesine devam etmiştir. Düşmanlarına karşı bir yandan diliyle diğer yandan da yazdığı kitaplar ve risalelerle cevap vermeye çalışmıştır. Ona çektirilen bunca eziyet ve ızdıraplar belirli bir süreyle sınırlı kalmayıp ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Öyle ki, İbn Teymiyye Şam Kalesi'nde mahpus iken vefat etmiştir.³⁷

1.5. Mezhebi

İbn Teymiyye, ömrünün ilk yıllarında babasının yanında Hanbeli fikhini okuyarak yetişmiştir. Onun bütün ailesi de Hanbeli mezhebine mensuptu. Bundan dolayı ulemânın çoğu, onu Hanbelî mezhebine mensup bir fakîh olarak sayarlar. O, sürekli Hanbelîleri savunmuştu. Hanbelîler de ona karşı husumet göstermemişlerdir. Fakat İbn Teymiyye, ilk başta Hanbelî olmakla beraber daha sonra içtihat mertebesine ulaştığından dolayı kendisi sadece bir mezhebe bağlı kalmayıp, yaptığı araştırma ve inceleme sonucunda bazen Hanbelî mezhebine muhalefet etmiş, bazen de dört mezhebi aşmıştır. O, sadece Hanbelî fikhına bağlanmamış, bilakis diğer fıkıhları da okumuştur. O, fıkıhta Kur'ân, Sünnet, icmâ, kıyas, sahabe ve tabiînin fetvalarını, istishab ve sedd-i zerâyi'i esas alan ve mesâlih-i mürseleyi de önemseyen bir çizgiyi takip etmiştir. Ona göre ulemâ için taklit caiz değildir. Mezhep taassubunun ne dinde ne de ilimde yeri vardır. O, nass ve delile önem verip, taklide karşı çıkmıştır. O, içtihat kapısının kapanmayıp sürekli açık olduğunu savunmuştur. Uyuşuk ve donukluğa karşı mücadelesini devam ettirmiştir. Bunun yansira İbn Teymiyye, fıkıhta nascı ve nakilci olduğu kadar akılcı ve mantıkçı da davranıyordu. O, istidlale önem verip mukayeseli fıkıha dair kitaplar okumuştur. Sahabe ve Tabiîn görüşlerini geniş bir şekilde ele alan kitap ve mecmuaları mütalaa etmiştir. Hadis mecmualarını okumuş, Kütüb-i Sitte'yi defalarca tekrar etmiştir. İbn Kudâme'nin el-Muğnî kitabını ve İbn Hazm'ın el-

³⁷ Bkz.: Zehebi, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, IV, s. 192-193; İb Abdi'l-Hâdî, **el-Ukûdü'd-Dürriyye**, I, 211-225.

Muhallâ'sını da okumuştur. Böylece İbn Teymiyye sahabe ve Tabî'nin görüşlerine vakıf olmuş, tüm fıkhî mezheplerin rey ve görüşlerine mutalî olmuştur.³⁸

1.6. Vefatı

İbn Teymiyye'nin muhalifleri hiç boş durmamışlar, hep onun aleyhine olan malzemeleri değerlendirmişlerdir. O malzemelerden biri de, yıllar önce verdiği bir fetvasıdır. Onun muhalifleri, İbn Teymiyye'nin söz konusu fetvasına ilaveler de yaparak, onun kabir ziyaretinin haram olduğunu ve buna Hz. Peygamber'in kabri dahil bütün kabirlerin ziyaret edilmeyeceğini ileri sürdüğünü sultana şikayet ettiler. Bunun üzerine sultan Nâsır, kadıları toplatmış ve onun bu fetvasını değerlendirmeye almıştır. Bu toplantı ve değerlendirmeden sonra çıkan karar, fetvanın yanlış olduğu ve onun hapsedilmesi gerektiğini yönündeydi. Böylece İbn Teymiyye (h. 726) tarihinde Sultanın emriyle Şam kalesinde hapsedilmiştir ve bu da onun son hapsi olmuştur. O, hapse girdikten sonra onun talebe ve taraftarlarına karşı baskı uygulanmaya başlanmıştır. O, hapsedildiğinde yanında talebeleri de bulunuyordu. Daha sonra onları serbest bıraktılar. Ancak onun en önemli talebelerinden olan İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye (751/1350) serbest bırakılmadı o da hocasının yanında kalede mahpus kalmıştır. İbn Teymiyye'nin bu son hapsi de onun azmini kırmamıştır. Bilakis onun hapsedilmesine neden olan bu gibi fetvalar ve diğer konularla ilgili yazmaya devam etmiştir. Diğer yandan Maliki kadısı olan Muhammed el-İhnâî'ye konuyla ilgili cevap verip onu cahillikle itham etmiştir. O da İbn Teymiyye'yi Sultana şikayet etti. Bunun üzerine Sultanın emriyle yazı malzemeleri de elinden alınmıştır. Kısa bir süre sonra, yirmi zilkâde pazartesi gününde (h. 728) hapisteyken Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. İbn Teymiyye vefat ettiğinde, onun cenaze merasimine Şam halkının tümü katılmıştı. İslâm tarihinde, onun cenaze merasiminin, İmam Ahmed'in cenaze merasiminden sonra en görkemli kalabalığa sahip olduğu belirtilmiştir.³⁹

³⁸ Bkz.: İbn Abî'l-Hâdî, **el-Ukûdü'd-Dürriyye**, I, 19-25; Muhammed Ebu Zehra, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, s. 320-325.

³⁹ Bkz.: Feryevâ'î, Abdurrahman b. Abdulcebbar, **Şeyhu'l İslâm İbn Teymiyye ve cuhuduhu fil-Hadis ve Ulumihi**, Daru'l-Asime, I, s. 39; İbn Abdi'l-Hâdî, **el-Ukûdü'd-Dürriyye**, I, ss. 385-391; Zehebî, **Selasu Teracime li'l-Eimmeti'l-Âlam İbn Teymiyye ve'l-Hafız Âlemüddin el-Berâzilî ve'l-Hafız Cemalüddün el-Mizzî**, thk.: Muhammed b. Nâsır el-Âcemi, Daru İbni'l-Esir, 1995, s. 27.

2. HOCALARI

İbn Teymiyye, ömrünün ilk yıllarında büyük âlim ve müderris olan babasının yanında ve onun ders verdiği medresede eğitimini aldı. O, yirmi bir yaşına ulaşınca dek babasının ilim ocağında yetişti. Bunun yanı sıra, Şam'daki alimlerden de ders alıp istifade ediyordu. Onun babası vefat ettiği zaman, artık o olgunlaşmıştı. Onun iki yüzden fazla hocadan ders aldığı kaydedilmektedir. Pek çok hadis kitabını defalarca hocalardan ders alarak okumuştur.⁴⁰

İbn Teymiyye'nin böyle çok sayıda hocadan ders almasının altında yatan en önemli nedenler arasında; onun daha küçük yaşta iken ilim tahsiline başlamış olması, ilme yönelik olan istek ve hırsı, çoğu ömrünü içinde geçirdiği Şam'ın büyük bir ilim merkezi olması gibi hususlar sayılabilir. İbn Teymiyye'nin, hocalarını ve onlara ait olan rivayetleri kaydettiğine dair her hangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak bunlara dair bilgileri, onun bazı öğrencileri tarafından kaleme alınan eserlerden, tarih, tabakat ve terâcim türü kaynaklardan öğrenmek mümkündür. Kendilerinden ders aldığı hocalarının bazıları şunlardır:

1- el-Kemâl b. el-Fâris: Kemâluddin Ebu İshak İbrahim b. Ahmed b. İsmail b. Fâris et-Temîmî es-Sâdî el-İskenderî (ö. 676/1278).

2- İbnu's-Sedîd el-Ensârî el-Hanefî: Zeynuddin Ebu İshak İbrahim Ahmed b. Ebi'l Ferec Ebu Tahir b. Muhammed b. Nasr (ö. 677/1279).

3- İbnu'd-Dercî: Şeyh Burhanuddin Ebu İshak İbrahim b. İsmail b. İbrahim b. Yahya b. Alevî b. Hüseyin ed-Dercî el-Kureyşî ed-Dimeşkî (ö. 681/1283).

4- Şeyh el-Fâkîh el-Mukrî el-Âbid Ebu'l-Abbas İzzüddin Ahmed b. İbrahim b. Amr b. el-Ferec b. Ahmed es-Sabur el-Vâsitî el-Farisî (ö. 694/1295).

5- el-İmam Şerafuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Şeyh Kemâluddin Ahmed el-Makdîsî eş-Şâfiî (ö. 794/1392).

⁴⁰ Bkz.: Zehebî, *Selasu Teracime li'l-Eimmeti'l-Âlam İbn Teymiyye ve'l-Hafız Âlemüddin el-Berâzilî ve'l-Hafız Cemalüddün el-Mizzî*, s. 22-25; İbn Abdi'l-Hâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, I, ss. 19-20.

6- Tâcuddin Ahmed b. İdris b. Muhammed b. el-Muferric b. Müizz Ebu'l-Abbas el-Hâmevî (ö. 7337/1333).

7- Cemâl b. el-Hâmevî Ahmed b. Ebî Bekir b. Süleyman b. Ali ed-Dımaşkî (ö. 687/1290).

8- Bedruddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. Şeyban b. Tağlib b. Haydere eş-Şeybanî (ö. 685/1287).

9- el-İmâm el-Muhaddis Zeynüddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abduddaim b. Ni'me b. Ahmed el-Merdisî (ö. 668/1270).

10- el-İmâm Takiyyuddin Ebu Muhammed İsmail b. İbrahim b. Ebi'l-Yüsr et-Tenuhî ed-Dımaşkî (ö. 672/1274).

11- İbn Zahâr el-Hafız Cemâluddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Halebî (ö. 690/1291).

12- Şeyh Ebu Yahyâ İsmail b. Ebî Abdullah b. Hammad b. Abdulkerîm el-Askalânî (ö. 682/1284).

13- Şeyh Reşîdüddin İsmâil b. el-Mu'lim el-Kureysî ed-Dımaşkî (ö. 714/1315).

14- Şeyh Şemsuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ata b. Hasan el-Hanefî (ö. 673/1275).

15- el-İmam Şihâbuddin Abdu'l-Halim b. Abdusselam b. Teymiyye (ö. 682/1284).

16- Şeyh Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ahmed b. Abbas el-Fâkusî (ö. 682/1284).

17- el-İmam Şemsuddin Ebu'l-Farec Abdurrahman b. ez-Zeyn Ahmed b. Abdulmelik b. Osman b. Abdillâh b. Sâd el-Makdisî (ö. 689/1291).

18- el-İmam Cemaluddin Ebu'l-Faris Abdurrahman b. Süleyman b. Said b. Süleyman el-Bağdadî (ö. 670/1272).

19- İmadüddin Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebî Sâr b. es-Seyyid b. Saiğ el-Ensârî (ö. 679/1281).

20- Şeyh Şemsuddin Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî el-Hanbelî (ö. 682/1284).

21- Şeyh Kemaluddin Ebu Muhammed Abdurrahim b. Abdilmelik b. Yusuf b. Kudame el-Makdisî (ö. 680/1282).

22- Eş-Şeyh el-Muhaddis Afifüddin Ebu Muhammed Abdurrahim b. Muhammed Ahmed b. Faris b. Radî b. ez-Zeccac el-Bağdadî (ö. 685/1287).

23- Şeyh Kemaluddin Ebu Nasr Abdulaziz b. Abdilmunim b. el-Hıdır b. Şibl b. Abd el-Harisî (ö. 672/1274).

24- Kâdî Şemsuddin Ebu Muhammed Abdulvâsî b. Abdlkâfî b. Abdulvâsî el-Ebherî eş-Şâfîî (ö. 690/1291).

25- Şeyh Ali b. Mahmûd b. Hasan b. Nebhan Ebî'l-Hasan er-Rib'î el-Munecim (ö. 680/1282).

26- İbn Ebî Asrun el-İmam eş-Şeyh Muhyuddin Ebu'l-Hattab Ömer b. Muhammed b. el-Kadî Ebî Sâd Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Asrun et-Temimi ed-Dîmâşkî eş-Şafîî (ö. 682/1284).

27- İbn el-Enmatî Şeyh Zeynuddin Ebu Bekir Muhammed b. Ebî Tahir İsmail b. Abdillâh b. Abdilmuhsin el-Enmatî (ö. 684/1286).

28- el-Emîr Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. Ebî Sâd b. Ali b. el-Mansur b. Muhammed b. el-Hüseyin eş-Şeybanî el-A'midî (ö. 704/1305).

29- er-Reşîd el-Âmirî Reşîdüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Süleyman el-Âmirî ed-Dîmâşkî el-Bezzar (ö. 682/1284).

30- İbn el-Kemal Şeyh Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. el-Kemal Abdurrahim b. Abdulvahid b. Ahmed b. Abdurrahman el-Makdisî (ö. 688/1290).

31- Kâdi'l-Kudât Celaluddin Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni eş-Şafii (ö. 739/1339).

32- eş-Şeyh eş-Şems Ebu Abdillah Muhammed b. Abdulvehhab el-Harranî el-Hanbelî (ö. 675/1277).

33- Cemal İbn es-Sabuni Şeyh Cemaluddin Ebu Hamid Muhammed b. Ali b. Mahmud b. Ahmed b. Ali İbn Es-Sabuni el-Mahmudî Şeyhu Dari'l-Hadis en-Nevevî (ö. 680/1282).⁴¹

İbn Teymiyye, yukarıda adları geçenler de dahil olmak üzere çok sayıda hocalardan istifade etmiştir. Bunun yanı sıra ilim toplantılarına gider, ulema meclislerinde bulunur, ediplerin ve diğer kültürlü kimselerin sohbetlerini dinler, camii ve medreselerde yapılan konuşmalara katılırdı. Bunların yanında özel toplantılarda da bulunurdu. Babası büyük bir alim ve fakih olduğundan dolayı evleri bir ilim ocağı sayılırdı. Alimlerin tartışmalarını iyice dinler ve tahlil etmeye çalışırdı. Böylece o, Şam'daki bütün ulemadan istifade etme imkanına sahip olmuştu.⁴²

⁴¹ Bkz.: Feryevâ'î, **Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye ve Cuhduhu fi'l-Hadis ve Ulumih**, I, ss. 71-100; İbn İbn Abdi'l-Hâdi, **el-Ukûdü'd-Dürriyye**, s. 19; Safedî, **el-Vâfi Bi'l-Vefeyat**, VII, 11-12; Fevzân, Salih b. Fevzan b. Abdillah el-Fevzan, **Min Â'lâmi'l-Müceddidin**, Daru'l-Müeyyid, 2001, I, 21.

⁴² Bkz.: Feryevâ'î, **Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye ve Cuhduhu Fi'l-Hadis ve Ulumih**, I, ss. 71-100; Muhammed Ebu Zehra, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, s. 117.

3. TALEBELERİ

İbn Teymiyye, çok sayıda talebe yetiştirmiştir. O, babasının ölümünden sonra yirmi bir yaşındayken ders vermeye başlamış, altmış yedi yaşına gelinceye kadar toplam kırk altı yıl yorulmadan usanmadan ders vermeye devam etmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerin çoğunu Hanbeliler oluşturmaktaydı. Fakat aralarında Şafii olanlar da vardı. İbn Teymiyye'nin iki tür talebesi bulunmaktaydı. Onun, camilerde verdiği genel derslerine katılanlar birinci kısmı oluşturmaktaydı. İkinci kısım ise ona gönül veren, onun davasına sahip çıkan ve onun izini takip eden özel öğrencileridir. Bunlar, onun özel derslerine katılmışlar, ondan sonra fikir ve görüşlerini her yerde yaymaya çalışıp onun gerçek takipçileri olmuşlardır. Hatta onlardan bazıları, onunla birlikte zindanlara atılmıştı.⁴³

Burada onun yetiştirdiği tüm öğrencilerinden bahsetmek mümkün değildir. Fakat onun hususi öğrencileri olan birkaç kişi hakkında malumat verilecektir. Onun yetiştirdiği en meşhur ve en seçkin talebesi, onunla birlikte çok eziyet çeken İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye'dir.

İbn Teymiyye'nin yetiştirdiği seçkin öğrencilerin bazıları şunlardır:

1- el-İmâm Hâfız Cemâluddin Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Zeki Abdurrâhman b. Yûsuf el-Mizzî (ö. 742/1341).⁴⁴

2- İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye: el-İmâm el-Hafız Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr Eyyûb b. Sâd ez-Zer'î ed-Dımaşkî (ö. 751/1350).⁴⁵

⁴³ Muhammed Ebu Zehra, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, ss. 461-462.

⁴⁴ el-Mizzî, İbn Teymiyye'nin önemli talebelerinden sayılır. Hadis ilminde büyük bir yere sahiptir. Hocası tarafından çok sevilir, sayılır ve görüşlerine önem verilirdi. Şam'da bulunan "Daru'l-Hadis el-Eşrefiyye" medresesinde h.718 tarihinde göreve başlamıştır. Hadis ilmiyle ilgili yazılan "*Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*" ve "*Tuhfetü'l-Eşrâf bi-marifeti'l-Etraf*" bu her iki önemli eserde ona aittir. Bu, büyük alim hocası İbn Teymiyye ile tanıştıktan sonra ona bağlı kalarak vefat edinceye kadar hep selef akidesini savunmaya çalıştı ve bu minval üzerinde Hadis hizmetini yürüttü. Bkz.: Feryevâ'i, **Şeyhu'l İslam İbn Teymiyye ve cuhuduhu fil-Hadis ve Ulumihi**, I, ss. 154-156.

⁴⁵ İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, ilîm, takvâ ve fazilette, derin olan bir ailede yetişti. Küçük yaşta ilimle meşgul oldu ve çok sayıda hocalardan ders aldı. Özellikle hocası olan İbn Teymiyye'nin ilim ve fikirlerinden çok istifade edip ondan etkilendi. Hocası tarafından çok sevilip ve hürmete mazhar olan İbn Kayyim, uzun süre hocasıyla eşlik yapıp onunla birlikte eziyet ve sıkıntılara maruz kaldı. Hocasının vefatından sonra onun fikirlerini yaymaya devam etti. Değişik ilimlerde mahir olup çok sayıda eser

3- Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdî b. Yûsuf ed-Dîmaşkî el-Hanbelî (ö. 744/1343).⁴⁶

4- İbn Kesîr: el-İmâm el-Hafız el-Müerrih, İmadüddin Ebu'l-Fidâ İsmail b.Ömer b. Kesîr el-Basrî el-Kureyşî ed-Dîmaşkî (ö. 774/1373).⁴⁷

5- el-Hâfız ez-Zehebî: Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz b. Abdillâh ed-Dîmaşkî ez-Zehebî (ö. 748/1348).⁴⁸

Bunların dışında, Şeyh Burhânuddin Ebu Muhammed İbrahim b. Davud b. Abdillah el-Âmidî el-Hanbelî (ö. 797/195), İbrahim b. Halîfe b. Muhammed el-Mencî (ö. 730/1330), İbrahim b. Ahmed b. Hilal b. Bedr el-Kâdâ Burhânuddin ez-Zer'î el-Hanbelî (ö. 741/1341), Takiyyuddin Ahmed b. Alem b. Mahmud el-Harrânî ed-Dîmaşkî el-Hanbelî (ö. 742/71342), Şihabuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdülganî el-Harrânî ed-Dîmaşkî (ö. 745/1345) gibi başka talebeleri de mevcuttur.⁴⁹

kaleme aldı. Özellikle onun, ardında bıraktığı “*Zadü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*” kitabı herkes tarafından beğeni kazanmıştır. Bkz.: Feryevâ'î, **a. g. e.**, I, ss. 140-142.

⁴⁶Abdulhâdî, İbn Teymiyye'den çok istifade eden ve onun menâkıb ve hayatına dair “*el-Ukûdü'd-Dürriye fî menakîü Şeyhi'l-İslam İbn Teymiyye*” adlı meşhur eserini, hocasının hayatı ve menâkibine tahsis etmiştir. Abdulhâdî, uzun süre hocasıyla kalıp ondan istifade etmiştir. Hocası'nın talebelerinden olan el-Mizzî ve Zehebî'den de yararlanmışır. Abdulhâdî'nin kaleme aldığı çok sayıda eserleri vardır. Bkz.: Feryevâ'î, **a. g. e.**, I, ss. 137.

⁴⁷ İbn Kesîr, Hadis, Tefsir, Ulumü'l-Kur'ân ve Tarîh gibi ilimlerde çok derin bir alimdi. Onun çok sayıda eserleri vardır: “*el-Bidâye ve Nihaye*”, “*Tefsirü'l-Kur'âni'l-Âzim*” ve “*Camîu'l-Mesnid*” eserleri takdire şayan ve herkesçe bilinmektedir. İbn Kesîr, hocası olan İbn Teymiyye'yi çok sever ve sayardı. Onunla uzun süre kalıp ondan çokça istifade etmiştir. Büyük imtihan ve eziyetlere maruz kalmıştır. Hocasının onun üzerindeki etkisi, gerek akâd ve Sünnet konusundaki bakış açısında ve gerekse yazdığı eserlerinde bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İbn Kesîr farklı alanlarla ilgili olan ilim ve tasnif ile meşgul olması yanı sıra, farklı ilim merkezlerinde de önemli görevleri de üstlenmiştir. Bkz.: Feryevâ'î, **a. g. e.**, I, ss. 118-119.

⁴⁸ İmâm Zehebî, takvâ ve ilimde önde gelen bir ailede yetişmiştir. Daha on sekiz yaşındayken ilim tahsiline başladı. İki yüzden fazla hocadan ders aldığı zikredilmektedir. O, değişik alanlarda, Kıraat, Hadis, Akâid, Fıkıh ve Usulu, Siyer, Tarîh ve Ricâl gibi ilimlerde iki yüzden fazla eser kaleme almıştır. Bunun yanı sıra farklı ilim merkezlerinde de görev almıştır. Hocası olan İbn Teymiyye'den çokça istifade edip, fikri alanda derin bir şekilde ondan etkilenmiştir. Bu etkî, onun yazdığı kitap ve eserlerinde açıkça hisedilmektedir. Bkz.: Feryevâ'î, **a. g. e.**, 138-140.

⁴⁹ Feryevâ'î, **Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye ve Cühuduhu Fi'l-Hadisi ve Ulumih**, I, ss. 109-119.

4. ESERLERİ

İbn Teymiyye, hayatı boyunca bir yandan içinde yaşadığı toplumun islahı için uğraş verirken, tekrar selef akidesinin tesisi için çaba sarf ederken diğer bir yandan da Müslümanları, İslâm düşmanlarına karşı savaşmaya çağırıyor, buna yönelik fetvalar hazırlıyor, ayrıca zamanın büyük bölümünü kitab ve risale yazmakla geçiriyordu. İbn Teymiyye'nin kaleme aldığı kitap ve risalelerin sayısının bini aştığı söylenmektedir. Onun yazdıklarının büyük bir kısmı temel İslâmî ilimler olan tefsir, fıkıh ve hadisle ilgiliyken diğer bir kısmı da akâid, felsefe ve kelâm ile ilgili olmuştur. Ayrıca onun bid'at fırkalarına ve ilhad ehline karşı verdiği mücadele çerçevesinde reddiye ve cevap niteliğini taşıyan eser ve risaleleri de vardır. Onun bazen günde bir cilt ve bir celsede kırk yapraktan daha fazla yazdığından bahsedilir.⁵⁰

İbn Teymiyye'nin kaleme aldığı eserlerin sadece bir kısmı şu an matbu bulunmaktadır. Geride kalan diğer kısımları ise ya kaybolmuş ya da onu sevmeyen güçler tarafından yakılmış veya ortadan kaldırılmıştır. Şu an ona ait elimizde bulan eserlerin çoğu, bizzat onun tarafından kaleme alınmıştır. Zira onun eserlerinden bazılarının, özellikle hadis ile ilgili olan birtakım eserlerinin, öğrencileri tarafından yazıldığını söylenmektedir.⁵¹

İbn Teymiyye'nin hadisle ilgili kaleme aldığı bazı eserleri şunlardır:

- 1- Erbaûne Hadîsen
- 2- Şerhu Hadisi Ebî Zerr
- 3- Şerhu Hadisi İmrân b. Hüseyin
- 4- Şerhu Hadisi Hutbeti'l-Hâce
- 5- Şerhu "Bedee'l-İslâmu garîben"

⁵⁰ Bkz.: İbn Abdi'l-Hâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, ss. 41-111; Feryevâ'î, *Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye ve Cühuduhu fi'l-Hadis ve Ulumih*, I, ss. 209-210; Muhammed Ebu Zehra, *Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu*, ss. 33-34.

⁵¹ Bkz.: Feryevâ'î, *Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye, ve cühüdühü fi'l-Hadisi ve Ulumih*, I, 109-111; Salih Özer, *Sünneti ve Hadisi Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği*, ss. 34-35.

6- Şerhu Hadisî Muaz

7- Şerhu Hadisî Se'tefferiku Ümmetî alâ Selâsın ve selâsîne fir-kâten

8- Şerhu Hadisî İnneme'l-A'malu bi'n-Niyat

9- Ehâdisü'l-Kussas

10- İlmü'l-Hadis

11- Zikru Ehâdisi Yahteccu biha el-Fükâhau ve hiye bâtiletün

12- Şerhu Hadisi Cibril fi'l-İmân ve'l-İslâm

12- Cevabün ân ahâdisi dâiretun âlâ'l-elsine.⁵²

Yukarıda adları geçen eserler, İbn Teymiyye'nin hadislerle ilgili olan bazı eserleridir. Fakat bunların dışında, tefsir, fıkıh, Akâid, ve kelâm gibi ilim dallarıyla ilgili olarak ona ait çok sayıda eser mevcuttur.⁵³

⁵² Bkz.: İbn Abdi'l-Hâdi, **el-Ukûdü'd-Dürriyye**, ss.56-63; Bezzâr,**el-A'lâmü'l-İlliyye fi Menâkıbî İbn Teymiyye**, ss. 23-30; İbn Nasirüddin, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Ahmed b. Mücahid el-Kaysî ed-Dımaşkî, **er-Reddü'l-Vafir**, thk.: Züheyr Şaviş, el-Mektebü'l-İslâmî, 1393, ss. 35-37; Zırıklî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Zırıklî, **el-Âlâm**, Darü'l-İlmî li'l-Melayin, 2002, I, 144-145; Fevzân, **Min Â'lâmi'l-Müceddidin**, I, 23-24. Ayrıca bakınız.: Feryevâ'î, **Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye, ve Cühüdühü fi'l-Hadisi ve Ulumih**, I, 211-224; Salih Özer, **Sünneti ve Hadisi Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği**, ss. 34-35; Celal Kırcı, "İbn Teymiyye" **DİA**, 1999, XX, 390-391.

⁵³ Bunun için bakınız: İbn Kayyim el-Cevziyye, **Esmâ'u Müellefâtı Şeyi'l-İslâm İbn Teymiyye**, thk.: Salahuddin el-Müncid, Daru'l-Kütübi'l-Cedîd, Beyrut 1983.

5. İLMİ KİŞİLİĞİ

İbn Teymiyye'nin hadis, tefsir, fıkıh akâid, felsefe ve kelâm gibi ilimlerde derin bir alim olduğu konusunda, gerek ona muasır olan alimler olsun gerekse ondan sonra günümüze kadar devam eden alimler olsun, hemen herkes hemfikir olmuştur. O, İlim yönünden çok donanımlı olduğu gibi takvâ, zühd ve verâ' gibi hasletlerde de en üst seviyededir. Onun sahip olduğu bu ilmi kişiliği ve kendisinde bulunan bu üstün meziyetleri dostları tarafından kabul edildiği gibi düşmanları tarafından da itiraf edilmiştir. Onun ilmi birikimi ile alakalı olarak İbn Dakik el-İd, (ö. 702/1302) şöyle demiştir: "İbn Teymiyye ile bir araya geldiğimde öyle bir adam gördüm ki gözleri önünde bütün ilimler var, istediğini alır, istediğini de bırakır."⁵⁴

İbn Teymiyye'nin bütün temel İslâmi ilimlere vakıf olduğunu ifade eden en güzel söz, İbn Seyyidi'n-Nas (ö. 734/1303) tarafından dile getirilen şu sözdür: "O, her ilimde söz sahibiydi. Sünen ve âsâr kitaplarını ezberleyip kavramıştı. Tefsir hakkında konuştuğunda o, ilmin bayraktarı, fıkıh hakkında konuştuğunda onun gayesini iyi kavrayan, hadiste müzakere ettiği zaman, hadis ilminin sahibi ve ravisi idi."⁵⁵

Mizzî, (ö. 742/1342) onun Kur'ân ve Sünnet ilimlerinde ne denli derin olduğu ifade eden şu sözleri sarf etmiştir: "Kur'ân ve Sünnet'i İbn Teymiyye'den daha iyi bilen ve ondan daha güzel şekilde onların yolundan giden birini görmedim."⁵⁶

Alimlerden nakledilen bu sözler, onun genel olarak her ilimde söz sahibi olduğunu ve özel olarak da Kur'ân ve Sünnet ilimlerinde çok derin olduğunu ifade etmektedir.

5.1. Hadis İlmindeki Yeri

İbn Teymiyye'nin ilim sahibi bir aileden olması, onun için bir avantajdı. O, Şam'a göç ettikten sonra hadis ilmiyle meşgul olup ona çok önem vermişti. "Hadis ilmide "hafız" derecesinde bir otorite sayılan İbn Teymiyye, dönemine kadar oluşan zengin hadis ve eser malzemesini gerek rivayet ve gerek metin ve muhteva yönüyle

⁵⁴ Mûr'î, Mür'î b. Yûsuf b. Ebîbekir b. Ahmed el-Kuremî el-Mekdisî el-Hanbelî, **eş-Şehadetüz-Zekiyye fi Senâi'l-Eimmeti alâ İbn Teymiyye**, thk.: Necm Abdurrahman Halef, Daru'l-Furkan, Beyrut 1404, s. 40.

⁵⁵ İbn Abdî'l-Hâdî, **el-Ukûdü'd-Dürriyye**, I, s. 10.

⁵⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XIV, 135.

yakından tanıyacak geniş bir hadis bilgisine sahip bir alimdi."⁵⁷ Talebesi, Abdulhâdî'nin ifadesine göre Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsnedi'ni, Kütüb-i Sitte'yi, Taberani'nin (ö. 360/970) el-Mü'cemü'l-Kebiri'ni ve hadis cüzlerini defalarca hocalarından okumuştur.⁵⁸

Zehebi, (ö. 748/1348) İbn Teymiyye'nin sahip olduğu güçlü hâfıza ve hadis ilmindeki engin birikimini şu hadiseyle anlatmaya çalışmıştır: "O, İskenderiye'de tutuklu iken Sebte valisi, ondan ezberindeki hadislerin ravilerini değerlendirilmiş şekliyle yazıp göndermesini ve bunların rivayeti için kendisine icazet vermesini talep etmişti. Bunun üzerine İbn Teymiyye, ezberindeki hadislerden isnatlarıyla birlikte on sayfa kadar yazıp gönderdi. Onun tarafından gönderilen bu rivayetler ve ravi değerlendirmeleri öyle güzel bir şekilde hazırlanmıştı ki en büyük bir muhaddis bile onun bir kısmını öyle mahir bir şekilde hazırlamazdı." Zehebî sözlerine şöyle devam etmiştir: "İbn Teymiyye, tabakat ve hadis usulü ilimlerinde uzman olduğu gibi âlî ve nâzil isnadları, sahih ve sakimlerini metinleriyle beraber çok iyi bilirdi. O, dönemde bu konularda, onun kadar hatta onun ilmine yaklaşabilen büyük bir alim yoktu. Ezberinde bulunanları takdim ederken gösterdiği maharet, hadisten delil çıkarma gücü gerçekten hayret uyandıracak derecedeydi."⁵⁹

İbn Teymiyye'nin hadis ilmindeki uzmanlığı ve derinliğiyle alakalı olarak da Zehebî şöyle demiştir: "İbn Teymiyye'nin tanımadığı hadis, hadis değildir. Ancak her şeyi ihâte etme gücü ve bilgisi Allah'a mahsustur. Ancak İbn Teymiyye doğrudan denizden alır, diğer alimler ise suculardan alırlar."⁶⁰

İbn Teymiyye'nin hadis ilminde olan birikimiyle ilgili olarak İbn Seyyidi'n-Nâs, (ö. 734/1334) şöyle demiştir: "Hadiste müzakere ettiği zaman, hadis ilmi'nin sahibi ve ravisi idi."⁶¹

Mizzî, (ö. 742/1342) İbn Teymiyye'nin Kur'ân ve Sünnet bilgisinde ne denli derin olduğunu ve onlara ne kadar sımsıkı bağlı olduğunu şu sözleriyle ifade etmeye

⁵⁷ Ferhat Koca, "İbn Teymiyye" **DİA**, XX, 401.

⁵⁸ İbn Abdî'l-Hâdî, **el-Ukûdü-Durriyye**, I, 40.

⁵⁹ Mûr'î, **eş-Şahâdetü'z-Zekiyye**, s. 41.

⁶⁰ Mûr'î, **a. g. e.**, s. 41.

⁶¹ Mûr'î, **a. g. e.**, ss. 26-27.

çalışmıştır: “Kur’ân ve Sünne’ti İbn Teymiyye’den daha iyi bilen ve ondan daha güzel şekilde onların yolundan giden birini görmedim”⁶² diye söz etmemiştir.

İbn Teymiyye'nin hadis ilmi ile alakalı olarak, yukarıda alimlerden nakledilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi İbn Teymiyye, hadis ve hadis ilminde derin bir alim olduğu gibi hadis ilminin alt şubeleri olan, rical, tabakat, ilelü'l-hadis ve hadis fikhı gibi ilimlerde de çok uzmandı. O, Cerh ve tâ'dilde de sözü geçerli olan büyük bir hadis tenkidçisiydi.

Bunun yanı sıra İbn Teymiyye'nin yazdığı eserlerin muhtelif yerlerinde çok sayıda hadis ve rivayet hakkında yaptığı tenkid ve değerlendirmeler, hadis usulü ve hadis ıstılahlarına dair olan sözleri, ravî ve hadis kaynaklarıyla ilgili olan görüş ve beyanatları, sünnet ve hadise dair kaleme aldığı bazı eserler, tüm bunlar onun hadis ilminde ne kadar bilgi sahibi olduğu göstermektedir.

5.2. Fıkıh İlmindeki Yeri

İbn Teymiyye, İslâm âlemin siyasi açıdan istikrarsız, bid’at firkalarının kendi görüşlerini halka empoze etmek için gayret sarf ettikleri, mezhep taassubu ruhunun yaymış olduğu, bid’at ve hurafelerin çok olduğu bir dönemde yaşamıştır. O daha küçük yaşta iken babasının yanında Hanbelî fikhını almış ve bu mezhebin temel fıkıh kitaplarını da okumuştur. Daha sonra diğer mezheplere ait olan fıkha dair yazılan eserleri de okumaya başlamıştır. O’nun üzerinde derin izler bırakan ve fikhî görüşleri oluşmasında katkı sağlayan en önemli kitap, Hanbeli bir fakih olan İbn Kudâme (ö. 620/1233) tarafından kaleme alınan “el-Muğnî” adlı eseri olmuştur. İbn Kudâme, bu eserinde ehl-i sünnete ait her dört mezhebin de fikhî görüşlerine yer vermiştir. Hatta o, bazen dört mezhebi de aşarak fıkha ait tüm görüş ve rey’leri mukayese yapmak suretiyle sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır. Bu önemli eserin, onun üzerinde, birkaç yönden etkisi olmuştur. Birincisi: İslâm fikhını birinci kaynaklardan yani direk Kur’ân, Sünnet, Sahâbe ve Tâbiîn kavillerinden öğrenmesini sağlamıştır. İkincisi: Fikhî mezheplerden her hangi birine mukayyed kalmayarak görüş beyan etmesine sebep olmuştur. Üçüncüsü: Selef-i Saliha ait olan fikhî görüş ve rey’lerini iyi bir şekilde kavramasını sağlamıştır. Nitekim mezkur eserde, Kur’ân ve Sünnet’ten deliller olduğu gibi Sahabe

⁶² İbn Abdî'l-Hâdi, *el-Ukûdü-Dürriyye*, I, 23.

ve Tabiin fakihlerinin görüşlerine de yer verilmiştir. Ayrıca İbn Teymiyye, İbn Hazm (ö. 456/1064) tarafından kaleme alınan “el-Mühallâ” ve “İhkâm fi Usûli'l-Ahkam” adlı eserlerini de okumuş ve bu eserlerden de önemli bir şekilde etkilenmiştir.⁶³

Böylece İbn Teymiyye, fıkhıta söz sahibi alimler tarafından kaleme alınan zengin kaynaklardan istifade ederek, onların içinde yer alan Kur'ân ve sünnetten getirilen delilleri, Sahabe ve Tabiin görüşlerini, fakihler arasında cereyan eden münakaşaları da iyi bir şekilde kavradıktan sonra bütün bunları akıl süzgecinden geçirip bir sentez oluşturmaya çalışmıştır.

İbn Teymiyye, hadis, tefsir, akâid, felsefe ve kelâm gibi ilimlerde engin bir bilgiye sahip olduğu gibi fıkıh ilminde de çok derin bir alimdi. O'nun sahip olduğu bu ilmî ve fikhî birikimiyle alakalı olarak Zehebî şöyle demiştir: “O'nun ilmi deniz misalidir. O, Tefsir ve Fıkıh'ta uzmanlaşmış biriydi. Büyük musannafat sahibi, çok sayıda hadis dinlemiş, Kur'ân'ı ilminden tefsir etmiş, onun kendilerinden ders aldığı iki yüzden fazla hocası vardır. O, tefsirde kaynaktı, hadis ezberleme konusunda, rical ilminde, sahîh ve zayıf hadis tespitinde kimse ona yetişemezdi. Fıkıha gelince, dört mezhebe ait görüşleri bildiği gibi Sahabe ve Tabiin görüşleri konusunda da bilgi sahibiydi. Ben bu zamana kadar onun gibi bilgili birini hiç görmedim.”⁶⁴

Onun ilmi şahsiyeti ile alakalı olarak İbn Hacer (ö. 852/1449) şunları söylemiştir: “O, Abduddâim, el-Kâsımü'l-Erbilî, el-Müslim b. Allân b. Ebî Ömer ve el-Fahr'dan dinlediği gibi kendisi de okumuştur. Bunun yanı sıra Ebu Davudun sünenini istinsah etmiş, hadis cüzlerini tahsil etmiş, rical ve illel ilmi ile ilgilenmiş, fakih olmuş, uzmanlaşmış, öne çıkmış, tasnifat yazmış, ders ve fetva vermiş ve bunlarda muasırlarını geçmiştir. Menkul ve ma'kul ilimlerde, selef ve halef mezhepleri hakkında sahip olduğu bilgi açısından dahiydi.”⁶⁵

İbn Teymiyye, fikir ve mücadelesinde ilhamını öncelikle Hanbelî kaynaklardan almasına rağmen bununla beraber bitmek ve tükenmek bilmeyen ilim ve araştırmaya

⁶³ Bkz.: Muhammed Ebu Zehra, *Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkıhu*, ss. 118-120; Ferhat Koca, "İbn Teymiyye" *DİA*, XX, 401.

⁶⁴ İbn Abdi'l-Hâdi, *el-Ukudü'd-Dürriyye*, I, 49.

⁶⁵ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askâlanî, *ed-Dürerü'l-Kamine fi Â'yani'l-Mieti's-Samine*, thk.: Muhammed Abdülmuid Dan, Daru'-Mearifi'l-Osmaniyye, Hindistan 1972 I, ss. 144-145.

karşı olan arzusu onu diğer mezhep ve fırkaların görüş ve delillerinden de yararlanarak daha kapsamlı bakış açısına sahip olmasına neden olmuştur. O, fikhî meselelerde daha çok sahâbe, tabiin ve selef imamlarının görüş ve re'yelerine vurgu yapmış, ayrıca içtihad da teşvik etmiş, taassup ve taklidi şiddetle reddetmiştir. O'nun fıkha dair, ardında bıraktığı çok sayıda eser ve fetvaları bulunmaktadır. Onun verdiği fetvalar, daha sonra bir araya toplanıp büyük ciltlerden oluşan kitaplara dönüşmüştür.⁶⁶

5.3. Tefsir İlmindeki Yeri

İbn Teymiyye, diğer ilimlerde olduğu gibi, Tefsir ilminde de söz sahibiydi. O, Kur'ân ayetlerini açıklamaya çalışırken genel olarak selef imamların takip ettiği metodu benimsemiştir. Çünkü ona göre İslâm âleminde bid'at ve hurafelerin ortaya çıkmasının ana nedeni, Kur'ân'ı te'vil ve tahrif etmek yoluyla yanlış anlamaktan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı o, Kur'ân ayetlerini tefsir etmeye çalışmak istediğinde, te'vil'den uzak ya onu Kur'ân'ın diğer ayetleriyle açıklamaya çalışmış ya da hadis ve asârlarla beyan etmeye kalkışmış, veyahut da selef imamlarının görüş ve re'yleri çerçevesinde izah etmiştir. İbn Teymiyye, sürekli Kur'ân ve Sünnet'e dönme fikrine vurgu yapmış ve yegâne kurtuluşun bununla olacağını her vesileyle anlatmaya çalışmıştır. Müslümanların yaşadıkları sıkıntı ve problemlerden kurtulmaları için Kur'ân ve Sünnet'in getirdiği hayat nizamına yeniden dönmeleri gerektiği fikrini savunmuştur.⁶⁷

İbn Teymiyye, Kur'ân'a dair çok bilgi ve malumat toplamıştır. Bunların otuz cilt olduğundan bahsedilir. Talebeleri tarafından bir kısmı temyiz edilmiş diğer bir kısmı da hala müsvedde halinde durmaktadır. Onun şöyle dediğini rivayet edilmiştir: “Bazen bir âyet için yüz tefsir okurum, sonra Allah'tan bana anlayış vermesini dilerim ve şöyle derim: “Ey Âdeme ve İbrahim'e öğreten, bana da öğret. Tenha mescitlere giderim, yüzümü toprağa sürerim, Allah'a niyaz ederim: Ey İbrahim'e öğreten, bana anlayış bahşet derim.”⁶⁸

⁶⁶ Bk.: Mumammed Ebu Zehra, *Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu*, s. 459; Ferhat Koca, "İbn Teymiyye" *DİA*, XX, 401.

⁶⁷ Ferhat Koca, "İbn Teymiyye" *DİA*, XX, 401.

⁶⁸ İbn Abdi'l-Hâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, I, 42.

İbn Teymiyye'nin tefsir bilgisi ile ilgili olarak Zehebî şöyle demiştir: "Tefsire gelince, bu konudaki otoritesi müsellemdir. Açıklamaya çalıştığı meseleye Kur'ân ayetlerini delil getirmede ilginç bir güce sahipti. Onu gören okuyucu hayrete düşer. Tefsirdeki vukufiyet derecesi sayesinde ki, müfessirlerin görüşlerinde bulunan bir çok hata ve yanlış yönleri ortaya koymuştur."⁶⁹

İbn Teymiyye, Kur'ân'ı başından sonuna kadar tefsir ettiği bir eseri olmamıştır. Ancak gerek verdiği ders ve vaazlarında olsun gerekse tefsire dair yazdığı eserlerinde olsun buna değinmeye çalışmıştır.⁷⁰ Bu durum, onun katibi ve en has talebesi olan İbn Reşik tarafından şöyle dile getirilmiştir: "Allah rahmet eylesin! Şeyh, delillerini zikretmeden önce, Kur'ân'ın tümüyle ilgili seleften gelen nakilleri evvela yazmış, sonra da, baştan büyük bir kısmını istidlalli olarak kaleme almıştır." O, hayatının sonlarına doğru hapishanede iken kendisine, sırasıyla tüm Kur'ân surelerinin tefsirini yazmasını mektupla rica etmişim, bana cevaben yazdığı mektupta şunu ifade etti: "Kur'ânda öyle yerler var ki, anlamı kendiliğinden anlaşılır. Bazı yerlerde vardır ki, bunları müfessir'ler birçok kitaplar yazarak açıklamışlardır. Ama bazı ayetler var ki, bunların tefsiri, birçok alim için problem olmuştur. Bazen öyle oluyor ki, insan bu tür ayetlerin tefsiri için müteaddit kitaplara baktığı halde, manalarını anlayamıyor. Ayrıca ben, bazen bir ayeti açıklamak istediğimde o ayeti, benzeri başka ayetlerle açıklamaya çalışırım. Bu tür ayetleri tefsir etmekteki kastım, birçok Kur'ân ayetinin anlaşılmasına delil olması içindir. Zira tek bir ayetin manası açıklanınca, benzeri diğer ayetlerin de manaları açıklanmış olur."⁷¹ diye söz etmiştir.

5.4. Akaid ve Kelam İlmindeki Yeri

Büyük İslâm alimi İbn Teymiyye, akâid ve kelâm ilminde de engin bir birikime sahiptir. Bu büyük şahsiyet, selef akidesinin savunması için adeta hayatını adamıştı. Bu yolda çok çaba ve emek sarf etmişti. İbn Teymiyye, dinin esasını oluşturan itikâdi konuları, Allah'ın kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'in naslarını, Hz. Peygamber'in (sas) sünnet ve hadislerini, Sahabe ve Tabiin söz ve re'yelerini, selef imamların benimsedikleri görüşleri esas alarak te'vil'den uzak bir şekilde anlamaya çalışmış ve bunların dışına

⁶⁹ İbn Abdi'l-Hâdî, a. g. e., I, 41.

⁷⁰ Ferhat Koca, "İbn Teymiyye" *DİA*, XX, 401.

⁷¹ İbn Abdi'l-Hâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, I, 43- 44.

çıkılmaya gayret etmiştir. O'na göre itikâdî konular için, bunlarda yeterli delil ve hüccetler bulunmaktadır ve başka bir şeye de ihtiyaç yoktur. Hep bu fikri savunmuştur. O hayatı boyunca, benimsediği bu fikir savunması için çok çaba sarf etmiş, gayret göstermiş ve bu uğurda çok ciddi mücadeleler vermiştir. İbn Teymiyye, naklî ilimlere çok önem verdiği gibi, felsefe, mantık ve kelam gibi ilimleri de tahsil etmişti. O, felsefe ve kelâm ilmini iyice kavrayıp öğrendikten sonra, gerek ilmi olarak sahip olduğu büyük bir donanımın ona kazandırdıkları sayesinde olsun, gerekse şahsî olarak sahip olduğu, keskin zekâ, üstün kabiliyet, büyük cesaret, bitmek tükenmek bilmeyen azim ve mücadele ruhu gibi taşıdığı meziyetlerin ona kazandırdığı güven sayesinde olsun, hep eleştirel ve tenkitçi yaklaşımlarla bu ilimleri tenkit etmeye çalışmıştır. İbn Teymiyye, kelam, mantık ve felsefe ilimleriyle uğraş vermesine rağmen bu ilimlerden etkilenmemiştir. Bilakis o, bu ilimleri gerek İslâm daveti ve selef akidesinin savunması için, gerekse ehl-i bid'at ve dalâlet olan, dehriyye, kaderiyye, cehmiyye ve vahdet-i vücudçulara karşı ve yine gerekse dini meselelere salt akılla yaklaşmaya çalışan felsefeciler, akli birinci dereceye koyan nakli ikinci plana iten Mutezile'ye karşı, her fırsatta bu ilimleri araç ve vesile bilerek onlara karşı mücadele etmeye çalışmıştır. Bu nedenle bu ilimlerle ilgili olarak yazdığı eserlerin çoğu ehli bid'at ve ilhad için birer reddiye niteliğini taşımaktadır.⁷²

İbn Teymiyye'nin bunlara karşı verdiği mücadeleyle ilgili olarak Zehebi şöyle demiştir: “O, akli ilimleri inceledi ve kelamcılara reddiye yazarak sözlerini çürüttü. Hatalarını tespit edip, insanları onlardan uzaklaştırmaya çalıştı. En açık ve yüksek delillerle sünnete yardım etti. Bu yolda çeşitli eziyetler görmesine rağmen hak yoldan dönmedi. Takva ehlinin muhabbet ve duasına nail oldu. Allah onunla bir çok dalâlet ehlini hidayete erdirdi.”⁷³

⁷² Bkz.: Muhammed Ebu Zehra, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, s. 453; M. Sait Özervarlı, "İbn Teymiyye" **DİA**, XX, 405.

⁷³ İbn Recep, Zenüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el-Hasan es-Selâmî, el-Bağdadî, **Zeylu Tebekati'l-Hanâbile**, thk.: Abdurrahman b. Süleyman el-Ûseymin, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 2005, IV, s. 497.

İbn Teymiyye'nin sahip olduğu akaid ve kelim bilgisiyle ilgili olarak Zehebi, şöyle demiştir: "Değişik dinler, mezhepler, usul ve kelim konusunda ondan daha bilgisini bilmiyorum."⁷⁴

Bezzâr, onun sahip olduğu ilmî birikim sayesinde bid'ât ve hurafelere karşı verdiği mücadeleler hakkında şu bilgiyi vermiştir: "Allah ona öyle bir ilim ve istikamet vermişti ki yazdığı kitaplarla bid'at ve hevâ ehlinin uydurdukları tüm bid'at ve hurafeleri geçersiz kılmıştır. Onların sapıklıklarını ve şeriat-ı Muhammediyye'ye aykırı olan tutumlarını ayan ve beyan ortaya çıkarmıştır. Allah'ın ona bahşettiği rahmanî basiret sayesinde naklî deliller ve aklî açıklamaları eserlerine yansıtarak yalan ile doğrunun birbirinden ayırt edilmesini sağlamıştır."⁷⁵

5.5. Hakkında Yapılmış Çalışmalar

İbn Teymiyye'nin şahsiyeti, ilmi, başlattığı tecdit hareketi, kaleme aldığı eserleri, fikir ve görüşleri, gerek ona muasır olan alimler tarafından olsun, gerek günümüze kadar devam eden kişiler tarafından olsun, hep araştırma ve tartışma konusu olmuştur. Bunlarla ilgili olarak yapılan ilk çalışmalar, has öğrencileri ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Daha sonra da bu çalışmalar çoğu yazar ve tarihçi tarafından devam ettirilmiştir. Hayatı, fikir ve düşüncelerini konu olan kitap ve makaleler, onun verdiği fetva ve yazdıkları kitaplar yayılıp basıldıktan sonra, günümüz alimleri tarafından, ilim, fikir ve düşüncelerine daha da rağbet gösterilmeye başlanmıştır.

Burada, İbn Teymiyye'nin hayatı, fikir ve düşüncelerine dair yazılan bazı müstakil eserlerden bahsedilecektir. Bunun yanı sıra onun hayatını konu edinen bazı siyer, tarih, tabakat ve terâcim gibi genel kaynaklara da işaret edilecektir. Kısa da olsa, müsteşriklerin onunla ilgili yaptıkları bazı çalışmalara değinilecektir.

5.5.1. İbn Teymiyye'nin Hayatı ve Fikirlerine Dair Yazılan Bazı Müstakil Eserler

1. İbn Şeyh el-Hazâmiyyin (ö. 711/1312), *et-Tezkire ve'l-İtibar ve'l-İntisar lil-Ebrar*.

⁷⁴ Mûr'î, *eş-Şahadetü'z-Zekiyye*, s. 40; İbn Abdi'l-Hâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, I, 39.

⁷⁵ Bezzâr, *el-A'lâmü'l-İlliyye fi Menâkübî İbn Teymiyye* ss. 31-32.

2. İbn Abdu'l-Hâdî, (ö. 744/1344) *el-Ukûdü'd-Dürriyye fi Menâkıbî Şeyhi'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye*. Bu kitap İbn Teymiyye'nin hayatı ve eserlerine dair yazılan en geniş ve önemli kaynaklardan biridir.

3. Zehebî, (ö. 748/1348) *ed-Dürretü'l-Yetimiyye fi Sîreti't-Teymiyye*.

4. Ömer b. Ali el-Bezzâr, (ö. 749/149) *el-A'lâmü'l-İlliye fi menâkıbî İbn Teymiyye*.

5. Mür'î, (ö. 1033/1624) *eş-Şehadetü'z-Zekiyye, el-Kevakibü'd-Dürriyye fi Menakibi el-Müctehid İbn Teymiyye*.

6. İbn Nâsuriddin ed-Dımaşkî (ö. 842/1439) *er-Reddü'l-Vâfir*.

7. Muhammed Ebu Zehra, *İbn Teymiyye, Hayatühû ve Âsâruhu- Ârâuhû ve fikruhü, Hayâtu Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*,

8. Abdulâziz el-Merağî, *İbn Teymiyye*.

9. Salâh Azzâm, *İbn Teymiyye el-Müfterâ â'leyh*.

10. Abdurrahmân-Abdulhâlik, *Lemehâtün min Hayati Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*.

11. Feryevâ'î, *Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye Ve Cühuduhu Fi'l-Hadisi Ve Ulumihî, Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye Hayâtuhû ve Meâsiruhu el-İslâhiyye vet'tecdidiyye*.⁷⁶

12. Salih Özer, *Sünnet ve Hadisî Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği*.

13. Nazım Hasırcı, *İbn teymiyye'nin mantık eleştirisi*.

14. Burhaneddin Kıyıcı, *İbn-i Teymiyye'de Akıl-Nakil ilişkisi*.

15. Enver Arpa, *İbn Teymiyye'nin Kur'ân anlayışı*.

⁷⁶ Bkz.: Feryevâ'î, *Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye ve Cühuduhu fi'l-Hadis ve Ulumih*, I, ss. 209-247; Ferhat Koca, "İbn Teymiyye" *DİA*, XX, 399-401.

5.5.2. İbn Teymiyye'nin şahsiyeti ve hayatını içine alan bazı genel kaynaklar

1. Zehebî, *Mu'cemu's-Şüyûh (el-Kebîr), (el-Evsat) ve (es-Sagîr), Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, Tezkiretü'l-Huffaz.*

2. Safedî, (ö. 764/1363) *el-Vafl bi'l-Vefeyât.*

3. İbn Kesîr, (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye.*

4. İbn Recep, (ö. 795/1393) *Zeylû Tabakati'l-Hanâbile.*

5. İbn Hacer el-Âskalanî, (ö. 852/1448) *ed-Dürerü'l-Kâmine.*

6. Suyuti, (ö. 911/1505) *Tabakâtü'l-Huffâz.*

7. Davudî, (ö. 945/1338) *Tabakâtü'l-Müfessirîn.*

7. İbnu'l-İmâd, (ö. 1089/1678) *Şezerâtü'z-Zeheb.*⁷⁷

Bunun yanısıra, İbn Teymiyye'nin şahsiyeti, fikirleri ve eserleri ile ilgili olarak, gerek müsteşrikler tarafından, gerekse Avrupa, Amerika ve Fransa üniversiteleri tarafından çalışmalar yapılmış, çok sayıda kitap, eser ve makale yazılmıştır. Yapılan bu çalışmaların bir kısmı onun siyasî ve sosyal yönünü tahlil etmeye yöneliktir. Diğer bir kısmı ise, onu ıslah metodunu, akâid ve fikirlerinin toplumda bıraktığı iz ve etkileri konu edinmiştir.⁷⁸

⁷⁷ Bkz.: Feryevâ'î, *Şeyhü'l-İslam İbn Teymiyye ve Cühuduhu fi'l-Hadisi ve Ulumih*, I, 248-258; Ferhat Koca, "İbn Teymiyye" *DİA*, XX, 399-401.

⁷⁸ Mesela bkz.: "Nazariyatu Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye fi's-Siyaseti ve'l-İctimâ", "Meâricü'l-Vusûl" ve "es-Siyasetü's-Şer'iyye fi islâhi'r-Râi ve Râye", "en-Neş'etü'l-İlmiyye inde İbn Teymiyye", "Tenbîhu İbn Teymiyye âni't-Tefkiri'l-Cedeli" Bkz.: Feryevâ'î, *Şeyhü'l-İslam İbn Teymiyye ve Cühuduhu fi'l-Hadisi ve Ulumih*, I, ss. 263-265.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN TEYMIYYE'DE HADİS TENKİTÇİLİĞİ

1. İBN TEYMIYYE'NİN HADİS VE SÜNNET KAVRAMLARINI DEĞERLENDİRMESİ

1.1. Hadis Kavramını Değerlendirmesi

Hadis, lügâtte kadîm'in zıddı olan ve “yeni” anlamına geldiği gibi, haber manasına da gelebilir. Hadis kelimesi, genel olarak Hz. Peygamber'in (sas) sözlerine itlak olunmakla beraber, İslâm uleması tarafından kelimenin delalet ettiği mana yönünden bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Usul alimlerinin tarifine göre hadis; Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerine denilmektedir.⁷⁹ Hadis alimlerinin bazısına göre ise, hadis lafzı, yalnız Hz. Peygamberin sözlerine değil, sahabe ve tabiûndan nakledilen mevkuf ve maktu haberlere de itlak edilmiştir.⁸⁰ Fakat hadisçiler arasında yaygın olan görüşe göre hadis, nübüvvetten önce ve nübüvvetten sonra Hz. Peygamberden rivayet edilen bütün söz, fiil ve takrirlerine denilmektedir. Ancak Müslümanların uymakla emr oldukları sünnet, ondan bu üç şekilde sabit olan ve dine taalluk eden hadisleridir.⁸¹

Bazı alimler de hadisi terim olarak şöyle tarif etmişlerdir: “Hadis, söz, fiil, yaratılış veya huyla ilgili bir vasıf olarak Hazreti Peygamber'e nispet edilen her şeye denir.”⁸² Bu tanıma göre hadis, Hz. Peygambere ait olan söz, fiil ve takririn yanı sıra O'nun ahlâkî vasıfları ile fizikî özelliklerini de kapsamaktadır. Yani Hz. Peygamber'den (sas) nakledilen her şeyi içine almaktadır. Bu tanıma yapanlara göre hadis, sözlü hadis, fiilî hadis, takrirî hadis, hulkî ve hılkî hadis olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.⁸³

⁷⁹ Sibaî, Mustafa es-Sibaî, **es-Sünnetü ve Mekânetuha fi't-Teşri'il-İslâmî**, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrut 1985, s. 47.

⁸⁰ Suyûtî, el-Hâfız Celâlüddin es-Suyûtî, **Ted'ribü'r-Râvî**, thk.: Ebu Kuteybe, Müessesetü'r-Rayât, Beyrut 2005, s. 11.

⁸¹ Talat Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, ss. 10-11.

⁸² Ahmet Yücel, **Hadis Usûlü**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 31.

⁸³ Ahmet Yücel, **a. g. e.**, ss. 31-32.

İbn Teymiyye, nebevî hadisi, “Hz. Peygamber’in (sas) nübüvvetten sonraki söz, fiil ve takrirleri”⁸⁴ olarak tarif etmiştir.

İbn Teymiyye'ye göre, Hz. Peygamber'in sünneti, bu üç tarik ile sabit olmuştur. Hadis kavramıyla alakalı olarak da şunları ifade etmiştir: “Hz. Peygamber'in söyledikleri, eğer bir şey hakkında haber verme niteliği taşıyorsa, onu tasdik etmek lazımdır. Şayet onun söyledikleri, şer'î hükümlere taalluk eden vacip, haram veya helal gibi hükümleri içeriyorsa ona tabi olmak gerekir. Çünkü peygamberlerin nübüvvetiyle alakalı olan ayetler, onların, Allah (cc) hakkında söyledikleri şeylerde masum olduklarını ve haber verdikleri şeylerin hak ve doğru olduğunu ifade etmektedir. Bu da nübüvvetin manasını teşkil eder. Şöyle ki; Allah peygamberlerine gaybı bildirir, onlar da insanlara tebliğde bulunurlar. Abdullah b. Amr'ın, Hz. Peygamber'den, duyduğu her şeyi yazdığı rivayet edilmiştir. Bunun üzerine bazı sahabiler ona; “Hz. peygamberden duyduğun her şeyi yazma! Nitekim o, bazen kızgın halinde iken konuşur.” demişlerdir. O da, konuyu Hazreti Peygamber'e götürmüş, Allah Rasulü de ona cevaben şöyle buyurmuştur: “Yaz! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu ağızdan haktan başka bir şey çıkmaz.”⁸⁵

İbn Teymiyye, hadis kavramını Hz. Peygamber'in (sas) nübüvvetten sonraki söz, fiil ve takrirlerine, teşmil ettiği gibi onun nübüvvetten önce söylediği bazı söz, (göğsünün yarılması ile alakalı olan sözü gibi) yaptığı bazı fiil ve davranışlarını da hadis kavramı içinde mütalaa etmiştir. İbn Teymiyye, Hz. Peygamber'in Hira mağarasında yaptığı ibadeti, güzel ahlakını, doğruluk ve güvenilirliğini nübüvvetten önceki fiilleri için örnek olarak göstermiştir. Ona göre, nübüvvetten önce Hazreti Peygamber'den sâdır olan bu gibi hususlar, onun nübüvveti için delil mahiyetini taşımaktadır. Fakat ümmeti, onlarla mükellef değillerdir.⁸⁶

İbn Teymiyye, Hz. Peygamber'in tıpla alakalı olarak söylediklerini de hadis kavramı içinde değerlendirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in tıpla ilgili olan sözleri,

⁸⁴ İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselam b. Abdullah b. Ebi'l-Kasım b. el-Hıdr b. Muhammed İbn Teymiyye el-Harrânî, **İlmü'l-Hadis**, thk.: Musa Muhammed Ali, Daru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Kahire 1984, s. 53.

⁸⁵ **Ebu Davud**, İlim, 3, h. no: 3646, (III, s. 318.)

⁸⁶ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 53-62.

şer'î hükümler olan "vacip" "müstehab" "mendub" "helâl" ve "harâm"a, teâlluk etmektedir.⁸⁷

İbn Teymiyye, ilim ifade edebilecek kârinelerle donanmış olan bazı ahad haberler de bazen, ilim ifade edebileceğini söylemektedir. O, buna binaen, Buharî ve Müslim de bulunan çoğu hadisin lafzan mütevatir olduğunu ve ilim ifade ettiğini zikretmektedir. İbn Teymiyye bu görüşünü şu delile temellendirmeye çalışmıştır: "Nasıl ki fikhî mes'elelerde, fakihlerin, bir hükümde icmâ'ı, cumhura göre o hüküm için kat'iyeti ifade ediyorsa, aynen onun gibi sahihaynde bulunan hadislerin kabulü konusunda ümmetin ittifakı da, o hadislerin ilim ve kat'iyet, ifade etmesinî gerektirir." diye söylemiştir.⁸⁸

Ancak bu konuda İbn Teymiyye'nin görüşü, muhakkik ve çoğunluğun görüşüne ters düşmektedir. Nitekim muhakkik ve alimlerin çoğunluğuna göre; Buhari ve Müslim de ki mütevatir olmayan hadisler, ilim değil zannı ifade eder. Çünkü mütevatir dışında kalan hadisler ahâd hadislerdir, ahâd hadislerde sadece zann ifade eder.⁸⁹

İbn Teymiyye, "sahih olan hadis, doğruluğu ifade eder mi?" sorusuna, şu cevabı vermiştir: "Eğer sahih olan hadis, lafzân ya da mânen mütevatir ise bu kısım, hem ilim ifade eder hem de doğruluğunda şüphe yoktur." der. İbn Teymiyye sözlerine şöyle devam etmiştir: "Ümmetin kabulünde ittifak ettiği bazı sahih hadisler de ilim ifade ettiği gibi doğrulanması da gerektirir. Çünkü bu ümmet, dalâlet ve sapıklıkta ittifak etmez" diye söz etmiştir.⁹⁰

1.2. Sünnet Kavramını Değerlendirmesi

Sünnet, lügatte, iyi olsun kötü olsun, -başka bir ifade ile, ister övülmeye layık olsun, ister kötülenmeye layık olsun- tarik (yol) ve uygulanarak gelen şey, adet haline gelen gibi manâlara gelen bir kelimedir.⁹¹

⁸⁷ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, ss. 62-63.

⁸⁸ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, , thk.: Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Medine 1995, XVIII, 40-41.

⁸⁹ Nevevî, Muhyüddin Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sehîhî Müslim b. Haccâc**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I, s. 20.

⁹⁰ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XVI, 18.

⁹¹ Talât Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 1.

Terim olarak sünnet, İslâm'ın başlangıcında Hz. Peygamber'in tarîk ve sîretine tahsis olunmakla beraber, hadis ilminin tedvininden sonra farklı ekoller tarafından değişik şekillerde tarif edilmiş, böylece farklı ıstılahî manalar kazanmıştır. Fıkıh usûlü alimleri, sünneti şer'î deliller içinde değerlendirirken, fakihler onu, farz, vacip, mendub, haram, mekruh gibi şer'î hükümlerin bir çeşidi olarak değerlendirmişlerdir.⁹² Kalam alimleri ise, sünneti, bid'atın karşıtı olarak görmüşlerdir.⁹³ Hadisçilere göre ise, sünnet, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takririnden ibarettir. Keza onun ahlakî sıfatları, sîreti, meğâzîsi ve kendisine vahy gelmeden önce Hira mağarasındaki yaşayışı da sünnetten sayılmıştır.⁹⁴

Hayri Kırbaçoğlu, Sünnet kavramına, şöyle bir tanım getirmiştir: "Sünnet, Hazreti Peygamberin kendi döneminde İslâm toplumunu, akide, ibadet, tebliğ, ahlak, hukuk siyaset, ekonomi gibi çeşitli alanlarda; kısacası bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında, yönlendirip yönetmede, Kur'an başta olmak üzere, esas aldığı ilke ve prensipler bütününe oluşturduğu bir "zihniyet" ya da "dünya görüşü" dür."⁹⁵

Ahmet Keleş, sünneti, davranış kanunu olarak değerlendirip ona şöyle bir izahat getirmiştir: "Sünnet; İster fiziki, ister zihni eylemler söz konusu olsun, davranışla ilgili bir kavram olup, sadece basit bir eyleme değil, aynı zamanda eylemin fiilen tekrarlanıp tekrarlanmadığına, ya da tekrarlanmasının imkan dahilinde olup olmadığına da delalet eder. Başka bir deyişle sünnet, ister bir kere, ister sıkça tekrarlanmış olsun, davranış kanunudur."⁹⁶

İbn Teymiyye ise, sünnet kavramıyla alakalı olarak şunları söylemiştir: "Sünnet, şeriât gibi Rasulullah'ın uyguladığı ve teşrî ettiği, dine taalluk eden şeylerin tümüne denir."⁹⁷

⁹² Mustafa Sibâî, **es-Sünnetü ve Mekânetuhü fi't-Teşri'il-İslâmî**, ss. 47-48.

⁹³ Talat Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 2.

⁹⁴ Talat Koçyiğit, **a. g. e.**, s. 2. Sünnet ile ilgili geniş değerlendirmeler için bkz.: Sibâî, **es-Sünnetü ve Mekânetuhu fi't-Teşri'il-İslâmî**, ss. 47-48; Musa Bağcı, **Hadis Tarihi**, ss. 24-33; Ahmed Keleş, **Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed**, İnsan Yayınları, s. 11-95.

⁹⁵ Hayri Kırbaçoğlu, **İslam Düşüncesinde Sünnet Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara Okulu Yayınları 2010, s. 83.

⁹⁶ Ahmed Keleş, **Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed**, s. 18.

⁹⁷ İbn Teymiyye, **Mecmû'l-Fetavâ**, XIX, ss. 307.

İbn Teymiyye, başka bir yerde Sünnetten kasıt din ve Şariât olduğunu söylemiştir.⁹⁸ İbn Teymiyye, “Evlerinizde okunan Allah ayetlerini ve hikmeti hatırlayın.”⁹⁹ âyetinde geçen hikmet kelimesinin sünnet olduğunu sürekli vurgulamıştır.¹⁰⁰

İbn Teymiyye, "Allah ona kitab ve hikmeti indirmiştir" diyerek sünnetin de Kur'ân gibi vahiy ürünü olduğunu ancak gayri metluv vahiy olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹.

İbn Teymiyye'ye göre, sünnet kavramına, akâid konuları ve amelî meseleler girdiği gibi bu kavramla aynı anda, bu her iki husus da kastedilebilir. Sünnet lafzı da şeriât lafzı gibi birçok manalara gelebilir. Bundan dolayıdır ki İbn Abbas ve diğer bazı alimler, Mâide Suresi'nde geçen “Şir’aten ve minhâcen”¹⁰² ifadesini, “Sünnet ve yol” diye tefsir etmişlerdir.¹⁰³ Böylece bunlar, “şir’a” kelimesini sünnetle, “minhâc” kelimesini de yol ile açıklamaya çalışmışlardır.¹⁰⁴

Fakat İbn Teymiyye, “İlmü'l-Hadis” adlı eserinde ise, sünnet kavramını, hadis kavramıyla eş tutarak ona şöyle bir tanımlama getirmiştir: Sünnet, Hz. Peygamber'in Söylediği sözler, yaptığı fiiller ve uygun gördüğü şeylere denir.¹⁰⁵ diye ifade etmiştir.

İbn Teymiyye'nin Sünnet kavramına getirdiği bu açıklamalara bakıldığı zaman, genel olarak o, bu kavramı çok geniş tuttuğunu ve İslâm'a ait olan tüm meselelerinin bu kavramın içinde mütalaa edilebileceğinin intibahını verdiğini, görülecektir. Ancak İbn Teymiyye, "İlmü'l-Hadis" adlı eserinde bu kavramı biraz daha daraltarak hadis kavramıyla eşdeğer tutmuştur.

İbn Teymiyye'nin Hadis ve Sünnet kavramlarına yaptığı değerlendirmelere değinildikten sonra asıl konumuz olan "hadis tenkidçiliği" konusuna geçilecektir.

⁹⁸ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XXII, 540.

⁹⁹ Ahzab 33/34.

¹⁰⁰ Salih Özer, **Sünneti ve Hadisi yeniden düşünmek İbn Teymiyye Örneği**, s. 98.

¹⁰¹ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, VII, 25.

¹⁰² Mâide, 5/48

¹⁰³ Abdullah b. Abbas, **Tefsiru İbn Abbas**, neşr: Müciddin Ebu Tahîr Muahammed b. Yakup el-Feyruzâbâdî, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan, I, 95.

¹⁰⁴ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XIX, ss. 307-308.

¹⁰⁵ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 53.

2. HADIS TENKİDÇİLİĞİ

2.1. Sened Tenkidi

Sened, sözlükte, dağın eteğinden yukarı olan kısmı, bir kimsenin güvendiği kimse, sığınak ve dayanak mânalarına gelir.¹⁰⁶ İsnad tabiri de sened anlamında kullanılan bir terimdir. Zamanla sened ve isnad eş anlamlı ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Terim olarak sened veya isnad; “nakledilen râvileri rivâyet sırasına göre zikrederek hadis metnini ilk söyleyenine ulaştırmak” anlamına gelmektedir.¹⁰⁷

İsnad, başka milletlerde bulunmayan ve yalnız Müslümanlara has olan bir sistemdir.¹⁰⁸ İbn Hazm’ın (ö. 456/1064) da dediği gibi, hadisin Hz. Peygamber’e varıncaya kadar muttasıl bir şekilde güvenilir kimselerin yine güvenilir kimselerden rivayet edilmesi keyfiyeti, Allah’ın yalnız Müslümanlara has kıldığı bir sistemdir.¹⁰⁹

İsnad, hicrî birinci asrın ikinci yarısından itibaren uygulamaya başlamış ve zamanla gelişip yaygınlaşarak yaklaşık hicrî birinci asrın sonlarına doğru hadisin ayrılmaz bir parçası haline dönüşmüştür. Bu dönemde isnadın yaygınlaşp hadisin ayrılmaz bir parçası haline gelmesinde tâbiîn âlimlerinden özellikle Şa’bi, Muhammed b. Sîrîn ve İbn Şihab ez-Zührin’nin önemli katkıları olmuştur.¹¹⁰

Hadis ve Sünnet açısından senedin taşıdığı önemi ile alakalı olarak İsmail Lütfi Çakan şunları söylemiştir: “Hadisin yapısına sonradan ilave edilmiş bulunan sened, hadisin sıhhatini kontrol edebilmek bakımından fevkalade önemlidir. Aynı şekilde hadis ilminde sened zikretme sisteminin (isnad) geliştirilmesi de sorumluluk duygusu ve bilimsel dürüstlük sonucudur. Çünkü bu sistemin anlamı, hadis metnini nakledenleri tetkik ve tenkide açık tutmak demektir. Bu da tam bir ilmi tavır ve kendine güven işaretidir. Bu sebeple isnad, medâr-ı ilm-i hadis diye tanımlanmıştır. Nitekim Abdullah

¹⁰⁶ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin İbn Mazûr, **Lisanü’l-Arab**, Daru Sadır, Beyrut 1414, III, s. 220.

¹⁰⁷ Ahmet Yücel, **Hadis Usûlü**, 34.

¹⁰⁸ Musa Bağcı, **Hadis Tarihi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009, s. 185.

¹⁰⁹ Talat Koçyığıt, **Hadis Usûlü**, 47.

¹¹⁰ Ahmet Yücel, **Hadis Usûlü**, 34.

b. el-Mübârek (v. 181/797), “İsnad dindedir. Eğer isnad olmasaydı, herkes aklına geleni rastgele rivâyet etmeye kalkıştırdı”¹¹¹ demiştir.

İbn Teymiyye, isnad ve rivayetin İslâm dinine has olup hadis dirayeti ilmi için de bir basamak olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: “Allah, isnad ve rivayet ilmini bu ümmet’e has kılmıştır ve onu dirayet ilmi için bir basamak yapmıştır. Yahudi ve Hristiyan olan ehli kitapta isnad olmadığı gibi, bu ümmetten, dalalet ehli olan bid’atçılarda da isnad yoktur. İsnad, Allah’ın minnet ve ihsanda bulunduğu sadece İslâm ve sünnet ehline has bir özelliktir. Onlar isnadla, sahîh ve sakimi, doğru ve eğriyi, hak ve batılı birbirinden ayırt etmişlerdir. Onların dışında kalan kafir ve ehli bid’at ise, nakillerini isnad yoluyla değil iddia ettikleri kaynaklardan doğrudan alırlar ve böylece hak ve batılı, geçerli olanı ve olmayanı birbirinden ayırt edemezler.”¹¹²

İsnad'ın yalnız İslâm dinine has olduğu düşüncesi, İbn Teymiyye ve diğer çoğu alimler tarafından benimsenmiştir. Fakat bazıları onu, Yahudilerdeki rivayetlerin teyîd sistemine benzetmekte ve menşe itibarıyla isnadın oradan geldiğine inanmaktadır.¹¹³

Ancak burada şu söylenebilir: "Hadisin Hz. Peygambere varıncaya kadar muttasıl bir şekilde güvenilir kimselerin yine güvenilir kimselerden rivayet edilmesi keyfiyeti, Allah'ın yalnız müslümanlara hâs kıldığı bir sistemdir. Her ne kadar Yahudilerde irsâl ve i'dâl cinsinden isnada benzer bazı rivayet şekilleri görülse de, bunlar vasıtasıyla Hz. Mûsa'ya yaklaşmaları, bizim Hz. Peygambere yaklaşmamız gibi değildir."¹¹⁴

2.1.1. Senedin Sıhhatı

İbn Teymiyye, hadis inceleme ve değerlendirme konusunda rivayetin senedine daha çok önem vermiştir. Ona göre her hangi bir rivayetin, kabul edilebilmesi için o rivayete ait olan senedin sağlam olması gerekir.

İbn Teymiyye, hadis tenkidinde, Ahmed b. Hanbel, Buharî, Mislim, Ebu Davud ve orta tabaka olarak nitelendirdiği muhaddislerin hadis tenkidinde izledikleri yol ve

¹¹¹ İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Usûlü**, s. 33.

¹¹² İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, VII, 9.

¹¹³ Talât Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 147.

¹¹⁴ Talât Koçyiğit, **a. g. e.**, s. 147.

kullandıkları metotlara meyletmiştir. İbn Teymiyye'nin onların metoduna olan bu eğilimini, kaleme aldığı kitaplarında, sürekli onlardan bahsetmesi, alimleri onların metoduna davet etmesi, Cerh ve ta'dilde de onların sözlerine başvurmasıyla anlaşılmaktadır. Ancak o, metin tenkidine olan temayülüyle, onlardan temayüz etmiştir.¹¹⁵

İbn Teymiyye, isnad ve rivayeti, dirayet ilmi için bir merdiven ve basamak olarak görmektedir. Dolayısıyla o, isnad tenkidine öncelik vermiştir.

İbn Teymiyye, muhaddislerin, hadis ve rivayetleri, şeytan ve ona tabi olan grubun hile ve desiselerinden korumada üstlendikleri rolü ve bu uğurda çektikleri meşakkatleri şöyle ifade etmiştir: “Hadislere ilave ve eksiltme yapılmak suretiyle o, Allah’ın bazı kullarını yolundan çıkarmaya çalışmıştır. Fakat Allah, bunlara karşı doğruluk ve hidayet ehli olan büyük hadis tenkitçilerini kaim kıldı. Nitekim onlar, şeytan hizbini geri püskürtmüşlerdir. Hak ve batılı birbirinden ayırt etmişlerdir. Onlar, Sünnet’i korumak için, Kur’ânın amaçladığı mesajlara yapılmak istenen ilave ve eksiltmelere karşı koymak için kendilerini bu yola adadılar. Onlardan sonra da, nakil ehli olan alimler, rivayet ve isnad ilminde münekkidler, bu yolda büyük sıkıntılara ve eziyetlere katlanarak, aile ve çocuklarından ayrılmak suretiyle seferler düzenlemişlerdir. Dünya lezzetlerini terk edip yol azığıyla yetinmişlerdir. Onların, verdikleri bu hizmetle Allah’ın dinini korumaya çalışmışlardır.”¹¹⁶

İbn Teymiyye’ye göre, isnad, Ehl-i Sünnet’e hasır. Nitekim o, Minhacü’s-Sünne’inde konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Râfızîlerin isnadla ilgili olan bilgileri yok denecek kadar az olduğu gibi ona yönelik istek ve arzuları da yoktur. Onlar hiç bir zaman kendilerine ait olan rivayet ve delillerini incelemeye tabi tutmamışlar. Bundan dolayı onlarda, doğru ve inkıtasız hiç bir isnad bulunmamaktadır. Bilakis onlara ait olan muttasıl dedikleri isnad içinde, mutlaka yalanla veya kesretü’l-galat’la meşhur birileri vardır. Onlar bu yönden Yahudi ve Hristiyanlara benzerler. Çünkü onların da isnadı yoktur. İsnad, genel olarak bu ümmete ait olduğu halde özel olarak da Ehl-i Sünnet’e has bir sistemdir. İnsanlar arasından, isnada en az önem veren kişiler Râfızîlerdir. Nitekim onlar, heva ve heveslerine uymayan şeyleri kabul etmezler.

¹¹⁵ Feryevâ’î, *Şeyhü’l-İslam İbn Teymiyye ve Cühuduhu fi’l-Hadisi ve Ulumihi*, I, 61-62.

¹¹⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetavâ*, I, ss. 7-8.

Bundan dolayı Abdurrahman b. Mehdi şöyle demiştir: “İlim ehli, işlerine yarayan ve yaramayan tüm şeyleri yazarlar, fakat heva ve heves ehli, sadece işlerine gelen şeyleri yazarlar.”¹¹⁷

İbn Teymiyye, hadis ve rivayet sıhhatında isnadı, birinci plana koymuştur. Nitekim isnadla, rivayetlerin sahîhinî sakîminden, doğruyu eğriden, hakkı batıldan ayırıt edilmektedir. Bu sistemden mahrum olanlar ise, onları bağlayacak bir şey olmadığından heva ve heveslerine göre hareket etmişlerdir.

2.1.1.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci Örnek: "Mümin bir kulumun canını almakta tereddüt ettiğim kadar hiçbir şeyde tereddüt etmiş değilim, o ölmek istemiyor, ben de onun üzülmesini istemiyorum"¹¹⁸

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkın şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu, değerli bir hadistir. Buharî, bu hadisi Ebi Hüreyre'den rivayet etmiştir. Bu hadis, evliya sıfatlarıyla ilgili olarak rivayet edilen hadislerin en değerlisidir. Ancak bazıları; "Allah tereddütle nitelendirmez" diyerek bu hadisi reddetmiştir. Fakat bu doğru değildir." diyerek cevap vermeye çalışmıştır.¹¹⁹

İkinci örnek: “Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim. Mahlukatı yarattım, kendimi onlara tanıttım, onlar da beni tanımış oldular.”¹²⁰ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayeti şöyle değerlendirmiştir: "Bu rivayet, Hz. Peygamber'in sözlerinden değildir. Ayrıca bu rivayete ait ne sahih ne de zayıf bir isnad bulunmaktadır."¹²¹

¹¹⁷ İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünne**, thk.: Muhammed Reşad Salih, Neşr, Camiâtü'l-İmam b. Suud, Suudî Arabistan, 1986, VII, s. 37.

¹¹⁸ **Buharî**, Rikak, 38. h. no: 6502, (VIII, 105.)

¹¹⁹ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XVIII, 129.

¹²⁰ Aclunî, İsmail b. Muhammad b. Abdulhâdi el-Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbas Âmmâ İstehere Mine'l-Ahâdisî alâ Elsineti'n-Nas**, Naşır, Muhammed Abdulâziz el-Hâlidî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut II, 121.

¹²¹ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XVIII, 122; **Ehâdisü'l-Kussas**, thk.: Muhammed Lütfü Sabbağ, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1988, s. 55; **Der'u Teârüzil-Aklî ve'n-Nakl**, thk.: Muhahammed Reşad Salim, Camiâtü'l-İmam Muhammed b. Suud, Suudi Arabistan 1991, VIII, 507.

İbn Teymiyye'nin bu hadis hakkında yaptığı tahliline bakıldığında onun bu rivayeti, isnad açısından değerlendirip reddettiği açık bir şekilde görünmektedir. Ancak onun rivayet hakkındaki: "Leyse hâzâ min kelâmi'n-Nebiyyi" sözü, metin tenkidi olarak da değerlendirmek mümkündür. Çünkü o, bu sözüyle, peşinen rivayete olumsuz yaklaşmıştır. Yani hadisin, sened kısmına geçmeden önce onu reddetmiştir. Dolayısıyla onun bu rivayet hakkındaki tahlili, rivayetin metnine yönelik olarak da değerlendirmek mümkündür.

Aclunî; Zerkeşi, Hafız İbn Hacer ve Suyutî gibi alimlerin de bu konu da İbn Teymiyye'ye tabi olduklarını teyit etmektedir."¹²²

Üçüncü örnek: "Ben göklere ve yere sığmam, fakat mü'min olan kulunun kalbine sığarım."¹²³ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "Bu rivayet İsrailiyattandır. Hz. Peygamber'e ait olduğuna dair bilinen herhangi bir isnadı da yoktur."¹²⁴ diye söz etmiştir. O, ayrıca bu rivayetle ilgili olarak şöyle bir yorum ve açıklama yapmıştır: "Mü'min olan kulun kalbine, Allah, değil de ona olan iman ve muhabbet sığmaktadır." İbn Teymiyye, bu sözlerinin ardından ise şöyle devam etmiştir: "Eğer bu rivayet için böyle bir yorum ve beyan getirilirse, bu söz insanı küfre götürebilecek kadar tehlikeli ve vahimdir."¹²⁵ şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bir yandan bu rivayete ait bir isnadın olmadığını zikrederek onu reddetmeye çalışırken diğer bir yandan ise onu İsrailiyattan addetmiştir. İbn Teymiyye'nin bu rivayeti, "Ehadisü'l-Kussas" adlı eserinde özellikle birinci sıraya alması da mezkur rivayet için çok manidardır.

¹²² Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ**, II, 121.

¹²³ Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, **İhyâu Ulumi'd-din**, thk.: Abdulâziz İzzüddin Seyyiravan, Daru'l-Kâlem, Beyrut III, 17; **Aclunî**, **Keşfü'l-Hafâ**, II, 175.

¹²⁴ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 164; **Mecmûu'l-Fetavâ**, XVIII, s. 376; **Ehadisü'l-Kussas**, s. 53.

¹²⁵ İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetavâ**, XVIII, s. 376.

Irakî bu rivayeti tahrir ederken “ben bu rivayetin aslını görmedim” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Zerkeşi de bu rivayeti sened yönünden reddetmiştir.¹²⁶

2.1.1.2. Ravi'nin Güvenirliği

Rivayet kökünden gelen ism-i fail olan “Ravi” kelimesi, sözlükte, “nakleden, taşıyan, ileten” mânalarına gelmektedir. Ravî, kelimesinin çoğulu ruvât'tır.¹²⁷ Terim olarak ravî, “rivayet metotlarından biriyle hadisi öğrenip aldıktan sonra edâ terimlerinden biriyle kendisinden sonrakilere nakleden kimse”, anlamında kullanılmaktadır.¹²⁸

Rivayet ve hadislerin incelemesi açısından en önemli kriterlerden biri de, Rivayetleri nakleden ravilerin güvenilirliği meselesidir. Nitekim hadislerin kabul ve reddi konusunda ravinin güvenilirliği ve ehliyetinin büyük önem arz ettiği herkes tarafından bilinmektedir. Bu sebeptendir ki imam Şâfiî, “Hadislerin az bir kısmı hariç çoğunun doğruluğu (sihhati) rivâyet edenin doğruluğu ile bilindiği gibi, onların yalan ve uydurma oldukları da onların kizbiyle bilinmektedir.”¹²⁹ demiştir.

İmam Şâfiî'nin ravi ile ilgili olarak sarf ettiği bu söz, hadis ilminde, ravî kriterinin ne kadar önem arz ettiği açısından çok önemli bir tespittir.

İbn Teymiyye, bir hadis tenkidçisi olarak o, da diğer imam ve muhaddisler gibi, rivayetlerin sihhatinin tespitinde, ravi güvenilirliği prensibini kendine ilke olarak benimsemiştir. O, rical ve tabâkat ilminde derin bir bilgiye sahip olduğundan, ravileri cerh ve ta'dil etmiş, rivayetleri de tashih ve tad'if etmiştir. O, herhangi bir rivayetin kabulü için râvide bulunması gerekli olan şartlardan bahsederken şunları söylemiştir: “Ravinin naklettiği rivayet, ya mutlak olarak, ya da mukayyed olarak kabul edilir. Rivayeti mutlak olarak kabul edilen ravinin durumuna gelince; Onun kizb zannından emin olması gerekir. Bunun şartı da adalet sahibi olması, uydurma zannına mahal ve sebep olabilecek fasid gaye ve akaidlerden beri olması gerekir. Ravinin hıfz, zapt ve

¹²⁶ Aclunî, **Keşfü'l-Hafa**, II, s. 175.

¹²⁷ Abdulhâmid, Ömer, Ahmed Muhtar Abdulhâmid, **Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyye el-Muâsire**, nşr.: Âlemü'l-Kütüb, 2008, II, 963.

¹²⁸ Yücel Ahmet, **Hadis Usûlü**, s. 97.

¹²⁹ Beyhakî, **Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Asâr**, thk.: Abdu'l-Mu'tî Emin Kalcî, Daru Kutebe, Beyrut 1991, I, s. 138.

itkan vasıflarına haiz olması sebebiyle sehiv'den emin olacaktır. Rivayeti mukayyed olarak kabul edilen ravinin durumuna gelince, o da karinelerin farklılığına göre değişir. Her hadisin bir zevki var ve başka bir hadiste bulunmayan bir bakış açısına mahsus olur.”¹³⁰

İbn Teymiyye, ravi'nin kizb zannından emin olması, adalet sahibi olması, uydurmaya neden olabilecek fasid akaid ve amaçlardan uzak olması, sehivden emin olması için hıfz, zapt ve itkan gibi vasıflara haiz olması gibi şartları ravide bulunması gerektiğini vurgulamıştır.

2.1.1.2.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci örnek: Sa'lebi İbn Ömer den, o da, Nebî (sas)'dan: “Allah, gökten, yer yüzüne dört bereket indirmiştir: Demir, su, ateş ve tuz.”¹³¹ diye rivayet edilmiştir.

İbn Teymiyye, bu hadisi şöyle değerlendirmiştir: “Bu hadis, uydurma ve yalandır. Bu hadisin isnad silsilesinde, Sayf b. Muhammed b. Uhtî Süfyan es-Sevrî vardır. O da yalancı biri olarak bilinir.”¹³² diye ifade etmiştir.

İbn Teymiyye, bu hadisi, benimsediği ravi kriteriyle değerlendirip reddetmiştir.

İbn Teymiyye, mezkur ravi hakkında, alimler tarafından yapılan değerlendirmeleri şöyle zikretmiştir: “İbnu'l-Cevzî, “O, Seyf b. Muhammed b. Uhtî Süfyan es-Sevrî'dir. O, da Sevrî, Âsım el-Ahvel ve Â'meşten rivayet etmektedir.” der. İmam Ahmed, “Hadis uyduran bir yalancıdır.” demiştir. Yahya, onun hakkında: “O yalancı ve kötü biridir.” demiştir. Ebu Davud ise: “O yalancıdır” demektedir. Zekeriyya es-Sacî, onun hakkında:” O hadis uyduran biridir.” demiştir. Nesâî ise, “O, ne güvenilir, ne de sika biridir.” demiştir. Darakutnî de onun için: “O metruk ve zayıf”tır.” demiştir.¹³³ diye söz etmiştir.

¹³⁰ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XVIII, s. 47; **İlmü'l-Hadis**, ss. 108-109.

¹³¹ Beğâvî, Ebu Muhammed Huseyn b. Mes'ud b. Muhammed b. Ferrâ el-Beğâvî, **Meâlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'an**, thk.: Abdurrazzak Mehdî, nşr: Daru İh'ya'î't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1420, V, 33, 2132; Gümüşhanevî, Ahmed Ziyaeddin Nakşibendî Gümüşhanevî, **Ramuzu'l-Ehâdis**, Kışla-i Humayun Matbaası, I, 87.

¹³² İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XII, s. 252.

¹³³ İbn Teymiyye, **a. g. e.**, XII, s. 252.

İbn Teymiyye'nin bu rivayet ile ilgili olarak yaptığı değerlendirmede, adı geçen muhaddislerin, ravi hakkında olan görüş ve beyanlarına değinmesi, onun hadis senedi konusunda otorite sahibi olan kişilerden ne kadar faydalandığını göstermektedir.

İkinci örnek: Sevban'a ait olan: "Selâmdan sonra her sehiv için, iki secde gerekir."¹³⁴ hadisidir.

İbn Teymiyye, bu rivayeti şöyle değerlendirmiştir: "Bu hadis zayıftır. Çünkü bu rivayet, İbn Âyyaş'ın Hicaz ehlinen naklettiği bir rivayettir. O da, hadis ehlinin ittifakıyla zayıftır."¹³⁵

Elbanî, bu hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu hadisin isnadında, hakkında konuşulan biri olduğunu ve o kişinin de Züheyr b. Salim olduğunu anladım. İbn Hibban¹³⁶ hariç hiç kimse onu sika saymamıştır."¹³⁷

Yapılan tüm bu değerlendirmelerden sonra konuyla ilgili olarak şöyle bir sonuca varmak mümkündür: İbn Teymiyye, hadisleri sened ve ravi açısından değerlendirirken, hadis alanında otorite sahibi olan muhaddis ve imamların benimsedikleri prensiplere ve takip ettikleri metot ve yöntemlere bağlı kalmaya çalışmıştır.

¹³⁴ İbn Mâce, İkâmetü's-Salâ, 136, I, 385.

¹³⁵ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XXIII, s. 22.

¹³⁶ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Mâbed et-Temîmî Ebu Hâtîm el-Bûstî, **es-Sikkât**, Vizâretü'l-Meârîfi'l-Ôsmaniyye, Hindistan 1973, VI, 336.

¹³⁷ el-Elbanî, Muhammed Nasirüddin el-Elbanî, **İrvâu'l-Galil fi Tah'rici Ahâdisi Menari's-Sebil**, Gözetin, Züheyr Şaviş, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut 1985, II, 47.

2.2. METİN TENKIDI

İbn Teymiyye'nin metin tenkidine geçmeden önce kısaca "metin" ve "nakd" kelimelerinin tahlilini yapmak faydalı olacaktır. Nitekim bu kelimelerin tahlili, konumuzun daha iyi anlaşılması açısından yararı olacaktır.

Metin kelimesi sözlükte, "metune" fiilinin kökünden gelen "metn"den gelmektedir. "Metn" ise, "yüksek yer, yüksek ve sert olan şey, açık olan ve sırtı sert olan her şey" gibi manalara gelmektedir. Metn kelimesinin çoğulu ise, "mutûn" ve "mitân" olarak kullanılmaktadır.¹³⁸

Metin kelimesinin Hadis ilmi açısından değişik ancak birbirine yakın tanımları yapılmıştır. Bazı alimler metni, "senedin kendisinde son bulunduğu söz" olarak tarif etmişlerdir.¹³⁹ Diğer bazıları ise, onu, "isnadın kendisinde son bulunduğu ve Hz. Peygamber'le ilgili bir konuyu aktaran ifade" olarak tanımlamışlardır.¹⁴⁰

Konumuzla alakalı olan kavramlardan biri de, "nakd" kelimesidir. Sözlükte "en-nakd", "en-nesîe" kelimesinin zıd anlamlısı olarak "peşin" manasına gelmektedir. Ayrıca "en-nakd" ile "et-tenkâd" kelimeleri, "dirhemleri birbirinden ayırmak, bozuk olanlarını sağlamlarından seçip çıkarmak, bir şeye dikkatle bakmak, ayıplamak ve gıybet" gibi anlamlara gelmektedir. "el-Münâkade" ise, münakaşa anlamına gelmektedir.¹⁴¹

Görüldüğü gibi, nakd kelimesi, ayıklama, iyisini kötüsünden ayırma ve seçme gibi manalara gelmektedir. Hadis ilminde mutahassis olan kişilere "nâkıd" veya "munakkıd" denilmektedir. Nitekim sarrafların yaptığı gibi onlar da, rivayetlerin sahîhini sakîminden, doğrusunu yalan ve uydurma olanından ayırma işiyle meşgul oldukları için bu yönüyle sarraflara benzetilmişlerdir. Nakd kelimesiyle alakalı olan diğer bir kavram da, "tenkid" kelimesidir. Bu kavram Türkçedeki "eleştiri" kelimesiyle

¹³⁸ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, XIII, s. 398;

¹³⁹ Mahmud et-Tahhan, **Teyşiru Mustalahi'l-Hadis**, Mektebetü'l-Maârifî lin-Neşrî vet-Tev'zî, Riyad 1996, s. 16.

¹⁴⁰ Ahmet Yücel, **Hadis Usulü**, s. 37.

¹⁴¹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, III, ss. 425-426; Zebîdî Muhammed b. Muhammed b. Abdurrazzâk el-Huseynî, Ebû'l-Fadl, **Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kâmus**, thk.: Grup, Daru'l-Hidâye, IX, 230.

aynı anlamda olup iyiyi kötüden, sağlamı çürükten, doğruyu yanlıştan ayırmak, daha doğrusu kötü, çürük ve yanlış eleyerek ayıklamak demektir.¹⁴²

Hadis ilminde nakd, rivayetlerin sahîhlerini sakîminden, doğru olanını yalan ve uydurma olanından ayırmak, bununla beraber onlarda bulunan illetleri de beyan ederek Hz. Peygamber'e (sas) atfedilen kötü, çürük, yanlış ve uydurma olan rivayetleri ayıklamak, manasına gelir.

Metin tenkidi ile ilgili olarak alimler tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. O tanımlardan biri şöyledir: "Metin tenkidi, hadisin senedini incelemekle yetinmeyip asıl metnin; akıl prensipleri, ilgili yerlerde ise tarih, coğrafya ve müsbet ilimlerin kaide ve verilerinin ölçüsüne göre değerlendirilmesi ve buna göre kıymet hükmüne varılması" şeklinde tarif edilmiştir.¹⁴³

Metin tenkidi, bir hadisin veya genel anlamda bir rivayetin Hz. Peygamber'e (sas) ait olup olmadığını sözün kendisine bakarak karar vermektir. Başka bir ifadeyle metin tenkidi, hadislerin ya da rivayetlerin sahîhini sakîminden ayırmak için başvuru bir yöntemdir. "Metin tenkidinde esas olan isnad değil, bizzat hadis metninin kendisidir. Zira metin tenkidi yöntemine göre, bir hadisin isnadı sahîh olsa bile, metnin uydurma olabileceği göz önünde bulundurulur, bu sebeple bir takım esaslara dayanılarak Hz. Peygamber'e (sas) ait olduğu rivayet edilen herhangi bir hadisin, gerçekte onun tarafından söylenip söylenemeyeceğine karar vermek, metin tenkidinin amacını oluşturur."¹⁴⁴

Metin tenkidi ile ilgili olarak Suphi Salih "Ulûmü'l-Hadîs" adlı kitabında şu tespitte bulunmuştur: "Mustalahu'l- Hadis ilmi, tanımı itibarı ile sadece isnad konularıyla sınırlı kalmayıp, bilakis metin konularını ilgilendiren meseleler ile de ilgilenmektedir. Yüzeysel olarak meseleye bakan bazı araştırmacılar şöyle bir yanılgıya düşebilir: "Hadis tenkidçileri metinden ziyade isnadla meşgul olmuşlardır. Fakat bu sadece bir vehimden ibarettir. Konuya derin bir araştırma ve ince bir bakışla yaklaşıldığı zaman bunun hiç böyle olmadığını ortaya çıkacaktır. Hadis tenkidçilerin çalışmaları

¹⁴² Tenkid usulü ile ilgili olarak bkz.: Ali Budak, "İslâm Araştırmalarında Tenkit Âdâbı", **Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)**, IX/1, 2011, ss. 87-104.

¹⁴³ Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2009, s. 36.

¹⁴⁴ Kırsaçoğlu, **İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi**, Ankara Okulu Yayınları, 2010, s. 42.

sened ve metnin redd veya kabulü ile ilgilidir. Nitekim kabul durumunda sahih ve hasen hadisten bahsederler. Redd durumunda ise zayıf ve mevzudan bahsederler. Onların istilahlara baktığımız zaman hep isnad ve metinden ibaret olan ikili taksimleriyle karşılaşırız. Örnek olarak sahih ve hasen hadisleri ele aldığımız zaman sıhhat, bazen hem sened hem de metinde olur, bazen de metinde değil senedde olur. Bazen de senedde değil metinde olur. Dolayısıyla genel olarak bir hadisi sahih veya hasen ile nitelendirmek mümkün değildir, bilakis o hadisin sıhhat ve hüsnü metinle mi yoksa sened le mi ilgilidir, bunu açıklamak gerekir. Senedi sahih olan her hadisin metni de sahihtir diye bir kural yoktur. Mütevatir hadiste isnadtan ziyade metne bakılır. Çünkü mütevatir hadis isnad konularına girmez. Şaz olan hadiste de genellikle hadisin metnine bakılır. Zayıf olan hadisin tüm nevilerinde de hadisin iki ayağını oluşturan sened ve metin konusu ortaya çıkmaktadır. Hadis tenkidçilerine göre, ta'lil ve ızdırab genellikle isnad'ta vaki olmasına rağmen metinde de olabileceğini inkar etmemişlerdir. Onlar isnad olarak maklup ve metin olarak maklup olmak üzere maklub olan hadisi iki kısma ayırmışlardır. Müdrec ve Müsahhaf olan hadisler de genellikle metin konularından sayılır. Onların hadisleri lafızlarıyla rivayet etme konusuna önem vermeleri, hadis metinlerine ne kadar ehemmiyet verdiklerinin göstergelerinden sayılır. Hadis usûlü ile ilgili olan bütün ıstıhlalarda, genellikle isnad ve metin olan ikili taksimle karşılaşmaktayız. Bu durum hadis tenkidçilerin metne ehemmiyet vermelerinin göstergesidir. Müsteşrikler, hadisin metin ve isnadına sürekli sanki bir araya gelemeyecek iki hasım olarak bakmaktadırlar. Muhaddislerde ise durum farklıdır. Nitekim onların isnad için kullandıkları ölçüler, metin için kullandıkları ölçülerden farklı değildir. Hadis tenkidçilerinin tüm uğraşları, özellikle sened tenkidi ve ravi şartlarındaki tek ve kaçınılmaz olan amaç da zaten metin tenkididir.¹⁴⁵

Subhî Salih'in, Metin tenkidî ile ilgili olan bu değerlendirmesi, yerinde ve doğru bir tespittir. Fakat genellikle hadis tenkidçileri, metin tenkidinden daha ziyade, sened tenkidine önem ve öncelik verdikleri, göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

İbn Teymiyye, cerh ve ta'dil alanında bir uzman ve içtihat unsurları kendisinde bulunan birisi, menkul ve ma'kulda bir mütebahhir, geniş vukufiyet sahibi, aklî ve fikhî anlayış noktasında engin, İslâm akâidî ve ahkâmları konusunda çok geniş anlayış sahibi

¹⁴⁵ Suphî Salih, Dr. Suphî Salih, **Ulümü'l-Hadis**, Daru'l-İlm li'l-Melâyin, ss. 278-284.

ve kendisine muhalif olanların delillerini çok iyi bilen, Kur'ân ve Sünnet ilimlerinde çok derin bir alim olarak o, da diğer tenkidçi imamlar gibi ravileri cerh ve ta'dil ederken hadis ve rivayetleri de tenkid etmiştir. O, çoğu alimlerin yapmadığı metin tenkidine olan temayülüyle diğer alimlerden temayüz etmiştir. Onun tenkid metodu, daha ziyade, Rafizilere karşı bir redd olarak yazdığı Minhacu's-Sünne'sinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. O, mezkur kitabında bazı alimlerin sahih veya hasen gördüğü kimi hadisleri, mevzu, zayıf veya munkar olarak addetmiştir.¹⁴⁶

Fakat İbn Teymiyye'nin "Minhacu's-Sünne" adlı eserinde sergilediği tenkid üslubu ve metodu, bazı alimler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin İbn Hacer bununla ilgili olarak şöyle demiştir: Hilli'nin getirdiği çoğu rivayetler, zayıf olmakla beraber, İbn Teymiyye tarafından reddedilmiştir. O, burada çok ileri giderek hatta ceyyid olan bazı hadisleri, uydurma diyerek reddetmiştir.¹⁴⁷

İbn Teymiyye'nin hadis tenkidiyle alakalı olarak şöyle bir tespit de yapılmıştır; "İbn Teymiyye'nin İslâmi ilimlerdeki vukufiyetti, hatta bir ansiklopedistin de ötesinde her birimde uzmanlığı, onun rivayetlere yaklaşımını etkilemiştir ve her ne kadar hadis ehline karşı çok büyük bir saygı besliyorsa da, bu muhteşem birikimi onu, hadis kabul ve reddinde bazen mevcut vasatın dışına itmiştir."¹⁴⁸

İbn Hacer tarafından, yapılan bu eleştiri, İbn Teymiyye'nin hadis tenkidi konusundaki genel metodundan ziyade "Minhacu's-Sünne" adlı eserinde reddettiği bazı hadislerle sınırlandırmak gerekir, Çünkü İbn Hacerin ona yönelik olarak yaptığı bu eleştiri, o, belirli hadislerle ilgili olmuştur.¹⁴⁹

İbn Teymiyye'ye ait eserlerde geçen ve hakkında hüküm verdiği hadis sayısı, bin otuz iki olarak bilinmektedir. O, bu hadislerin bir kısmını tashih, bir kısmını tad'if, bir kısmını mevzu addederken diğer bir kısmı hakkında ise tevakkuf etmiştir. Ayrıca İbn

¹⁴⁶ Feryevâ'î, *Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye, ve cühüdühü fi'l-Hadis ve Ulumih*, I, 62.

¹⁴⁷ İbn Hacer, *Lisanu'l-Mizan*, thk.: Dairetü'l-Meârifü'l-İslamiyye, Müessesetü'l-Âlemî, Beyrut 1971, VI, 319.

¹⁴⁸ Salih Özer, *Sünnet ve Hadisi Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği*, s. 110.

¹⁴⁹ Feryevâ'î, *Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye, ve cühüdühü fi'l-Hadis ve Ulumih*, I, 60-65. Ayrıca bakınız.: Salih Özer, *Sünnet ve Hadisi Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği*, ss. 106-111.

Teymiyye'nin incelediği ve hakkında hüküm verdiği bir kısım hadis de, öğrencileri tarafından yazılan eserlerde kaleme alınmıştır.¹⁵⁰

İbn Teymiyye'nin rivayetler hakkında verdiği hükümlere ve onlarla ilgili olarak yaptığı değerlendirmelere bakıldığı zaman, genel olarak, onun benimsediği belirli ilkeler, sarf ettiği belirli söz ve uyguladığı bir takım ölçüt ve kriterlere rastlamak mümkündür. O, rivayet ve hadis değerlendirmelerini genel olarak şu sözlerle ifade etmeye çalışılmıştır: “Bu rivayet Hz. Peygamber’in (sas) sözlerinden olmadığı gibi güvenilir hadis kaynaklarında da bulunmamaktadır. Aynı zaman da bu hadis, ilim ehlinin nezdinde hüccet olabilecek bir isnadla da rivayet edilmemiştir.”¹⁵¹, “Bu, hadis ilmi ehlinin ittifakıyla zayıf bir rivayettir.”¹⁵², “Bu rivayet, ehli hadisin ittifakıyla zayıftır.”¹⁵³, “Bu rivayet, Hz. Peygamber’in (sas) sözlerinden olmadığı gibi ona ait ne sahih ne de, zayıf bir isnad bulunmaktadır.”¹⁵⁴, “Bu, mervi bir hadistir. Fakat Şafii gibi bir çok imam tarafından zayıf addedilmiştir.”¹⁵⁵, “Bu rivayet, Resulullah’a (sas) isnad edilen bir yalandan ibaret olmakla beraber, hem akla hem de nakle ters düşmektedir.”¹⁵⁶, “Bu rivayet, Resulullah (sas) adına uydurulan bir yalandan ibaret olduğu gibi, herkes tarafından kabul edilen hadis kitaplarında bulunmamaktadır ve ona ait bir isnad da tespit edilmemiştir.”¹⁵⁷, “Bu batıl bir rivayettir, Müslümanlara ait olan kitaplarında böyle bir hadis bulunmamaktadır.”¹⁵⁸, “Bu rivayet uydurma ve yalandan ibarettir. Bu rivayet, hadis ilmi ehline mensup olan hiç bir kişi tarafından da rivayet edilmediği gibi Kur’ân, Sünnet ve İcmâya da muhalif bir hadistir.”¹⁵⁹, “Muhakkik olan ulemanın tespitine göre İlyas ve Hıdır, ikisi de vefat etmiştir.”¹⁶⁰, “Bu, uydurma ve yalan bir hadistir. Sihah, Sünen ve Mesanid gibi Müslümanlara ait olan kaynakların hiç birinde böyle bir rivayet bulunmamaktadır.”¹⁶¹, “Böyle bir rivayet Hz. Peygamber (sas)’den gelmediği gibi, ümmetten, selef ve imamları tarafından da

¹⁵⁰ Feryevâ’î, **Şehu’l-İslam İbn Teymiyye, ve cühüdühü fi’l-Hadis ve Ulumih**, I, s. 19.

¹⁵¹ İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetavâ**, XXV, s. 237.

¹⁵² İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetavâ**, XXVI, s. 191.

¹⁵³ İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetavâ**, XXIII, s. 22.

¹⁵⁴ İbn Teymiyye, **Ehadisü’l-Kussas**, s. 55.; **Der’u Teârûzi’l-Akli ve’n-Nakl**, VIII, s. 507.

¹⁵⁵ İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetavâ**, XVIII, s. 382; **Ehadisü’l-Kussas**, s. 81.

¹⁵⁶ İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetavâ**, XI, s. 116-117.

¹⁵⁷ İbn Teymiyye, **Minhacü’s-Sünne**, II, ss. 300-303.

¹⁵⁸ İbn Teymiyye, **İlmü’l-Hadis**, s. 146.

¹⁵⁹ İbn Teymiyye, **a. g. e.**, s. 524.

¹⁶⁰ İbn Teymiyye, **İlmü’l-Hadis**, I, s. 28.

¹⁶¹ İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetavâ**, XVIII, s. 350.

nakledilmemiştir.”¹⁶², “Bu rivayet açık bir yalandır, Müslümanlara ait olan kitaplarda böyle bir rivayet yoktur.”¹⁶³, Hz. Ömer’in, babasını öldürdüğüne dair rivayet için, “Bu bir yalandır. Nitekim Ömer’in babası bi’setten önce cahiliyye döneminde ölmüştür”¹⁶⁴ gibi ifadeleri kullanmıştır.

Yukarıda naklettiğimiz sözlerden de anlaşıldığı gibi İbn Teymiyye'nin hadis sıhhatı tespitinde, benimsediği bazı kural ve ilkeler, sıkça başvurduğu ölçüt ve kriterlerden bahsetmek gerekir. O, genel olarak hadis ve rivayetleri Kur'ân'a, sahih Sünnet'e, icmâ'ya, ak'la, Tarihsel vakıalara arz ettiği gibi mutemed bir kaynaktan olup olmadığı, muhaddisler tarafından nasıl değerlendirildiğini de dikkate almıştır.

İbn Teymiyye'nin hadis sıhhatı tespitinde benimsediği ilke ve esaslarının çoğu, daha önce Hanbeli usûlcüler tarafından da kullanılmış olması, İbn Teymiyye'nin bu konuda olardan etkilenmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir.¹⁶⁵

Bundan sora İbn Teymiyye'nin metin tenkidinde benimsediği kriterler, örnekleri ile birlikte ele alınmaya çalışılacak, bununla birlikte, verilen örneklerle ilgili olarak diğer alimler tarafından farklı görüş ve beyanatlar olmuşsa onlara da ayrıca değinilecektir.

¹⁶² İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 166.

¹⁶³ İbn Teymiyye, **Ehadisü'l-Kussas**, s. 70; **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XVIII, s. 126.

¹⁶⁴ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XVIII, s. 125.

¹⁶⁵ Bkz.: Ramazan Özmen, **Hanbelî Mezhebî Fıkıh Usûlcülerin Hadis/Sünnet Metodolojisi**, Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 137-141.

4. İBN TEYMIYYE'DE METİN TENKIDI ESASLARI

4.1. Rivayetin Kur'ân'a Aykırı Olması

İbn Teymiyye, sahih hadislerin, Kur'ân ayetlerine aykırı olmayacağı görüşünü benimsemiştir. Nitekim o, yalan haberden bahsederken şunları ifade etmiştir; “Yalan haberin durumu, ya açık olarak bilinir ya da sarih olan aklın ya da Kur'ân ve sünnetin veyahut da icmâin onu yalanlamasıyla ortaya çıkar.”¹⁶⁶ diye söz etmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye'ye göre bir haberin yalan olduğunun alametlerinden biri, o haberin Kur'ân'a aykırı olarak gelmesidir. Nitekim sahih sünnet, kesinlikle Kur'ân ayetlerine muhalif olamaz. Çünkü Kur'ân tevatür yoluyla bize intikal eden Allah'ın kelimasıdır, ona açık bir şekilde aykırı olan şey ne olursa olsun doğru değildir. Çünkü İbn Teymiyye'ye göre, Allah'ın Kitabı ve sahih sünnet, aynı kaynaktan çıkmışlardır. Dolayısıyla aralarında muhalefet ve çelişki söz konusu olamaz.

İbn Teymiyye'nin metin incelemesinde benimsediği bu ölçünün, pek çok alim tarafından kullanıldığı gibi, öğrencisi olan İbnu'l-Kayyim tarafından “el-Menaru'l-Münif” adlı eserinde açık bir şekilde kullanıldığını görmek mümkündür. Nitekim İbn Kayyim, adı geçen eserinde, mevzu hadislerin genel özelliklerinden bahsederken şunları ifade etmiştir; “Bir rivayetin yalan ve uydurma olduğunun alametlerinden biri, onun Kur'ân ayetlerine açık bir şekilde muhalif olmasıdır.”¹⁶⁷

İbn Teymiyye'ye ait olan eserler, iyi bir şekilde incelendiği zaman onun, Kur'ân'a zıtlığı nedeniyle reddettiği çok sayıda rivayetle karşılaşmak mümkündür. Fakat burada bir iki örnek vermekle yetinilmeye çalışılacaktır.

4.1.2. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci örnek: turbe hadisi diye meşhur olan rivayetle alakalı olarak Müslim, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini anlatır: “Resulullah (sas) bir gün elimden tuttu ve şöyle buyurdu: “Allah toprağı cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları pazar günü yarattı;

¹⁶⁶ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 102-104.

¹⁶⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebu Abu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekir, e-l-Hanbelî ed-Dımaşkî, **el-Menarü'l-Münif**, thk.: Abdulfettah Ebu Ğüdde, Mektbü'l-Metbuti'l-İslâmiyye, Beyrut 2004, s. 80.

ağaçları pazartesi günü yarattı. Mekruhları salı günü yarattı. Nuru çarşamba günü yarattı ve onda hayvanları perşembe günü yaydı. Hz. Âdem (sas) Cuma günü ikinci vaktinden sonra, ikinci ile akşam arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahluk olarak yarattı.”¹⁶⁸

İbn Teymiyye, bu rivayeti değerlendirirken şöyle demiştir: “Yahya b. Maîn ve Buharî gibi, Müslim’den daha bilgili olan imamlar, bu hadisi ta’n etmişlerdir. Buhari, bu rivayetin Ka’bu’l-Ahbâr’ın sözü olduğunu söylemiştir. Diğer bir grup da onun sahih bir hadis olduğunu öne sürmüşlerdir. Buna örnek olarak, Ebu Bekir el- Enbârî, Ebu’l-Ferec İbnu’l-Cevzî ve diğerleri gibi alimler sayılabilir. Beyhaki ve diğer bazı alimler ise, bu rivayeti tad’if edenlere tabi olmuşlardır. En doğru olan görüş de budur. Çünkü tevâtürle sâbit olmuştur ki, Allah, gökleri ve yeri ve arasındakileri altı günde yaratmış ve yaratmanın son günü de Cuma olmuştur. Buna göre yaratmanın ilk gününün pazar günü olması gerekir. Ehl-i kitap nezdinde de durum böyledir. Günlerin isimleri de, buna delalet ediyor. Hadis ve diğer eserlerde sâbit olan nakil de böyledir. Şayet yaratmanın başlangıcı Cumartesi ve son gün de Cuma olsaydı, yaratılış yedi gün olurdu ki, bu da, Kur’ân’ın: “And olsun biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk dokunmadı.”¹⁶⁹ verdiği habere ters düşmektedir.”¹⁷⁰

Görüldüğü gibi bu rivayet, Müslim gibi önemli ve güvenilir bir kaynakta geçmesine rağmen, Kur’ân’ın verdiği bilgilere zıtlığı nedeniyle İbn Teymiyye tarafından tenkid edilip reddedilmiştir.

Rivayet ile ilgili olarak diğer alimler tarafından yapılan değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir;

Şeyhu’l-İslâm Zekeriya’ya (ö. 926/1520) yer ve göklerin yaratılışı ile ilgili olarak soru sorulmuş. O da, türbe hadisini zikredip cevap vermeye çalışmıştır. Onun verdiği bu cevap, mezkur olan hadisi sahih olarak telakki ettiğini göstermektedir. Zerkeşi, (ö. 794/1391) “Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Fakat bu rivayet, onun garâibinden sayılmıştır. Hafızlardan, İbnu’l-Medîni, (ö. 234/849) Buharî ve onların dışında kalan diğer bazıları, bu hadisi eleştirip Kabu’l-Ahbar’ın sözlerinden

¹⁶⁸ Müslim, Sıfatü’l-kiyâme, 1, h. no: 2789. (IV, 2149).

¹⁶⁹ Kâf, suresi, 50/38.

¹⁷⁰ İbn Teymiyye, İlmü’l-Hadis, s. 71-72.

addetmişlerdir. Bunlara göre, Ebu Hureyre bu sözleri, Kabu'l-Ahbar'dan duymuştur. Fakat bazı ravilere iştibah edilmiş, onu merfu saymışlardır. Beyhakî (ö. 458/1066) de, bu rivayeti güzel bir şekilde tahlil etmiştir. İbn Kesir (ö. 774/1373) kendi tefsirinde bu rivayetten bahsetmiştir.¹⁷¹

İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Buhari ve ona muvafık olan alimlerin, bu rivayetle ilgili olan görüşlerini zikrettikten sonra, bu hadisin içeriği ile ilgili ayeti de delil gösterip onlara muvafakat ettiğini söylemiştir.¹⁷²

İkinci örnek: “Ashabimî sövmek affedilemez bir günahdır.”¹⁷³ rivayetidir.

İbn Teymiyye'nin bu rivayet hakkında, kussasın naklettikleri rivayetlerden bahsederken şunları söylemektedir: “Onlara ait rivayetlerden biri de: “Ashabımı sebbetmek, affedilemez bir günahdır.” rivayetidir. Bu rivayet, Hz. Peygamber'in adına uydurulan bir yalandır. Nitekim bu rivayet Kur'ân-ı Kerîm'in: “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla affetmez. Şirkin dışındakileri dilediği için affeder. Kim Allah'a ortak koşarsa (Allah yolundan) çok uzak bir sapıklığa sapar.”¹⁷⁴ ayetine ters düşmektedir.”¹⁷⁵

Bu rivayetle alakalı olarak İbn Teymiyye bir grubun iddialarına cevaben şunları söylemiştir: “Onlar, “Allah, Râfızîlerin tövbesini kabul etmez” demek suretiyle Hz. Peygamber'den nakledilen: “Ashabımı sebbetmek, affedilemez bir günahdır.” hadisini dayanak göstererek ve “Sahabeye sebbetmek, insan hakkına girdiği için tövbeyle düşmez,” diyerek iddialarını desteklemeye çalışmışlardır.

İbn Teymiyye, onların öne sürdüğü bu görüşe karşılık olarak şunları söylemiştir: “Bu görüş iki vecihle batıldır:

Birincisi: Muhaddislerin ittifakıyla bu hadis yalandır. Yalan olduğu gibi, Kur'ân sünnet ve icmâ'ya da muhaliftir. Allah kendi kitabında, iki ayette şöyle buyurmuştur: “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla affetmez. Şirkin dışındakileri dilediği için

¹⁷¹ Münavî, Zeynüddin Muahammed, Aburrauf b. Tacü'l-Arifin b. Ali b. Zeynü'l-Abidin el-Münavî, **Feydü'l-Kadîr**, Mektebetü't-Ticariyye el-Kübra , Mısır, III, s. 447.

¹⁷² İbn Kayyim el-Cevziyye, **el-Menarü'l-Münif**, s. 85.

¹⁷³ Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ**, I, 393.

¹⁷⁴ **Nisa**, 4/116.

¹⁷⁵ İbn Teymiyye, **Ehadisu'l-Kussas**, s. 75.

affeder.”¹⁷⁶ İbn Teymiyye, bu ayetleri hüccet göstermek suretiyle, “büyük günah işleyen kişilerin günahları affedilemez” diyen ehl-i bid’ata karşı koymuştur.

İkincisi: Şayet bu hadis sahih olsa bile onun manası şöyle olur: “Ondan yani sahabeye sebbetmekten, “tövbe etmeyenin günahının affedilmeyeceği” kastedilmiştir. Nitekim şirkten daha büyük bir günah olmadığı halde bir müşrik, müslüman olup tövbe ettiği zaman Allah’ın onun şirkini affedeceği, tüm Müslümanlar tarafından ittifakla sabittir. Aynen Râfızî olan kişi de, velev ki sahabeye sebbetmeyi helal görse dahi ondan tövbe ettiği zaman Allah, onu da affeder. Çünkü bu konuda insana ait olan hak da Allah’ın hakkına tabidir.”¹⁷⁷ şeklinde söz etmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu hadisi, bir kaç yönden değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Birincisi: İbn Teymiyye, bu rivayeti Kur’ân ayetlerine muhalefeti nedeniyle reddetmiştir. İbn Teymiyye’nin bahsi geçen rivayetin metni üzerinden yaptığı bu değerlendirme, aslında onun özel olarak bu rivayetle ilgili olan temel kanaatini ortaya çıkartmakla birlikte genel olarak da onun metin tenkidi konusundaki yaklaşımını da belirlemektedir.

İkincisi: İbn Teymiyye, gerek bu rivayetle ilgili olsun ve gerekse diğer rivayetlerle ilgili olsun O, sürekli bir yandan hadis alimlerin görüş ve ittifaklarına işaret ederken, diğer yandan da rivayet ile ilgili olan görüş ve kanaatini ortaya koymaktadır.

Üçüncüsü: İbn Teymiyye’nin, hasımlarıyla tartışmaya girdiği mes’elelerde savunduğu fikir, tercih ettiği rey ve benimsediği görüşleri haklı çıkarmak için, aleyhine olabilecek delilleri dahi, yoruma tabi tutarak kendi lehine çevirebilecek kadar bir tartışma gücüne sahip olduğunu anlamak mümkündür. Nitekim onun bu rivayetle alakalı olarak sarf ettiği, “Şayet bu rivayet doğru olsa dahi ondan kasıt budur” sözü, onun konuyla ilgili olarak benimsediği görüş ve savunduğu fikri haklı çıkarmaya çalışmasının ispatı için yeterlidir.

¹⁷⁶ Nisa, 116.

¹⁷⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetavâ*, VII. s. 683-684.

İbnu's-Salah, (ö. 643/1245) bu rivayet hakkında şöyle demiştir: “Bu rivayet aslı olmayan, avam kişilere ait olan hadislerdendir.”¹⁷⁸

Ali el-Kâri ise, İbn Teymiyye'nin hadis hakkındaki değerlendirmesini naklettikten sonra şöyle demiştir: “Şayet bu rivayet sahih olsa dahi te'vil edilmesi gerekir.” Suyûtî, İbn Arrak ve Şevkanî gibi alimler de, İbn Teymiyye'nin bu rivayet hakkında verdiği hükümden bahsetmişlerdir.¹⁷⁹

4.2. Rivayetin Mütevatir veya Sahih Sünnet'e Aykırı Olması

Mütevatir ve sahih hadisler, aynı kaynaktan geldiklerinden, aralarında muhalefet söz konusu olamaz. Dolayısıyla mütevatir hadislere veya sahih Sünnet'e açık bir şekilde aykırı olan rivayetler, alimler tarafından reddedilmişlerdir. İbn Teymiyye, Kur'ân ayetlerine açık bir şekilde muhalif olan rivayetleri reddettiği gibi, mütevatir hadislere ve sahih Sünnet'e aykırı olan bir kısım rivayetleri de reddetmiştir. Nitekim o, Sünnet'e aykırı olan haberin yalan olduğunu ifade etmiştir.”¹⁸⁰

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bir haberin sahih sünnet'e aykırılığını, o haberin yalan olma sebeplerinden addetmiştir. Dolayısıyla İbn Teymiyye, mütevatir hadislere ve sahih Sünnet'e açık bir şekilde zıt olan rivayetlerin reddedilmesi gerektiğini söylemiştir.

İbn Teymiyye'nin hadis ile ilgili olarak benimsediği bu ölçü, öğrencisi olan İbn Kayyim tarafından aynen devam ettirilmiştir. Nitekim İbn Kayyim, mevzu olan hadislerin genel alametlerinden, bahsettiği sırada şunu kayıt etmiştir: “O alametlerden, biri de, rivayetin sahih olan sünnet'e açık bir şekilde aykırı olmasıdır.”¹⁸¹

İbn Teymiyye'nin mütevatir hadislere ve sahih sünnet'e aykırılığı nedeniyle reddettiği çok sayıda rivayetten bahsetmek mümkündür. Fakat burada o rivayetlerden sadece bir iki örnekle yetinilmeye çalışacaktır.

4.2.1. Konuyla İlgili Örnekler

¹⁷⁸ İbnu's-Salah, Osman b. Abdurrahman Ebu Amr Takiyyüddin İbnu's-Salah, **Fetâvâ İbn Salah**, thk.:Müveffak Abdullâh Abdulkadir, Mektebetü'l-Ulüm, Beyrut 1407, I. 190.

¹⁷⁹ Acluni, **Keşfü'l-Hafa**, I, s. 393.

¹⁸⁰ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, ss. 102-104.

¹⁸¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, **el-Menarü'l-Münif**, ss. 56-57.

Birinci örnek: Hazreti Peygamber'in, (sas) "Ali'nin kapısı hariç, diğer tüm kapıları kapatınız."¹⁸² diye buyurduğu rivayet edilmiştir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Şüphesiz bu rivayet, Şia'nın mukabele yoluyla uydurdukları rivayetlerden biridir. Nitekim Sahih'de, (Sahih Buhari) bulunan rivayete göre: Ebu Said el-Hudri, Hz. Peygamber'in (sas) vefatından önceki hastalığı esnasında şu sözleri söylediğini rivayet emiştir: "Arkadaşlığı ve malı konusunda, insanlardan bana en cömerdi, Ebu Bekir'dir. Şayet Allah dışında, yeryüzündekilerden dost edinseydim, kendime Ebu Bekir'i dost edinirdim. Fakat aramızdaki bağ, İslâm kardeşliği ve sevgi bağıdır. Ebu Bekir'in kapısı hariç mescit de açılan bütün kapılar kapatılsın"^{183,184}

Bu rivayet, Buhari ve Müslim'de yer alan ve sahih olarak da kabul edilen hadise aykırı olduğu için, İbn Teymiyye tarafından uydurma ve yalan olarak nitelendirip reddedilmiştir. Nitekim Buhari ve Müslim, Ehl-i Sünnet alimleri nezdinde hadis kaynakları arasında en sahih kaynak olarak telakki edildiği gibi, İbn Teymiyye tarafından da beğeniyle kabul edilmişlerdir. İbn Teymiyye kaleme aldığı eserlerinde, Sahihayn'dan övgüyle bahsetmektedir.

İbnu'l-Cevzî, bu rivayeti bir grup sahabe'den rivayet ettikten sonra onun hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: "Bu ve buna benzer hadislerin tümü' sıhhatinde ittifak olan: "Ebu Bekir'in kapısı hariç, mescide açılan bütün kapıları kapatın" hadisine mukabil olarak Râfîzîler tarafından uydurulmuşlardır."¹⁸⁵

İbn Kesir, "el-Bidaye ve'n-Nihaye" adlı eserinde, bu rivayetler arasında cem' etme yolunu benimsemiştir.¹⁸⁶

İbn Hacer, "Fethu'l-Bari" ve "el-Kavlu'l-Müsedded" eserlerinde, İbnu'l-Cevzi'nin bu rivayet hakkında verdiği hükmü reddetmiştir. Çünkü İbn Hacer'e göre, İbnu'l-Cevzi'nin reddettiği rivayetin dışında onu destekler mahiyette, birbirini takviye

¹⁸² İbnu'l-Cevzi, Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, **el-Meduât**, thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1996, I, 363-366.

¹⁸³ **Buharî**, Kitabü's-Selâ, 80, h. no: 466, (I, s. 100); **Müslim**, Fadâil's-Sahabe, I, h. n: 2382, (IV, 1854).

¹⁸⁴ İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünne**, V, s. 35.

¹⁸⁵ İbnu'l-Cevzi, **el-Mevduât**, I, 363-366.

¹⁸⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VII, 342.

eden başka tarikler de bulunmakta ve bu rivayetlerin ricali de güvenilir kişilerdir, bunun yanı sıra zahiren muhalif olarak görünen bu rivayetlerin cem'inin de te'vil yoluyla mümkün olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, bu rivayetler arasındaki cem'i, şöyle bir te'vil ile sağlamaya çalışmıştır: “Konuyla ilgili olarak Hazreti Peygamber'den iki kere emir sâdır olmuş olabilir. Biri, Hz. Ebu Bekir'in kapısı hakkında diğeri ise Hz. Ali'nin kapısıyla ilgili olabilir. Ali'nin kapısının'dan gerçek kapı, Ebu Bekir'in kapısının'dan da mecazî kapı (yani geçiş yeri) kast edilebileceğini söylemiştir.”¹⁸⁷

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bu rivayeti, diğer sahih bir hadise zıd olduğundan dolayı reddetmiştir. Fakat buna mukabil İbn Hacer cem ve te'vil yolunu seçmiştir.

İbn Hacer, "Fethu'l-Barî" adlı eserinde bu hadisi destekleyen farklı rivayetleri de zikretmiştir. Bu rivayeti, mânen takviye eden başka rivayetlerin de bulunması rivayetin mevzu olmadığı kanaatini güçlendirmektedir.

İkinci örnek: Enes b. Malik tarafından rivayet edilen ve “Tayr” hadisi olarak meşhur olan rivayettir. Enes b. Malik diyor ki: “Ben Resulullah'a (sas) hizmet ediyordum. O'na bir kuş getirildi, bunun üzerine o şu sözleri söyledi: “Allah'ım senin ve benim yanımda en sevimli olan kulunu, benimle beraber bu kuşun etinden yemesi için bana gönder.” Bunun ardından Ali b. Ebi Talib geldi. Bunun üzerine Enes, Hz. Peygamber'in ihtiyacıyla meşgul olduğunu ona iletikten sonra, Ali'nin geri döndüğünü söylemektedir. Hemen bunun ardından yine Hz. Peygamber, (sas) daha önce söylediği sözü tekrarladi. Tekrar Ali kapıyı çaldı.Yine Enes ona: “Ben sana Hz. Peygamber'in (sas) bir ihtiyacıyla meşgul olduğunu söyleyemedim mi? dedikten sonra o tekrar gitti. Yine Hz. Peygamber, (sas) aynı sözleri söyledikten sonra, Ali tekrar gelip öncekilerden daha sert bir şekilde kapıyı çaldığında Hz. Peygamber onu duydu ve onun girmesine izin verdikten sonra ona: “Seni, bana gelmekte geciktiren sebep nedir, diye sordu...”¹⁸⁸ Bahsi geçen rivayet, alimler arasında, “Tayr” hadisi olarak meşhur olmuştur.

İbn Teymiyye, bu rivayeti bir kaç yönden tenkid etmiştir. Fakat İbn Teymiyye'nin Tayr hadisini tenkid etmesinin altında yatan temel sebebin, bu rivayet içinde bulunan,“Allah'ın en sevgili kulu” ifadesinin, Hz. Ebu Bekir'le ilgili olarak,

¹⁸⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bari**, Daru'l-Marife, Beyrut 1379, VII, 15.; **el-Kavlu'l-Müsedded**, s.19.

¹⁸⁸ Zehebî, **Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ**, thk.: Kurul, Müessesetü'r-Risâle, y,y,1985, XVII, 168,

Buhari ve Müslim gibi sahih hadis kaynaklarında geçen sahih rivayetlere muhalif olmasından kaynaklandığını düşünmek daha doğru olur. Çünkü bu hadis hakkında yapılan tartışmanın ekseninde, Buharî ve Müslim'in Hz. Ebu Bekir ile ilgili olan rivayetleri yatmaktadır.

İbn Teymiyye, bu hadisi şu vecihlerle tenkid etmiştir:

Birinci vecih: “Önce hadisin sıhhatını isteriz” dedikten sonra, şöyle devam etmiştir: “Sahihs eser sahiplerinden hiç kimse Tayr hadisini rivayet etmemiş ve hadis imamlarından hiç biri onu tashih etmemiştir. Ancak bu rivayet, Hz. Ebu Bekîr ile ilgili olan rivayetlere mukabil olarak , bazıları tarafından rivayet edilmiştir.

İkinci vecih: Tayr hadisi, ilim ve nakl ehli olan alimlerin nezdinde, yalan ve uydurmadır. Ebu Musa el-Medînî şunları söylemiştir: Bir kısım hafız, i'tibar ve marifet için Tayr hadisinin tariklerini toplamışlardır. Bunlara örnek olarak, Hakim en-Nisaburî, Ebu Nuaym ve İbn Murdeveyh gibi hafızlar sayılabilir. Hakim'e Tayr hadisi hakkında sorulduğunda, “Sahihs değildir” demiştir.

Üçüncü vecih: Kuş yemede, Allah'ın en sevgili kulunun gelmesini gerektirecek önemli bir sebep yoktur. Nitekim yemek yedirmek birr ve facir için de meşru olan bir şeydir. Bunda, yiyen için Allah katında bir üstünlük ve bir yakınlık olmadığı gibi bunun dini ve dünyevî maslahata da bir yararı bulunmamaktadır.

Dördüncü vecih: Bu hadis Râfızîlerin mezhebine de ters düşmektedir. Nitekim onlara göre: Hz. Peygamber (sas) Hz. Ali'nin Allah katında en sevgili kul ve kendisinden sonra da Halife olacağını biliyordu. Geçen hadis ise, Hz. Peygamber'in (sas), Hz. Ali'nin Allah nezdinde en sevgili kul olduğunu bilmediğini ifade etmektedir.

Beşinci vecih: Şöyle denilebilir: Eğer Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin Allah katında en sevgili kulu olduğunu biliyordu denilse, buna karşı olarak şöyle bir şey denilebilir: O zaman Hz. Peygamber (sas) dua ve belirsizliğe ihtiyaç duymadan ashabından birini istediği gibi onu da yanına çağırırdı ve Enes b. Malik de yüzüne kapıyı kapatmazdı. Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin Allah katında en sevgili kul olduğunu bilmiyordu denildiğinde, daha önce de bahsettiğimiz gibi onların öne sürdükleri: “Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin Allah katında en sevgili kul olduğunu biliyordu” iddiaları boşa çıkacaktır. Bir diğer

problem de, hadisin içinde bulunan “Senin ve benim yanımda en sevgili kul” cümlesidir. Nasıl olur da, yanında Allah’ın en sevgili kulu olan kişiyi tanımasın.

Altıncı vecih: Ehl-i Hadisin sıhhatinde icmâ ettiği ve kabulünü telakki ettikleri Sahih’lerde sabit olan hadisler, buna zıd düşmektedir. Yalan ve uydurma olan ve onlar tarafından tashih edilmeyen böyle bir rivayet, nasıl olur da sahih olan hadisleri nakzetsin. Buhari ve Müslim gibi sahih kaynaklarda sabit olan, “şayet yeryüzü ehlinden bir dost edinseydim, Ebu Bekr’i edinirdim.”¹⁸⁹ hadisidir. Bu hadis, ehl-i hadis nezdinde müstefiz ve hata mütevatir olarak da sayılmıştır. Diğer sahih bir rivayette ise Hz. Peygamber (sas)’e: “Senin yanında en sevgili insan kimdir diye sorulunca: “Ayşe’dir” diye cevap verdi. Hz. Peygamber’e erkeklerden kim olduğunu sorulunca: “Onun Babası’dır” diye cevap verdiğini rivayet edilmiştir.”¹⁹⁰

Muhacir ve Ensar’ın bulunduğu sırada Hz. Ömer’in, Hz. Ebu Bekir’e hitaben, “Sen bizim Seyyidimiz, en hayırlımız ve Resulullah nezdinde en sevgili olansın”¹⁹¹ buyurduğu rivayet edilmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir hakkında bu sözleri sarf ettiği halde Sahabeden bu söze karşı çıkan olmamıştır. O halde Allah’ın en sevgili kulunun, Hz. Ebu Bekir olduğu sahih rivayetlerle sabit olmuştur.”¹⁹²

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, “Tayr” hadisini değişik vecihlerle eleştirmeye çalışmakla birlikte özellikle Buhari ve Müslim’de yer alan sahih rivayetlere muhalif olduğu için onu reddetmiştir.

Tayr hadisi ile ilgili olarak diğer alimlerin görüşlerine gelince, Tirmizi bu rivayeti kısa bir şekilde ihraç ettikten sonra onu garip bir hadis olarak nitelendirmiştir.¹⁹³ İbn Adıyy, bu rivayeti “el-Kamil” de rivayet etmiştir.¹⁹⁴ Hâkim de “el-Müstedrek”te onu rivayet etmiştir.¹⁹⁵ İbn el-Cevzi de, “el-İlelu’l-Mütenahiye” adlı

¹⁸⁹ **Buharî**, Fedâilü's-Sahâbe, 5, h. no: 3657, (V, 5) ; **Müslim**, Fadaili's-Sahabe,1, h. no: 2382, (IV, 1854).

¹⁹⁰ **Buharî**, Fedâilü's-Sahâbe, 5, h. no: 3668, (V, 7).

¹⁹¹ **Buhari**, el-Megâzî, 64, h, no: 4358, (V, 166).

¹⁹² Salih Özer, **Sünneti ve Hadisi Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği**, ss, 232-233, krş. İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünnene**, VII, s. 371-376.

¹⁹³ **Tirmizî**, Menâkib, 20, h, no: 372, (VI, 81).

¹⁹⁴ İbn Esîr, **el-Kamilu fi't-Tarih**, VI. 457.

¹⁹⁵ Hakîm, **el-Müstedrek**, III. s. 130.

eserinde bu rivayetin tariklerini zikretmiştir.¹⁹⁶ Zehebi ise, Telhis'te şöyle söylemektedir: “Uzun zamanla, Hakim’in Tayr hadisini el-Müstedrek’ine koymaya cesaret etmeyeceğini zannediyordum. Bu kitaba talik yaparken gördüm ki, içindeki mevzulara oranla, bu hadis gök mesabesinde’dir.”¹⁹⁷ diye söz etmiştir. Zehebî, bu sözünden şunu kastetmiştir; Tayr hadisi, "Müstedrek" de bulun diğer mevzu hadislere karşı fena bir hadis sayılmaz demek istemektedir.

4.3. Rivayetin Akla Aykırı Olması

İbn Teymiyye, kaleme aldığı eserlerinin muhtelif yerlerinde, sabit olan bir kural ve ilkeye sürekli vurgu yapmıştır. O da şudur: “Şüphesiz Kur’ân ve sünnetin delalet ettiği her şey, sarih olan ma’kula uygun gelmekte ve kesinlikle sarih akıl, sahih olan nakil ile ters düşmez.”¹⁹⁸

İbn Teymiyye, açık bir şekilde sarih olan akla aykırı olan haberleri yalan addedip reddetmiştir.¹⁹⁹

Aslında İbn Teymiyye, vahyi ve nakli akla temel ve esas olarak almasına rağmen bununla birlikte sarih olan akla da çok önem vermiştir. Biraz önce zikrettiğimiz gibi İbn Teymiyye’ye göre, kesinlikle sahih nakil, sarih olan akla ters düşmez. İbn Teymiyye, bir haberin sarih akla aykırılığını, o haberin yalan olma ihtimalinin sebeplerinden saymıştır. İbn Teymiyye’nin bu konudaki düşüncesi şu şekilde anlamak mümkündür: Bir rivayetin kesin, açık ve net bir şekilde, sarih olan akla aykırı olması, onun reddedilmesine sebep olabilir. Fakat her hangi bir rivayetin sarih olmayan akla muhalif olması, o rivayetin reddedilmesi için tek başına yeterli bir neden teşkil etmez. O rivayetin reddi için mutlaka başka neden veyahut nedenlerin aranması da gerekmektedir. İbn Teymiyye’ye ait eserlerin muhtelif yerlerinde sarih akla muhalefet nedeniyle tenkid ettiği bir çok rivayete rastlamak mümkündür. Fakat burada bir iki örnekle yetinilecektir.

4.3.1. Konuyla İlgili Örnekler

¹⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mütenahiye*, II, 941.

¹⁹⁷ Zehebî, *Talhisü'l-Müstedrek*, III, s. 130.

¹⁹⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetavâ*, XII, s. 80-81.

¹⁹⁹ İbn Teymiyye, *İlmü'l-Hadis*, s. 102-104.

Birinci örnek: “Adem, su ile çamur arasında iken, ben nebi idim”²⁰⁰ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayeti değerlendirirken şunları söylemiştir: “Bu rivayet, hem aklen hem de naklen batıldır. Çünkü Adem su ve çamur arasında olmamıştır. Bilakis çamur, su ve topraktan oluşmaktadır. Dolayısıyla o, ancak ruh ve ceset arasında olmuştur”²⁰¹ diye söz etmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu rivayeti, akıl ve mantık çerçevesinde redd etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla ona göre, bu rivayet akla aykırı olduğu için batıldır.

Sehavi, “Adem, su ile çamur arasında iken, ben nebi idim” lafzı ile dillerde dolaşan rivayete vakıf olmadığımız gibi, “Ben nebi iken ne Adem, ne su, ne de çamur vardı.” ziyadesiyle gelen rivayete de vakıf olmamışızdır.” demiştir. İbn Hacer, bu ziyadeyi zayıf addederken, ondan önce ziyadesiz olarak gelen rivayeti de ondan daha kuvvetli bulmuştur. Zerkeşi, bu rivayet hakkında: “Bu lafızla gelen rivayetin aslı yoktur” demiştir. Suyufî, “ed-Dürer” adlı eserinde rivayet hakkında: “Bu rivayetin aslı olmadığı gibi ziyadesinin de aslı yoktur.” diye söz etmiştir. Ali el-Kârî ise, rivayet hakkında şu sözleri sarf etmiştir: “Bu rivayetin, lafzının aslı olmasa da, fakat onun manası sahihtir.” diye söz etmiştir.²⁰²

İkinci örnek: Resulullah, (sas)’in: “Beni her gören bana inanır” rivayetidir.

İbn Teymiyye bu rivayet hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Bu hadis, Resulullah’a isnad edilen bir yalan olmakla beraber hem akla hem de dine ters düşmektedir. Çünkü onu her gören ona inanır diye bir şey yoktur. Nitekim onu, çoğu kafir ve münafık gördüğü halde ona inanmamışlardır.”²⁰³ diye söz etmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu rivayeti akla muhalif olması nedeniyle redd ettiği gibi sebebini de mantık çerçevesinde izah etmeye çalışmıştır.

²⁰⁰ Aclunî, **Keşfü'l-Hafa**, II, 118.

²⁰¹ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XVIII, s. 369.

²⁰² Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ**, II, s. 118.

²⁰³ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XI, s. 116-117.

4.4. Rivayetin İcmâya Aykırı Olması

İbn Teymiyye, alimlerin sıhhatında ittifak ettiği hadisleri, sahih olarak görür ve itibar eder. Bununla alakalı olarak şunu söylemiştir: “Alimlerin sıhhatında ittifak ettiği hadisler, alimlerin ahkam konularındaki ittifakları gibidir. Onların üzerinde ittifak ettiği şeyler, sadece sıdktan ibarettir.”²⁰⁴ Ona göre, sahih-i Buhari’de bulunan metinlerin çoğunluğu da, bu kısma girmektedir.”²⁰⁵ İbn Teymiyye, sahihaynda bulunan mütevatir hadislerin sayısından bahsettiği sırada, ümmetin icmâna da değinerek şöyle demiştir: “Ümmetin, kabul ile telakki ettiği haberler, ister haberin tasdiki ile ilgili olsun, isterse de onun gerektirdikleri ile amel etme konusunda olsun, Selef ve halef alimlerin cumhuruna göre, üzerinde ittifak edilen böyle bir hadis, ilim ifade ettiği gibi mütevatir manasına da girmektedir.”²⁰⁶

İbn Teymiyye, Kur’ân ve sünnet ile sabit olan şeylerden bahsettiği sırada icmâ’ya şöyle değinmiştir: “Kur’ân, sünnet ve icmâ ile sabit olan şeyler, haktır ve onlarda şüpheyne mahal yoktur.”²⁰⁷

İbn Teymiyye, Kur’ân, sahih Sünnet ve sarih akla açık bir şekilde muhalif olan rivayetleri reddettiği gibi, icmâya aykırı olan rivayetleri de reddetmektedir. Nitekim o, bir haberin doğru veya yalan olma ihtimalinden bahsederken şu sözleri sarf etmektedir: “Haber, ya doğru ya da, yalan olur. İkincisi: Yani yalan olan haber, onun yalan olma durumu da, ya açık olarak bilinir ya da sarih olan aklın ya da Kur’ân ve sünnetin veyahut da icmâın onu yalanlamasıyla ortaya çıkar.”²⁰⁸

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, hadis alimlerin bir hadis üzerindeki icmâını ve ümmetin bir haber konusundaki ittifakını, o haberin sahih olmasının göstergesi olarak kabul ettiği gibi, ümmetin ittifakına ve alimlerin icmâına aykırı olan rivayetleri de reddetmiştir. Konu ile ilgili olarak çok sayıda örnekten bahsetmek mümkündür.

4.4.1. Konuyla İlgili Örnekler

²⁰⁴ Salih Özer, **Sünnet ve Hadisi Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği**, s. 241, krş. İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 75-76.

²⁰⁵ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 75-76.

²⁰⁶ İbn Teymiyye, **a. g. e.**, s. 111.

²⁰⁷ İbn Teymiyye, **Mecmû'ul-Fetavâ**, XVIII, s. 8.

²⁰⁸ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 102-104.

Birinci örnek: “Hac edip de beni ziyaret etmeyen, bana eza ve cefa etmiş olur.”²⁰⁹ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında, şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bu hadis, ilim ehli olan hiç kimse tarafından rivayet edilmediği gibi Resulullah (sas) adına uydurulan ve mana yününden de İcmâya aykırı olan bir rivayettir. Nitekim Resulullah’a eza cefa etmek, büyük günahlardandır. Bilakis ona eza cefa etmek küfür ve nifaktır.”²¹⁰

İbn Teymiyye, diğer bir yerde bu rivayet için şunları söylemiştir: “Bu rivayet bir yalandan ibarettir. Nitekim Resulullah’a (sas) eza cefa etmek haramdır. Resulullah (sas)’in kabrini ziyaret etmek, Müslümanların ittifakıyla vacip değildir. Kabrinin ziyareti konusunda, ondan sabit olan her hangi bir rivayet de bulunmamaktadır.”²¹¹ diye söz etmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, mezkur rivayeti farklı boyutlarıyla ele alıp değerlendirmiştir. İbn Teymiyye, bu rivayeti bir yandan isnad ve rivayet yönüyle değerlendirirken, diğer bir yandan ise rivayetin manasına bakarak onu metin üzerinden tenkid edip reddetmeye çalışmıştır. Nitekim İbn Teymiyye, mezkur rivayetin reddi konusunda, öne sürdüğü en önemli sebeplerden birinin onun icmâya aykırı olarak görmesidir.

Bu rivayetle ilgili olarak diğer alimlerin görüşleri: İbnü’l-Cevzî gibi Sâğânî de bu rivayetin mevzu olduğunu söylemiştir. İbn Hacer ise bu rivayeti İbn Ömer’e isnadla tahrir ettikten sonra şunları söylemiştir: “İbn Adi ve İbn Hibban bu hadisi, Duafa’da, Darekutni de Malik’in garâibinde, Hatib (ö. 463/1071) de, Malik’ten tahrir etmişlerdir.” Bununla beraber onun hakkında bu hadis uydurmadır diye hüküm etmemek gerekir.²¹²

²⁰⁹ İbn Hibbân, **el-Mecruhin Mine'l-Muhaddisine ve'd-Duâfâi ve'l-Metrukîn**, thk.: Mahmud İbrahim Zayîd, Dru'l-Va'iy, Halep 1396, III, 73; Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ**, II, ss. 218-219.

²¹⁰ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XXVII, s. 25.

²¹¹ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XXVII, s. 35.; XVIII. 342.

²¹² Aclunî, **Keşfü'l-Hafa**, II, s. 218-219.

İkinci örnek: “Allah’ın kitabından bir ayet sana öğreten kişi, seni kendine köle etmiş gibi sayılır. İstediginde seni satabilir ve istediğinde azat de edebilir.”²¹³ rivayetidir.

İbn Teymiyye bu rivayet hakkında şu sözleri sarf etmiştir: “Bu rivayet Müslümanlara ait olan kitaplarda bulunmamaktadır. Ne kütüb-i Sitte’de, ne de diğer kitaplarda bulunmadığı gibi Müslümanların icmâna da ters düşmektedir. Şüphesiz başkalarına öğreten kişi, bununla onlara sahip olup da istediğinde, onları satar ve istediğinde de onları azat eder diye bir şey olamaz. Buna inanan kişiden tövbe istenir, eğer tövbe etmese öldürülmesi gerekir. Çünkü hür olan Müslüman köleleştirilemez. Nitekim insanlara öğreten kişilerin efendisi Rasulullah’dır (sas). Onlara Kitap ve hikmeti öğrettiği halde, onların hiçbirini kendine ne köle ne de kul edinmiştir. Bilakis o hür olan insanlara, nefislerinden daha fazla onlara yakın olmuştur.”²¹⁴

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, diğer rivayetlerde yaptığı gibi bu rivayeti de, farklı boyutlarıyla ele alıp değerlendirmeye çalışmıştır. Nitekim İbn Teymiyye, bu rivayeti bir yandan Müslümanlara ait olan kitaplarda bulunmayışı sebebiyle kaynak yönüyle değerlendirirken, diğer bir yandan ise rivayetin manasına bakarak onu Müslümanların icmâna muhalif olarak görüp reddetmeye çalışmıştır.

Taberânî, bu rivayeti, "Her hangi bir kula, Allah'ın kitabından bir ayet öğreten kişi, o kulun mevlâsı olur. Bundan, artık onu yardımsız bırakmamalı ve onu kimseyle değiştirmemelidir." lafzıyla rivayet etmiştir.²¹⁵

Bu rivayetle ilgili olarak diğer alimlerin görüşleri: Suyutî, İbn Arrak, Fetenî, Ali el-Kârî ve Şevkânî bu rivayeti mevzu hadisler arasında zikretmişlerdir.²¹⁶

4.5. Rivayetin Tarihsel Vakıalara Aykırı Olması

İbn Teymiyye, rivayetleri değerlendirdiğinde bazen tarihsel bilgilerden hareketle bir kısım rivayetler hakkında redd veya kabulü yönünde hüküm vermeye çalışmıştır. İbn

²¹³ Fetenî, Muhammed Tahir b. Ali es-Sedîkî, el-Hindî el-Fetenî, **Tezkiretü'l-Mevzuât**, İdaretu't-Tabaeti'l-Mûniriyye, 1343; Aclunî, **Keşfü'l-Hafa**, II, 236.

²¹⁴ İbn Teymiyye, **Mecmûul-Fetavâ**, XVIII, s. 345.

²¹⁵ Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, thk.: Hamdî b. Abdi'l-Mecid es-Selefî, Mektebetu İbn Teymiyye Kahire, 1994, VIII, 112.

²¹⁶ Suyutî, **Zeylû'l-Mevzuât**, s. 203; Aclunî, **Keşfü'l-Hafa**, II. s. 236.

Teymiyye'nin eserlerini incelediğimiz zaman onun tarihi bilgisinin çok iyi olduğu ve tarihi olaylar bağlamında yaptığı analiz ve sentezlerin, mantıksal temellere dayalı olduğunu görmek mümkündür. İbn Teymiyye'nin "Eserlerini inceleyen kişi, onun tarih bilgisinin köklü, analize dayalı ve engin olduğunu söylemektedir. İbn Teymiyye, tarihsel birikimini, rivayetleri değerlendirirken de kullanmakta ve bazen bir takım rivayetlerin reddinde ve kabullünde, bir mihenk olarak kullanmaktadır."²¹⁷ Daha önce değinildiği gibi İbn Teymiyye her hangi bir rivayeti değerlendirdiği zaman onu bir açıdan değil bir çok açıdan değerlendirmeye çalışmaktadır. Nitekim İbn Teymiyye'nin rivayet değerlendirmesinde benimsediği prensip ve esaslardan birisi de tarihi bilgilerdir. İbn Teymiyye, bir kısım rivayetleri, tarihi bilgi ve vakıalara muhalefeti nedeniyle reddetmiştir. Fakat biz burada bir iki örnek vermekle yetinmeye çalışacağız.

4.5.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci Örnek: Muhammed b. Kâb el-Kurazî'den rivayet edilmiştir. O, diyor ki: "Abduddar oğullarından olan Talha b. Şeybe, Abbas b. Abdulmuttalib ve Ali b. Ebi Talib kendi aralarında övündüler. Talha b. Şeybe şöyle dedi: "Kâbe'nin anahtarları bende, eğer istersem içinde gecelerim." Abbas da dedi ki: "Sikâyet (Hacılara su vermek) sahibi ve sorumlusu benim, istediğimde Mescitte gecelerim." Ali de dedi ki: "Ben dediklerinizden anlamam, Şüphesiz ben de insanlardan altı ay önce kibleye doğru namaz kıldım ve ben cihad sahibiyim." Bunun üzerine Allah, şu ayeti indirdi: "Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ı onarmayı, Allah'a ve ahiret gününe iman edip de Allah yolunda cihad edenlerin imanı ile bir mi tutuyorsunuz? Halbuki onlar Allah katında eşit değillerdir. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."^{218,219}

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şunları söylemiştir: "Bu söz, güvenilir hadis kitaplarında bulunmamaktadır. Bilakis bu sözün yalan olduğunun belirtileri açık bir şekilde görünmektedir.

²¹⁷ Salih Özer, *Sünneti ve Hadisi Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği*, s. 245.

²¹⁸ *Tevbe*, 9/19.

²¹⁹ Tâberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesîr b. Galib el-Amilî Ebu Câfer et-Tâberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, thk.: Ahmed Muhammed eş-Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 2000, h, no: 16563, (XIV, 171); İbn Teymiyye, *Minhacü's-Sünne*, V, 18-19.

O belirtilerden birisi, Talha b. Şeybe diye birinin mevcut olmamasıdır. Fakat Kâbe'nin hizmetkârı, Şeybe b. Osman b. Ebu Talha'dır. Bu da sana, geçen hadisin sahih olmadığını beyan eden hususlardan biridir.

O belirtilerden biri de, hadiste bulunan Abbas'a ait olduğu iddia edilen, "İstedüğimde mescitte gecelerim" sözüdür. Nitekim onun mescitte gecelemede ne tür bir büyüklük vardır ki onunla övünsün!

Bir diğer belirti de, hadisin içinde yer alan ve Hz. Ali'ye ait olduğu iddia edilen: "Şüphesiz ben insanlardan altı ay önce kibleye doğru namaz kıldım" sözüdür. Bunun da batıl olduğu zaruretle bilinmektedir. Çünkü onun İslâm'ı kabul etmesi ile Zeyd, Ebu Bekir ve Hatice'nin İslâm'ı kabul etmesi arasında sadece bir gün vardır. Nasıl olur da, o, insanlardan altı ay önce namaz kılmış olur? Bir de onunla birlikte çok sayıda kişi cihadda ortak olduğu halde, o nasıl olur da ben cihad sahibiyim diyebilir?"²²⁰

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye'nin bu rivayeti, bir yandan güvenilir hadis kaynaklarında bulunmaması nedeniyle redd etmesi, onun bu rivayeti kaynak açısından değerlendirmesini öne çıkarırken, diğer bir yandan da, onun bu rivayeti tarihi vakıalarla zıd olması nedeniyle yalanla vasıflandırıp reddetmesi de, onun bu rivayeti tarihi gerçeklerle değerlendirme açısını teşkil etmektedir.

İkinci örnek: "Hz. Ömer'in babasını öldürdüğüne,"²²¹ dair rivayettir. Bu rivayet bizzat Hz. Ömer'e isnad edilmiştir.

İbn Teymiyye, bu rivayet ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Bu, bir yalandır. Nitekim Hz. Ömer'in babası cahiliyye döneminde Hz. Peygamber'in bi'setinden önce öldüğünü ve bunda hiç bir şüphenin olmadığını söylemektedir."²²² İbn Teymiyye, yine bu rivayetle ilgili olarak, "O, yalan olduğu halde, onu Ömer'den rivayet etmişlerdir."²²³ demiştir.

²²⁰ İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünne**, V, 18-19.

²²¹ Mür'î el-Küremî, **el-Fevâidü'l-Mevduâ fi'l-Ehadisi'l-Mevduâ**, thk.: Muhammed Lütfî Sabbâğ, Daru'l-Verâk, Riyad 1998, h, no: 138, (I, 118); İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetavâ**, XVIII, s. 380.

²²² İbn Teymiyye, **Mecmûul-Fetavâ**, XVIII, s. 125.

²²³ İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetavâ**, XVIII, s. 380.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu rivayeti, tarihî bilgi ve vâkıalara aykırı olması sebebiyle yalanla vasıflandırıp reddetmiştir.

4.6. Rivayetin Güvenilir Hadis Kaynaklarında Olmaması

İbn Teymiyye, her hangi bir hadisi değerlendirirken, her şeyden önce o hadisin yer aldığı kaynağa bakmaktadır. Eğer o hadis, güvenilir bir hadis kaynağında yer alıyorsa ona itibar etmekte, ardından o hadisi kaynak esas dışındaki başka kriterlerle incelemeye almakta, sonra onun hakkında bir karara varmaya çalışmaktadır. Eğer o hadis güvenilir hadis kaynakların birinde yer almıyorsa, bazen İbn Teymiyye bunu bir sebep olarak gösterip o hadisi reddetmeye çalışır. Bazen de bu sebeple birlikte başka nedenleri de gösterip o hadisi reddeder. Daha önce de değindiğimiz gibi İbn Teymiyye hadis tenkidi konusunda selefi olan İbnu'l-Cevzî'den ciddi anlamda etkilenmiştir. Nitekim İbnu'l-Cevzî de, mevzu hadisten bahsederken şu sözleri sarf etmiştir: “Ma’kula, menkule ve usûle aykırı bir hadis gördüğümüz de, onun mevzu olduğunu biliniz.” sözü ne güzel bir sözdür. Hadisin usûle aykırı olmasından kasıt, o hadisin, İslâm’a ait olan müsned ve meşhur olan kitapların içinde yer almayıp onların dışında kalmasıdır.”²²⁴

İbn Teymiyye, kaleme aldığı eserlerinde, hadis kaynaklarını detaylı bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. Onun eserleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde onun, hadis kaynakları arasında özellikle Kütüb-i Sitte ve İmam Ahmed’in Müsned’ine ayrı bir yer verdiğini görmek mümkündür. Bir de onun Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim’e olan hayranlığı, eserlerinde bariz bir şekilde görülmektedir.

İbn Teymiyye, her hangi bir hadisi, kaynak açısından değerlendirip onun hakkında hüküm vermeye çalıştığı zaman, onun bu konuda sıkça baş vurduğu sözlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: “Bu hadis, güvenilir hadis kaynaklarında yoktur”, “Bu hadis, Kütüb-i Sitte’de bulunmamaktadır”, “Bu hadis, hadis kaynaklarında geçmemektedir”, “Müslümanların kitaplarında, böyle bir hadis bulunmamaktadır”. İbn Teymiyye’nin hadis değerlendirme konusunda benimsediği bu esasa dayanarak çok sayıda hadisi reddettiğini söylemek mümkündür. Fakat biz burada iki üç örnek ile yetinmeye çalışacağız.

²²⁴ Suyûtî, **Tedribü'r-Ravî**, 237.

Bu kriter, metinle ilgili olmakla birlikte, isnadla da bir yönden alakası vardır. Fakat, İbn Teymiyye, bu kriteri genel olarak metin tenkidine yönelik olarak kullanmaktadır. Çünkü İbn Teymiyye, bu kriterle hadise peşin bir hükümlerle yaklaşmaktadır. Yani hadisin isnadına bakmaya ihtiyaç duymadan hadisi peşinen reddetmektedir. Ayrıca İbn Teymiyye, Hadis ve rivayetleri değerlendirirken, bazen hem isnada değinir hem de bu esasa değinmektedir. Bu da, onun bu kriterleri bir birinden ayrı olarak değerlendirdiğini göstermektedir. İbn Cevzi'nin, "Bir hadisi, usûllere aykırı olarak gördüğün zaman, yani müsned ve meşhur kaynaklarda bulunmadığı zaman onu, mevzu olarak bil"²²⁵ sözü, bu kriteri destekler mahiyetindedir. Enbiya Yıldırım, Metin tenkidi prensipleri addederken(Eserlerde bulunmaması) kriteri on birinci sıraya yerleştirip bu konuda önemli tespitlerde bulunmuştur.²²⁶

4.6.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci örnek: "Nefsini tanıyan kişi, şüphesiz rabbini de tanımış olur."²²⁷ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şu sözleri sarf etmiştir: "Bazı insanlar bunu Hz. Peygamber'den rivayet ederler. Fakat bu söz, Nebi (as)'ın sözlerinden değildir. Bu söz hadis kitaplarında bulunmamaktadır. Bu söz için bilinen her hangi bir isnad da yoktur."²²⁸ diye söz etmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu rivayeti bir çok açıdan tenkid etmiştir. İbn Teymiyye bu rivayeti, Hz. peygamberin sözlerinden saymamıştır. Bunun gerekçesini de iki sebeple izah etmeye çalışmıştır. Birincisi: Bu rivayetin hadis kitaplarında bulunmaması sebebidir. İkincisi: Bu söze ait bilinen her hangi bir isnadın bulunmaması sebebidir. Bu ikinci sebep, hadisin isnad yönü ile ilgilidir.

Bu rivayetle ilgili olarak diğer alimlerin değerlendirmeleri: Nevevî, "Böyle bir rivayet sabit değildir." demiştir. Ebu'l-Muzaffer b. es-Sem'ânî, "el-Kavâti" adlı eserinde şunları ifade etmektedir: "Bu söz merfu bir hadis değildir. Fakat bu, Yahya b.

²²⁵ Suyûtî, a. g. e., 237.

²²⁶ Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, ss. 619-620.

²²⁷ Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ**, II, s. 234.

²²⁸ İbn Teymiyye, **Mecmû'l-Fetavâ**, XVI. s. 349.

Muaz er-Râzî'ye ait olan bir söz olarak hikaye edilir.²²⁹ Suyûtî, bu rivayet hakkında şöyle demiştir: “Bu rivayet sahih değildir.”²³⁰

İkinci örnek: Hz. Peygamber'in bir grup ashabı ile birlikte Mescitte otururken, İblis'ten bir kaç şey hakkında soru sorması ve ashabının da onu açık bir şekilde görüp duydukları hikaye edilir. Bu rivayet, sahih bir hadis midir yoksa yalan ve uydurma mıdır? diye İbn Teymiyye'den sorulmuştur. İbn Teymiyye onlara şu cevabı vermiştir: “Bu yalan ve uydurma bir rivayettir. Bu rivayet, Sıhâh, Sünen ve Mesânîd gibi Müslümanlara ait olan güvenilir kitaplarda yer bulmamaktadır. Bu rivayetin bir yalandan ibaret olduğunu bildiği halde onu rivayet eden kişi de harama girmiş olur.”²³¹

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bu rivayeti metin yönünden tenkid edip yalan ve uydurmayla nitelendirerek reddetmiştir. Bunun altında yatan nedenini de, bu rivayetin Müslümanlara ait olan kitaplarda yer almaması şeklinde belirtmeye çalışmıştır. Dolayısıyla İbn Teymiyye'ye göre bir rivayetin güvenilir hadis kaynaklarında yer almaması, onun reddedilmesine sebep olabilecek nedenlerden biri olarak sayılmaktadır.

4.7. Rivayetin Hadis Alimleri ve Selef İmamaları Tarafından Reddedilmesi

İbn Teymiyye, hadisleri değerlendirirken genellikle kendisinin araştırma neticesinde vardığı sonuçlara göre hadisler hakkında hüküm vermeğe çalışmaktadır. Fakat bazen de bir kısım hadis alimlerin ve hadis tenkidçilerin hadisler hakkında yaptıkları değerlendirme ve tenkidlerini esas alarak hadisleri eleştirmektedir. İbn Teymiyye, eleştirilerinde itimat ettiği ve başvurduğu muhaddisleri genel olarak şöyle sıralayabiliriz: Buharî, Müslim, Ahmed, Dârekutnî, Beyhakî, Şâfî, Ebu Dâvud, Nesaî, Tirmizî²³² İbnü'l-Cevzî, İbn Hibbân gibi alimler sayılabilir.²³³

İbn Teymiyye'nin bu konu bağlamında kullandığı ve sarf ettiği sözleri de şu şekilde sıralayabiliriz: “Bu hadis, bir çok imam tarafından tad'îf edilmiştir. Bu hadis ehl-i hadisın ittifakıyla zayıftır. Bu hadis, hadis ehlinin nezdinde mevzu bir sözdür.”

²²⁹ Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, II. s. 234.

²³⁰ Suyûtî, *Tedribu'r-Ravî*, II, s. 176.

²³¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'l-Fetavâ*, XVIII. s. 350.

²³² Feryevâî, *Şehu'l-İslam İbn Teymiyye, ve cühüdühü fi'l-Hadis ve Ulumih*, s. 61,

²³³ Salih Özer, *Sünneti ve Hadisi yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği*, s. 265.

Yukarıda, İbn Teymiyye'den naklettiğimiz sözlerden de anlaşıldığı gibi İbn Teymiyye, hadis değerlendirme konusunda hadis imamların eleştiri ve değerlendirmelerine çok önem verip ve onları kendine bir esas ve prensip olarak benimsediği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Biz burada konuyla ilgili olarak bir iki örnekle yetinmeye çalışacağız.

4.7.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci örnek: “İnsanların aklî idrak seviyelerine göre konuşmakla emrolundum”²³⁴ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şunları söylemiştir: “Bu hadis, rivayette güvenilir olan Müslüman alimlerin hiç biri tarafından rivayet edilmemiştir. Bu rivayet, Müslümanlara ait olan kitaplarda da bulunmamaktadır. Allah ve Resulü'nün, insanlara olan hitabı da, tüm mükellefleri kapsayabilecek şekilde geneldir. Örneğin, “Ey insanlar, ey iman edenler, ey kullarım ve ey İsrail oğulları” gibi.

Allah Resulü (sas) de, minberinde insanlara hitap ederken, herkesin onu duyabilecek şekilde onlara farklı sözlerle değil aynı sözle hitap ederdi. Fakat orada bulunan insanların her biri, Allah'ın kendilerine bahsettiği güzel inanç ve güçlü anlayış meziyetine sahip olma derecesine göre, o sözleri farklı bir şekilde anlayabiliyordu.”²³⁵

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu rivayeti tenkid etmiştir. İbn Teymiyye tarafından tenkid edilen bu hadisin tenkid edilmesinin altında yatan nedenlere baktığımız zaman onların başında, bu hadisin, rivayet konusunda güvenilir olan hiç bir alim tarafından rivayet edilmemesi gelmektedir. Dolayısıyla bir rivayetin, güvenilir muhaddisler tarafından rivayet edilmemesi, İbn Teymiyye nezdinde, o hadisin redd veya tad'îfine sebep olabilecek nedenlerden biri olarak sayılmaktadır.

Bu rivayetle ilgili olarak diğer alimler tarafından yapılan değerlendirmeler: Buharî, bu hadisi Ali'ye nisbetle şu şekilde rivayet etmiştir: Ali'nin, “İnsanlara anlayabilecekleri şeyleri anlatınız. Yoksa Allah ve Resulü'nün yalanlanması mı istersiniz?” dediğini kaydetmiştir.²³⁶

²³⁴ Münavî, **Feydü'l-Kadir**, III, 377.

²³⁵ İbn Teymiyye, **Mecmû'l-Fetavâ**, XVIII, s. 339.

²³⁶ **Buharî**, İlm, 49, h. no: 127, (I, 37).

Münâvî, bu hadis hakkında şöyle demiştir: “Bu rivayet, Ali Emiru’l-Mü’minîn tarafından merfu olarak rivayet edilmiştir. Buhari, bu hadisi, Ali b. Ebî Talib’ten mevkuf olarak ihraç etmiştir.

İbn Hacer, “İnsanların aklî idrak seviyelerine göre konuşmakla emrolundum” rivayeti için, “Bu hadis, çok zayıf olmakla beraber mevzu bir hadis değildir.”²³⁷ demiştir.

İkinci örnek: “Benden gelen bir hadisi, duyduğunuzda onu Kur’ân ve Sünnet’e arz ediniz, eğer onlara uygun ise onu benden rivayet ediniz, şayet onlara uygun değilse onu bana nispet etmeyiniz.”²³⁸ hadisidir.

Bu hadis ile ilgili olarak İbn Teymiyye şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Bu hadis mervî olmakla birlikte zayıf bir hadistir. Bu rivayet, Şâfiî ve onun dışında kalan bir çok imam tarafından tad’îf edilmiştir.”²³⁹

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu hadisi incelerken, Şâfiî ve diğer bir kısım imam ve muhaddislerin yaptıkları değerlendirmeleri esas olarak, bu rivayet hakkında hüküm vermeye çalışmıştır.

Bu rivayet ile ilgili olarak diğer alimlerden İmam Şâfiî, bu hadisi, er-Risale adlı eserinde “Benden gelenleri Allah’ın kitabına arz ediniz. Ona uygun ise ben söylemişimdir. Şayet ona aykırı ise ben söylememişimdir.” sözleri ile naklettikten sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bu hadis, güvenilir olan hiç bir kişi tarafından rivayet edilmediği gibi meçhul bir adam tarafından munkatı olarak rivayet edilmiştir.”²⁴⁰

Dârekutnî bu hadisi, Sünen’inde rivayet etmiştir. Beyhakî, el-Medhal adlı eserinde bu rivayetin tariklerini bir araya getirdikten sonra onu beyan etmeye çalışmıştır. Sehâvî, el-Mekâsidü’l-Hasene adlı eserinde bu rivayeti zikrettikten sonra şöyle devam etmiştir: “Bu rivayet, şeyhimiz olan İbn Hacer’den soruldu. O, bu hadisin

²³⁷ Münâvî, **Feydü’l-Kadir**, III. s. 377.

²³⁸ İbn Hacer, **Lisânü’l-Mizân**, I, 455; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **el-Fevâidü’l-Mecmuâ fi’l-Ehâdisi’l-Meduâ**, thk.: Abdurrahman b. Yahyâ el-Muâllimî, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, I, 291; Aclunî, **Keşfü’l-Hafâ**, I, 86.

²³⁹ İbn Teymiyye, **Mecmü’l-Fetavâ**, XVII, s. 382; **Ehadisü’l-Kussas**, 51.

²⁴⁰ Şafiî, Ebu Abdillah Muhammed b. İdris eş-Şafii, **er-Risâle**, thk.: Ahmed Şakır, Mektebetü’l-Halebî, Mısır 1940, ss. 104-105.

tariklerinin hiç biri eleştiriden salim değildir.” diye cevap vermiştir. Sağânî de bu hadis için, “mevzu” demiştir. İbn Hazm ise el-Ahkâm adlı eserinde bu rivayeti şöyle değerlendirmiştir: “Bu hadis zayıf ya da mevzu olan yollardan gelmiştir.”²⁴¹

4.8. Muâraza (Aynı Rivayetin Tariklerini Karşılaştırmak)

Hadisçilerin, gerek sahih rivayetlerin tespiti ile ilgili olsun, gerekse herhangi bir hadisin gerçek metninin ortaya çıkartılması amacıyla olsun sıkça başvurdukları metotlardan biri de muâraza yöntemidir. Muârazadan kastettiğimiz şey ise, rivayetleri toplamak ve bunları birbirlerine mukayese etmektir. Bunun uygulaması da, şu iki şekilde olabilir: Birincisi, aynı hadisin farklı tariklerini birbirine mukayese etmek yoluyla yapılan muârazadır. Biz de burada daha ziyade bunun üzerine yoğunlaşacağız. İkincisi ise, hadisi başka delillerle mukayese etmektir. Bu da muhaddislerin hadis sıhhati tespiti konusunda üzerinde önemle durdukları hususlardan biridir. Bir rivayeti, diğer delillerle mukayese etmek ve karşılaştırmak yöntemine, çalışmamızın ikinci bölümünde yer verilmiştir.

Aynı hadisin farklı tariklerini birbirine mukarene etmek ve hadisin değişik versiyonlarını toplayıp birbirleriyle karşılaştırmak bağlamında bazı alimlerin şu tespitleri olmuştur: İbnü'l-Mübarek, (182/797) “hadisin sahih olmasını murad ediyorsan birbiriyle karşılaştır!” demiştir. Ali b. el-Medîni (234/848) de, “Hadise ait olan tarikler bir araya getirilmeden onun hatası ortaya çıkmaz.”²⁴² Şüphesiz hadisin değişik tariklerini birbirine mukarene etmek ve birbirine arz etmek, bir hadis munakkıdı için son derece önem arz etmektedir. Nitekim hadis tenkidçisi, rivayetlerin değişik versiyonlarını birbirine arz ve mukayese etmek yoluyla hadis ile ilgili olarak çoğu şey hakkında bilgi sahibi olabilir. Fakat munakkıdın muâraza yapmadan o bilgilere sahip olması mümkün değildir. İbn Teymiyye, hadis değerlendirme esnasında aynı rivayetin değişik tariklerini birbirine mukarene (muâraza) etmek yoluyla bir çok hadis hakkında hüküm vermeye çalışmıştır. Fakat konumuz gereği biz bura da bir iki örnekle yetinmeğe çalışacağız.

4.8.1. Konuyla İlgili Örnekler

²⁴¹ Feryevâî, *Şehu'l-İslam İbn Teymiyye, ve cühüdühü fi'l-Hadis ve Ulumih*, II, 330-331.

²⁴² Suyûtî, *Tedribü'r-Ravî*, I, 253.

Birinci örnek: “Kabrim ile minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir.”²⁴³ hadisidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: Sahihayn’da bulunan rivayet: “Evim ile minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir.”²⁴⁴ lafzıyladır. Dolayısıyla Sahihayn’da bulunan rivayette, “kabrim” lafzı yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (sas) bu sözü buyurduğu zaman kabri bulunmamaktaydı.²⁴⁵

İbn Teymiyye, bu rivayetle ilgili olarak şunları ifade etmiştir. “Hz. Peygamber (sas)’den sabit olan rivayet: “Evim ile minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir”²⁴⁶sözüdür. Sahihte sabit olan da budur. Fakat bazıları bu hadisi manayla rivayet ederek “kabrim” diye ifade etmişlerdir. Halbuki Hz. Peygamber (sas) bu sözü buyurduğu zaman kabri bulunmamaktaydı. Nitekim Sahabe, Hz. Peygamber’in (sas) defnedileceği yeri konusunda ihtilafa düştüğünde onlardan hiç biri bu rivayet ile ihticac etmedi. Şayet sahabe nezdinde, Hz. Peygamber’den (sas) böyle bir rivayet sabit olsaydı, o zaman bu hadis, onun defnedileceği yeri konusunda ihtilafı çözebilecek en önemli nass olacaktı. Fakat Hz. Peygamber, (sas) içinde vefat ettiği yer olan, Hz. Aişe'nin hücreğine defnedildi.”²⁴⁷

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu rivayetin değişik tariklerini birbirine karşılaştırmak suretiyle bu hadisi değerlendirip onun hakkında hüküm vermeye çalışmıştır.

Diğer alimlerin hadis hakkındaki değerlendirmeleri: Buharî, ve Müslim bu hadisi Ebu Hüreyre²⁴⁸ ve Abdullah b. Zeyd el-Mâzinî’den²⁴⁹ rivayetle, “Evim ile minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir” lafzıyla rivayet etmişlerdir.

²⁴³ İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekîr b. Ebî Şeybe Abdillâh b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havâstî el-Âbsî, *el-Kıtabu'l-Musannâf fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*, Kemal Yûsûf el-Hut, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409, VI, 305, h. no: 31659.

²⁴⁴ **Buharî**, Fadlu's-Salati Fi mescidi Mekke ve'l-Medine, 5, h. no:1195, (II, 61); **Müslim**, Hac, 92, h. no: 1390, (II, 1010).

²⁴⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetavâ*, XXVII. 325

²⁴⁶ **Buharî**, Fadlu's-Salati Fi mescidi Mekke ve'l-Medine, 5, n. no:1195, (II, 61); **Müslim**, Hac, 92, h. no:1390, (II,1010).

²⁴⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetavâ*, I. 236.

²⁴⁸ **Buhari**, Fadlu's-Salati Fi mescidi Mekke ve'l-Medine, 5, h. no: 1196, (II,61) ; **Müslim**, Hac, 92, h. no:1391, (II,1011).

İbn Hacer, Fethu'l-Barî adlı eserinde, bu hadisi şerh ederken şu sözlere yer vermektedir: “Buharî, bu her iki rivayeti de, beyt (ev) lafzıyla zikretmiştir. Fakat onları tercüme ederken kabir (kabir) lafzıyla zikir etmesinin altında yatan nedenini ise bu iki sebebe bağlamaktadır. Birinci sebep: Sonuç itibarıyla Hz. Peygamberin kabrinin evinde olması. İkinci sebep ise, Bu hadisin bazı tariklerinde, kabir lafzının bulunmasıdır.” diye söz ettikten sonra Kurtubi'nin de, bu rivayet hakkında şunları söylediğini kaydetmiştir: “Sahih olan rivayet, “evim” lafzıyla olan rivayettir. Fakat bu hadis, mana yolu ile “kabrim” lafzı ile de rivayet edilmektedir.”²⁵⁰ diye söz etmiştir.

İkinci örnek: “Gece ve gündüz namazı ikişer ikişerdir.”²⁵¹ hadisi.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şunları söylemektedir: “Şüphesiz bu, zayıf bir hadistir. Sikaların rivayet ettiği ve sahihte bulunan rivayet şöyledir: “Gece namazı ikişer ikişerdir.” Nehar (gündüz) sözü, Bârikî'ye ait bir ziyadedir. Ahmed ve onun dışındakiler bu ziyadeyi tad'îf etmişlerdir.”²⁵²

İbn Teymiyye, başka bir yerde bu hadis hakkında şu sözleri sarf etmektedir: “Bu hadisi, Ali b. Abdillah el-Bârikî İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Bu rivayet, İbn Ömer tarihi ile sika ve maruf olan kişiler tarafından rivayet edilen hadise ters düşmektedir. Nitekim Sahihayn'da bulunan ve İbn Ömer tarafından gelen rivayet şöyledir: Resulûllah'a (sas) gece namazı hakkında soruldu o, şöyle buyurdu: “Gece namazı ikişer ikişerdir. Sabahın girmekte olduğunu gördüğün vakit bir rekat ilâvesi ile vitr yapıver”²⁵³ Bu sebepten dolayı İmam Ahmed ve onun dışındaki alimler Bârikî'ye ait olan hadisi tad'îf etmişlerdir.”²⁵⁴

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bir yandan değişik tariklerini birbirine karşılaştırmak suretiyle bu hadisi değerlendirmeye çalışırken, diğer bir yandan ise bu hadisi, Sahihayn'da bulunan rivayete arz etmek suretiyle değerlendirip tad'îf etmiştir.

²⁴⁹ **Buhari**, Fadlu's-Salati Fi mescidi Mekke ve'l-Medine, 5, h. no: 1195, (II, 61) ; **Müslim**, Hac, 92, h. no:1390, (II, 1010).

²⁵⁰ İbn Hacer, **Fethu'l-Bari**, III, s. 392.

²⁵¹ **Ebu Davud**, **Ettetâvu**, 13, h. no: 1295, (II, 29).

²⁵² İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetavâ**, XXIII, s. 169-170.

²⁵³ **Buharî**, Ebvâbu'l-Vitir, 1, h. no: 990, (II, 24); **Müslim**, Salâtu'l-Misafirin, 20, h. no: 749, (I, 516).

²⁵⁴ İbn Teymiyye, **el-Fetâve'l-Kübrâ**, II, s. 70-71.

Diğer alimlerden Tirmizî, “Bu konuda sahih olan rivayet, İbn Ömer tariki ile gelen “Gece namazı ikişer ikişerdir.” rivayetidir, demiştir.²⁵⁵ Dârekutnî, “Bu rivayette bulunan Nehar (Gündüz) kelimesi vehm yoluyla zikredilmiştir.” diyerek İbn Ömer’in rivayetini destekler mahiyette sözler sarf etmiştir.²⁵⁶

Görüldüğü gibi yukarıda adı geçen bazı alimlerin bu rivayet hakkındaki değerlendirmeleri, İbn Teymiyye’nin rivayetle ilgili değerlendirmesini destekler mahiyettedir.

4.9. Bir Rivayetin Çok Kişi Tarafından Nakledilmesi Gerekirken Nakledilmemesi veya Sika Olmayan Bir Kişi Tarafından Nakledilmesi

Bazı olay ve hadiseler vardır ki pek çok kişi tarafından rivayet edilmesi icap eder. Önemli olmasına rağmen bir çok kişi tarafından nakledilmesi gereken bir olayın veya dine taalluk eden bir meselenin bir çok kişi tarafından nakledilmemesi veya sika olmayan bir kişi tarafından nakledilmesi, o olay ve mesele hakkında şüpheye sebep olabilmektedir. İbn Teymiyye, kendi kitaplarında bir kaç yerde bu prensibi zikredip uygulamaya çalışmıştır. Örneğin Peygamber Efendimiz’in sahabeyle bir sefere çıkarken sabah namazını dört rekat olarak kılmasıyla ilgili bir rivayet üzerine İbn Teymiyye şu değerlendirmede bulunmuştur: “Bir kişinin, ilgi ve dürtülerin naklinden geri kalmayacağı olayda tek kaldığı cinsten haberler, bilinir ki, doğru olsaydı nakledilir ve duyulurdu.”²⁵⁷

Bu kaide, bir çok hadis alimi tarafından da zikredilmiştir. Örneğin İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye hadis tenkid konusunda bu kaideden bahsetmiştir. Nitekim o, "el-Menâru’l-Münîf" adlı eserinde konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Bir rivayetin yalan ve uydurma olduğuna dair kriterlerden biri de, Hz. Peygamber’in (sas) tüm sahabenin hazır bulunduğu bir ortamda açık bir şekilde bir işi yaptığı halde sahabenin o şeyi ketmetmekte ittifak etmesi ve nakledilmemesi gibi bir iddiada bulunmak.”²⁵⁸

²⁵⁵ Tirmizi, Ebvâbu's-Safer, 418, h. no: 597, (I, 734).

²⁵⁶ İbn Hacer, **et-Telhisu'l-Habir**, II, 56.

²⁵⁷ İbn Teymiyye, **Mecmuatu'r-Resil ve'l-Mesail**, II, 97.

²⁵⁸ İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, **el-Menarü'l-Münif**, 57.

Suyûtî de, Elfiyye adlı eserinde mevzu hadisten bahsederken bu kaideyi şu sözlerle ifade etmeye çalışmıştır: “Nakledilen haberin, rivayet edilmesine dair devâîlerin (İlgi ve dürtülerin) bulunmasına rağmen söz konusu haberin hadis ehlinin yanında sabit olmaması.”²⁵⁹

İbn Teymiyye, rivayetleri değerlendirirken bu kriteri defalarca kullanmıştır. Fakat biz burada konumuz gereği bir iki örnekle yetinmeğe çalışacağız.

4.9.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci örnek: “Adetli olan kadın ve cünüp olan kişi, Kur’ân okuyamaz”²⁶⁰ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bu rivayet, hadis ehlinin ittifakıyla zayıf bir hadistir. Bu hadisi, İsmail b. Ayyaş b. Ukbe, Nafi’den, o da İbn Ömer’den rivayet etmiştir. İsmail b. Ayyaş da, Hicaz ehlinden naklettiği rivayetlerde çok hata yapmaktadır. Bir de böyle bir hadisin Hz. Peygamber’den geldiğine dair bir asıl ve esasın olmadığı gibi İbn Ömer, Nafi ve Musa b. Ukbe’den Sünenleri nakletmekle meşhur olan kişiler tarafından da, böyle bir hadis rivayet edilmemiştir.” diye söz etmiştir.

İbn Teymiyye, rivayet hakkındaki değerlendirmesine şöyle devam etmektedir: “Hz. Peygamber’in döneminde, kadınlar adet oldukları durumda, onları namazdan men ettiği halde kıraatten men etmemesi kıraatin, onlara haram olmadığını göstermektedir. Şayet adetli olan kadınlara namaz gibi kıraat da haram olsaydı, Hz. Peygamber mutlaka onu ümmetine beyan ederdi ve onun zevceleri de o bilgiye sahip olup onu insanlara naklederlerdi. Fakat bu konuda, Hz. Peygamber’den gelen herhangi bir nehiy bulunmamaktadır. Onun döneminde “adet”in çok olduğu halde kıraatten nehiy etmemesi, onun haram olmadığını göstermektedir. Ayrıca konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber’den, İsmail b. Ayyaş’ın rivayeti dışında, her hangi bir hadis de sabit değildir.”²⁶¹

²⁵⁹ Suyûtî, **Elfiyye**, 41.

²⁶⁰ **Beyhâkî**, Fedâilü'l-Kur’ân, 12, h. no: 1000, (I, 353).

²⁶¹ İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetavâ**, XXVI, 191.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bu hadisi tenkid ederken, tenkid nedenini birçok sebebe bağlamaktadır. Ancak en önemli sebebin, kadınların çokça müptela oldukları böyle bir durumunda, bu rivayetin dışında onlara kıraat'ın haram olduğuna dair, Hz. Peygamber'den gelen herhangi bir nehyin sabit olmaması ve buna benzer bir hadisin de hiç kimse tarafından rivayet edilmemesidir.

İbn Mâce ve Tirmizi, İsmail b. Ayyaş'dan o da, Musa b. Ukbe'den o da, İbn Ömer'den rivayetle Resulullah'ın (sas), "Adetli olan kadın ve cünüp olan kişi, Kur'ân okuyamaz"²⁶² diye buyurduğunu rivayet etmişlerdir.

Zeylâ'î, "İbn Ömer hadisi, Tirmizî ve İbn Mace İsmail b. Ayyaş'dan o da Musa b. Ukbe'den o da İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Beyhâkî de, bu Rivayeti süneninde rivayet edip şöyle demiştir: Buharî bu rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu hadisi, İsmail b. Ayyaş, Musa b. Ukbe'den rivayet etmiştir. İsmail b. Ayyaş'ın Hicaz ve Irak ehlinden olan rivayetleri münker sayılmıştır." Ayrıca Buharî, "el-Ma'rife" adlı eserinde bu hadis hakkında şunları ifade etmiştir: "Bu hadis sadece İsmail b. Ayyaş tarafından rivayet edilmiştir. Onun Hicaz ehlinden olan rivayetleri zayıftır, hüccet olamaz. Bu görüş Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma'in ve onların dışında kalan diğer hafızlar tarafından da benimsenmiştir."²⁶³

İkinci örnek: Cabir ve Ebu Said el-Hudrî'den rivayetle, Resulullah'a (sas) Cebrail vasıtasıyla vahiy inerken, kendileri Ali'nin dizleri üzerine başını koymuş bir şekilde uzanmakta idi. Resulullah, (sas) güneş batıncaya kadar başını kaldırmadı. Ali, ikinci namazını ima yoluyla kıldı. Hz. Peygamber (sas) uyandığında, Ali'ye dedi ki; "İkinci namazını ayakta kılman için Allah'tan, güneşin geri çevirmesini dile." Bunun üzerine Ali dua etti. Onun duası üzerine güneş geri çevrildi ve o ikinci namazını ayakta kıldı.²⁶⁴ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Reddü's-Şems hadisini, Tahâvî, Kâdî İyâz ve başka bir grup alim zikretmiş ve onu, Hz. Peygamberin (sas) mucizelerinden saymışlardır. Fakat hadis muhakkikleri, bu rivayetin

²⁶² Tirmizî, Tahâre, 98, h, no: 131, (I, 194).

²⁶³ Zeylâ'î, Cemalüddin Ebu Muhammed Abdillâh b. Yusuf b. Muhammed ez-Zaylâ'î, **Nasbu'r-Raye**, thk.: Muhammed Avvame, Beyrut 1997, I, 195.

²⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, **el-Mevduât**, I, 355-357; İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, **el-Menarü'l-Münif**, ss. 57-58.

yalan ve uydurma olduğunu bilirler. İbnu'l-Cevzî de onu, el-Mevzuât'ında zikretmiştir.²⁶⁵

İbn Teymiyye, bu rivayeti detaylı bir şekilde inceledikten sonra onu, benimsediği değişik ilkelerle eleştirmeye çalışmıştır. İbn Teymiyye bu rivayeti eleştirirken, özellikle konumuzun başlığı olan; bir rivayetin çok kişi tarafından nakledilmesi gerekirken, nakledilmemesi veya sika olmayan kişi tarafından nakledilmesi ilkesini temel alarak rivayeti şu sözlerle tenkid etmiştir; “Böyle bir olay, ilgi ve dürtülerin naklinden geri kalmayacağı olağanüstü olaylardandır. Böyle olağanüstü bir olayın sadece bir veya iki kişi tarafından rivayet edilmesi, onların bu haberde yalancı olduklarını göstermektedir.”²⁶⁶

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bu örnekte olduğu gibi ilgi ve dürtülerin naklinden geri kalmayacağı önemli konu ve olağanüstü olaylarda, bir veya iki kişinin rivayetini kabul etmemektedir.

Bu rivayet hakkında, rivayeti tamamen nefyeden alimler ve rivayeti kabul eden alimler olmak üzere değerlendirme yapanları iki ayrı grupta ele almak mümkündür.

Birinci grupta yer alan yani bu rivayeti tamamen nefyeden alimler; İmam Ahmed, İbnu'l-Cevzî, Zehebî, İbnu'l-Kayyim, İbn Kesîr ve diğerleri olarak saymak mümkündür.

İkinci grupta yer alan yani bu rivayeti kabul eden alimler ise; Tahâvî, Beyhakî, Ebu Zür'a, Kâdî İyaz, Heysemî, İbn Hacer, Kastallânî, Zürkânî, Suyûtî, Sehavî, İbn Arrâk, Ali el-Kârî, Aclûnî ve diğerleri olarak saymak mümkündür.²⁶⁷

Görüldüğü gibi alimler, bu rivayetin kabul ve reddi konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Her grup benimsediği ilkeler doğrultusunda rivayet hakkındaki kanaatlerini belirtmişlerdir.

4.10. Rivayetin İslâm Dininin Genel Prensiplerine Aykırı Olması

²⁶⁵ İbn Teymiyye, *Minhacü's-Sünne*, VIII, 165.

²⁶⁶ İbn Teymiyye, *a. g. e.*, VIII, 171.

²⁶⁷ Ebu Ğüdde, *Tahkiku İbî Ğüdde alâ "el-Menaru'l-Münif"*, ss. 58-59.

Bir rivayetin, İslâm dininin getirdiği genel prensiplerine aykırı olması, o hadisin sahih olmadığına bir delili ve göstergesi olabilir. Böyle bir hadisin senedi ne kadar sahih olursa olsun, ittifakla kabul edilmiş İslâm'ın temel prensip ve hükümlerine aykırılık taşıması o hadisin sahih olmadığını gösterir.²⁶⁸

Bir rivayetin İslâm'ın genel prensiplerine aykırılığından kasıt, o rivayetin Kur'ân, Sünnet ve icmâyla sabit olan genel kaide ve hükümlerine aykırı bir hüküm içermesi ya da ümmetin zihninde oluşan genel düşünce yapısına aykırılık taşıması olarak ortaya çıkabilir. İbn Teymiyye, bir haberin doğru olup olmadığının tespiti konusunda bu ilkeye işaret ederek şunları ifade etmiştir: “Haber, ya doğru ya da yalan olur. İkincisi: Yani yalan olan haber, onun yalan olma durumu da, ya açık olarak bilinir ya da sarih olan aklın ya da Kur'ân ve Sünnet'in veyahut da icmâin onu yalanlamasıyla ortaya çıkar.”²⁶⁹

İbn Teymiyye, yazdığı eserlerin muhtelif yerlerinde, rivayetlerin metin açısından değerlendirmelerinde bu ilkeyi defalarca kullanmaya çalışmıştır.

4.10.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci örnek: “Günahları mağfiret edilmiş birisiyle yemek yiyene mağfiret edilir”²⁷⁰ rivayetidir.

İbn Teymiyye bu hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bu rivayete ait ilim ehlinde gelen herhangi bir isnad yoktur ve Müslümanların kitaplarında da böyle bir hadis bulunmamaktadır. Sadece bu rivayet Salim'e nispet edilir. Bu hadisin manası kesinlikle doğru değildir. Çünkü Müslümanlarla beraber kâfirler de, münafıklar da yemek yemektedir.”²⁷¹

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye bu rivayeti, isnad açısından eleştirdiği gibi manası, İslâmî prensiplere aykırı olduğu için, metin açısından da onu tenkid etmiştir.

²⁶⁸ Bkz: Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, 585; Dümeynî, **Hadis'te Metin Tenkidi Metotları**, s. 175.

²⁶⁹ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, s. 102-104.

²⁷⁰ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, **el-Menarü'l-Münif**, s. 140; Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ**, II, 206.

²⁷¹ İbn Teymiyye, **İlmü'l-Hadis**, 528.

Bu rivayetle ilgili olarak İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye şöyle demiştir: “Günahları mağfîret edilmiş birisiyle yemek yiyene mağfîret edilir” rivayeti, mevzudur. Bu anlamda gelen rivayet ise sadece bazı insanlar tarafından görülen bir rüyadan ibarettir.”²⁷²

Sehâvî, bu hadis hakkında şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Şeyhimiz, (İbn Hacer) bu rivayetin yalan ve uydurma olduğunu söylemiştir. Fakat bu rivayetin manası sahihtir. Şöyle ki, müminle birlikte, bereket ve Allah sevgisi niyetiyle yemek yiyen kişi bu sevaba nail olabilir.”²⁷³

İkinci örnek: “Beni her gören kişi, bana inanır. Ben de fakır (yoksulluk) gördüm, ona inandım, fakır (yoksulluk) da, Allah'tır.”²⁷⁴ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bu hadis, Resulullah (sas) adına uydurulan bir yalan olmakla birlikte akla ve dine de aykırıdır. Çünkü onu her gören ona inanır, diye bir durum söz konusu değildir. Nitekim çoğu kafır ve münafık gördüğü halde ona inanmamıştır. Ben fakır'a inandım ya da, onu inkar ettim, diyen kişinin sözü batıl bir sözdür, hatta küfürdür.”²⁷⁵ diye ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi bu hadis, akıl ve dinin temel prensiplerine aykırı olduğundan dolayı İbn Teymiyye tarafından reddedilmiştir.

4.11. Rivayetin Hz. Peygamber'in Sözüne Benzememesi

Hadislerle uzun süre meşgul olan kişi, hadislerin genel üslubu hakkında bilgi sahibi olur, hadislerle çok haşır neşir olan insanlar, bazı kriterler edinirler. Edindikleri bu kriterler sayesinde, neyin hadis olabileceği neyin olamayacağını ölçüleri zihinlerinde yerleşir. Rebî b. Huseym (ö. 63/682) bu durumu, şu sözleriyle güzel bir şekilde ifade etmiştir: “Hadislerin bir kısmının gündüz aydınlığı gibi ışıkları vardır,

²⁷² İbnu'l-Kayyim, **el-Menarü'l-Münif**, s. 140.

²⁷³ Sehâvî, Şemsuddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed es-Sehâvî, **el-Mekâsidü'l-Hasene fî Beyanî Kesîrin Mine'l-Ehâdisi'l-Meşhure ale'l-Elsine**, thk.: Muhammed OsmanHuşt, Daru'l-Kütübi'l-Ârebiyye, Beyrut 1985, I, 628; Acluni, **Keşfü'l-Hafâ**, II, s. 206.

²⁷⁴ İbn Teymiyye, **Mecmû'l-Fetavâ**, XI, 116-117.

²⁷⁵ İbn Teymiyye, **a. g. e.**, XI, s. 116-117.

onları oradan tanırız. Bazı hadisler de vardır ki gece karanlığı gibi üzerinde zulmet vardır. Onları da oradan tanırız.” diye söz etmiştir.²⁷⁶

İbnu'l-Cevzî, mevzu hadis hakkında, “Münker hadisten ilim talibinin cildi ürperir, genellikle kalbi ondan uzaklaşır.” diye söz etmiştir.²⁷⁷

İbnu'l-Kayyım el-Cevziyye de, kendisine sorulan “senesine bakmadan hadisin mevzû olduğunun anlaşılabilceği bir ölçü var mıdır?” sorusuna, hadisçiyi sahabeye benzeterak şöyle bir cevap verir: “Bu, çok önemli bir sorudur. Haşır neşir olmak neticesinde hadisler, eti ve kemiği haline dönüşen kimsede; sahih hadisleri, Rasûlullah'ın sîretini, emredip nehyettiği hususlardaki hidâyet üslûbunu, haber verdiği, insanları çağırdığı, hoşlandığı, hoşlanmadığı, ümmet için şeriat olarak koyduğu hususları tanımada bir meleke ve kuvvetli bir idrak oluşur. Çünkü o, ashabın arasında Rasûlullah (sas) ile beraber bulunan bir kimse gibidir. Böyle bir insan da, onun hallerini, hidâyet üslûbunu, konuşma tarzını, sözlerini ve fiillerini, onun sözü olup olamayacak ifadeleri birbirinden ayırt eder. Bu, tabi olanla tabi olduğu insan (metbû) arasındaki durum gibidir. Tabi olduğu kimsenin sözlerine, fiillerine dair bilgileri öğrenmeye hırslı olan kimsede, bu insana nispet edilmesi doğru olanlarla olmayanları birbirinden ayırma melekesi oluşur. Bu, ona has bir durumdur. Kendisi gibi olmayanlarda bu meleke bulunmaz. Bu durum, imamları taklid eden mukallidlerin durumuna benzer. Nasıl ki onlar imamların sözlerini, ifadelerini ve görüşlerini bilirler, hadis mütehasısları da Rasûlullah'a (sas) ait olanlarla olmayanları bilirler.”²⁷⁸

İbnu'l-Kayyım, “el-Menârü'l-münif” adlı eserinde mevzû hadislerin alametlerini sıralarken şöyle der: “Mevzû hadislerin alametlerinden biri de; ona nispet edilen sözün, vahiyden beslenen Resulullah'ın (sas) sözlerine benzememesidir.”²⁷⁹

Yukarıda geçen alimlerin sözlerinden de, anlaşıldığı gibi muhaddislerin, uzun süre Resulullah'ın (sas) hadisleriyle meşgul olmaları, haşır ve neşirleri, hadis tanıma hususunda onları birer mütehasıs ve sarraf yapmıştır. İbn Dakîk el-İd, (ö. 702/1302) bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Netice itibariyle hadisçilerin çok fazla Resulullah'ın (sas)

²⁷⁶ Enbiya Yıldırım, **Hadis'te Metin tenkidi**, s. 569-570.

²⁷⁷ İbnu'l-Cevzî, **el-Mevduât**, I, 103.

²⁷⁸ Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, ss. 567-568, krş. İbnu'l-Kayyım el-Cevziyye, **el-Menarü'l-Münif**, s. 43-44.

²⁷⁹ İbnu'l-Kayyım, **el-Menarü'l-Münif**, s. 61-62.

sözleriyle iştigal etmeleri onlara, nefsi bir idrak ve güçlü bir meleke kazandırmıştır. Edindikleri bu meleke sayesinde hangi sözlerin hadis, hangilerinin hadis olmadığını tanırlar.”²⁸⁰

İbn Teymiyye’ye ait eserler iyi bir şekilde incelendiği zaman onun bir kısım rivayetleri bu ilkedan hareketle reddettiği bariz bir şekilde görülecektir.

4.1.1.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci örnek: “Küçük yaşta ilim öğrenmek taş üzerine nakış yapmak gibidir.”²⁸¹ sözü.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Bu rivayet, dillerde dolaşan bir darb-ı meselden ibarettir. Hz. Peygamber’in sözlerinden değildir. Nitekim Allah’ın inyetiyle onun ashabı, iman, Kur’ân ve Sünnet’i kolay bir şekilde ondan öğrendiler.”²⁸² diye ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, aklı ve mantıkî delillerle bu rivayeti, metin yönünden eleştirip reddetmiştir.

Ancak, özellikle onun söz konusu hadis ile ilgili olarak sarf ettiği; "Bu rivayet Hz. Peygamberin sözlerinden değildir." sözü, konumuzun başlığıyla uyuşmaktadır. Nitekim bu rivayetin içeriği, Hz. Peygamberin söyleyebileceği sözlerden uzak olduğundan bu rivayet peşinen İbn Teymiyye tarafından reddedilmiştir. Yani İbn Teymiyye, hadis ilminde olan birikimiyle bu rivayetin Hz. Peygamber'in sözlerinden olamayacağı öngörüsüyle bu rivayeti Hz. Peygamber'in sözlerinden addetmeyip reddetmiştir.

Bu rivayet, farklı lafızlarla ihraç edilmiştir. Örneğin Beyhakî, (ö.458/1066) bu rivayeti; “Küçük yaşta ilim öğrenmek taş üzerine nakış yapmak gibidir.” lafızıyla Hasan el-Basri’den (ö. 110/728) nakletmiştir. İbn Abdu’l-Berr de (ö. 463/1071) bu hadisi,

²⁸⁰ İbn Dakik, **Tenzihu's-Şariâ**, I, 6.

²⁸¹ Beyhâkî, **el-Medhâlu İlä Süneni'l-Kûbrâ**, thk.: Muhammed Diyâur'r-Rahmân el-Â'zemî, Daru'l-Hulefâ Li'l-Kitabi'l-İslâmî, Kuveyt, h. no: 640, (I, 375).

²⁸² İbn Teymiyye, **Minhac's-Sünne**, VII, 526.

“Küçük yaşta hadis talep etmek, taş üzerine nakış yapmak gibidir.” lafzıyla ihraç etmiştir.

Taberanî (ö. 360/970) ise bunu, “Mu’cemü’l-Kebir” de zayıf bir senedle Ebu’d-Derdâ’dan, (ö. 32/652) merfu bir hadis olarak; “Küçük yaşta ilim öğrenen kişinin durumu taş üzerine yapılan nakış gibidir. Büyük yaşta ilim öğrenen kişinin durumu ise su üzerine yazı yazan kişinin durumuna benzer.” lafzıyla rivayet etmiştir.²⁸³

İkinci Örnek: "Çin'de de olsa ilmi arayınız"²⁸⁴ rivayetidir.

İbn Teymiyye, bu rivayet hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: Bu söz Hz. Peygamber'in sözlerinden değildir."²⁸⁵ diye ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bu rivayetin, Hz. Peygamberin sözlerinden olabileceğine, ihtimal vermeden peşinen reddetmiştir.

El-Banî, bu hadisi batıl addetmiştir.²⁸⁶

Üçüncü örnek: “Ey Ali! Kendine, demirden olan iki tek ayakkabı edin. Onlar çürüyene dek ilim talep et.” hadisi.

İbn Teymiyye bu hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır. “Bu rivayet Hz. Peygamber’in (sas) sözlerinden değildir.”²⁸⁷

İbn Teymiyye, bir hadis uzmanı olarak bu rivayetin Hz. Peygamberin sözlerinden olmayacağı kanaatinden hareketle peşinen bu rivayeti reddetmiştir.

Ali el-Karî, (ö. 1014/1605) bu rivayeti mevzû hadislerden saymıştır.²⁸⁸ Aclunî (ö.1087/1676) de İbn Teymiyye ve “Zeyl” adlı eseri kaynak göstererek bu rivayeti mevzû bir hadis olarak kabul etmiştir.²⁸⁹

²⁸³ Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ**, II, 62.

²⁸⁴ Behâkî, **el-Medhâlu İlä Süneni'l-Kûbrâ**, h. no: 324, (I, 241); el-Bani, **Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daifeti ve'l-Mevduâ ve Eserühe's-Seyyi'i fi'l-Ümmeti**, Daru'l-Meârif, Riyad 1992, h. no: 416, (I, 600).

²⁸⁵ İbn Teymiyye, **Ehâdisü'l-Kussas**, h. no: 81, (I, 81).

²⁸⁶ el-Banî, **Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daifeti ve'l-Mevduâ ve Eserühe's-Seyyi'i fi'l-Ümmeti**, h. no: 81, (I, 600).

²⁸⁷ İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetavâ**, XVIII, 382.

²⁸⁸ Ali el-Karî, **el-Esraru'l-Merfuâ**, I, ss. 392-393.

²⁸⁹ Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ**, II, 351.

İbn Arrak, İbn Teymiyye'ye dayanarak (ö. 963/1556) bu rivayeti mevzû bir hadis olarak kabul etmiştir.²⁹⁰

Yukarıda zikredilen nakillerden de anlaşıldığı gibi İbn Teymiyye, hadis tenkidi konusunda muhaddisler nezdinde bir kaynak olarak kabul edilmiştir.

4.1.2. Rivayetin Lafzında Rekaket veya Mânasında Bozukluk Olması

Arapların en fasîhi olarak kabul edilen Hz. Peygamber (sas), şüphesiz mana bütünlüğü olan güzel cümleler kurmakta çok iyiydi. Bu sebeple, lafızlardaki ölçüsüzlük, cümlenin kırık dökük olması hadisin mevzuluğunu anlamada bir alamet sayılmıştır.²⁹¹

Bir hadisin lafız ve anlamının Peygamberler, özellikle de Resulûllah (sas) tarafından söylenmeyecek tarzda bozuk olması o hadisin sahîh olmadığının ölçülerinden biri olarak kabul edilmiştir.²⁹² Nitekim konuyla ilgili olarak bazı hadisçiler şunları ifade etmişlerdir: “Hadis diye ortaya atılmış olan sözün dil kaideleri bakımından bozuk, muhtevâsının Peygamber (sas) sözünde bulunmayacak mânasızlık ve ölçüsüzlük taşıması o sözün uydurma olduğunu ilk ve en belirgin işâretidir. Zira Hz. Peygamber (sas) efsahu'l-arab (Arapların en güzel konuşanı)'dır. Bunun yansıra az amele çok sevap va'd eden veya küçük bir günah işleyeni şiddetli cezalarla korkutan hadislerin bir kısmı da, mânâ itibariyle bozuk ve ölçüsüz olarak kabul edilmiştir. Uydurulmuş sözler, lafızlarındaki bozukluklardan çok mânâlarındaki ölçüsüzlüklerle daha fazla tespit ve teşhir edilmiştir.”²⁹³

Ancak, sadece hadisin lafzında olan rekakete bakılarak bir hadis için mevzudur hükmünün verilmesinin sakıncalı olduğu belirtilmiştir. Çünkü kelam sahibi ne kadar belîğ konuşursa konuşsun, kendisinden bu kelamı nakleden kişi en azından ona yakın vasıflara sahip değilse, bu, sonrakiler için bir şey ifade etmeyecek, böylece söz de akıcılığını koruyamayacaktır.²⁹⁴

²⁹⁰ İbn Arrak, **Tenzihü's-Şeriâ**, I, 284, Darü'l-Kütüp.

²⁹¹ Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, 571,.

²⁹² Dümeynî, **Metin Tenkidi Metotları**, 167.

²⁹³ İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Usûlü**, 138, M.Ü.

²⁹⁴ Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, 571,.

Suyûtî, İbn Hacer'in (ö. 852/1448) bu hususa şöyle açıklık getirdiğini nakleder: "Rekâket, daha çok ifadenin mana yönünden basitlik içermesi şeklinde görülür. Basitlik ise seviyesizliği gösterir. Mana yönünden bozuk olan bir rivayetin lafzında rekâket olmasa dahi o, rivayetin mevzû olması için yeterli bir ölçüdür, çünkü bu din güzel şeylerden ibarettir. Ancak, sadece lafzın basitlik içermesi bunu göstermez. Çünkü ravi manayla rivayet etmiş ve hadisi fesih olmayan ibarelerle değiştirmiş olabilir."²⁹⁵

Bu ölçüyü kullanan alimlerden biri de İbnu'l-Kayyim'dir. Nitekim o, "el-Menârü'l-Münif" adlı eserinde mevzû hadislerin belirtilerini sayarken şöyle der: "Mevzû hadislerin belirtilerinden biri de, rivayetin lafzında bulunan bozukluk ve çirkinliğin, kulağın duymak istemediği, mizacın da kabul etmediği ve zeki olan kişinin manasını çirkin olarak nitelendirdiği seviyede olmasıdır."²⁹⁶

İbn Teymiyye'nin eserlerine bakıldığı zaman hadis tahlili esnasında, bu ölçü onun tarafından defalarca kullanılmıştır. Bu durum, burada bir iki örnekle izah edilmeye çalışılacaktır.

4.1.2.1. Konuyla İlgili Örnekler

Birinci örnek: "Nebi (sas) İsra'ya çıktığı gecede Allah, onu diğer peygamberlerle buluşturdu ve ona hitaben şöyle buyurdu: "Ey Muhammed onlara neyle gönderildiniz diye sor." onlar da; "Biz, Allahtan başka ilah olmadığına şahadet etmek, senin nübüvvetine ikrar etmek ve Ali b. Ebi Talib'in dostluğu üzere gönderildik." diye cevap verdiler.

İbn Teymiyye, bu rivayeti şu vecihlerle reddetmeye çalışmıştır:

Birinci vecih: "Her şeyden önce bu ve buna benzer rivayetlerin sıhhatını isteriz. Ancak bizim, böyle çirkin ve kötü yalanlar için, sıhhat talep etmemiz, söylenen bu sözün en çirkin ve en kötü söz olduğu konusunda şüphe ettiğimiz anlamına gelmez. Bilakis yaptığımız şey, sadece münazara metoduna uymaktır."

²⁹⁵ Suyûtî, **Tedribü'r-Ravî**, ss. 236-237.

²⁹⁶ İbnu'l-Kayyim, **el-Menârü'l-Münif**, 99.

İkinci vecih: “Bu ve benzerinin yalan ve uydurma olduğuna dair ilim ehli tarafından ittifak vardır.”

Üçüncü vecih; “İlim sahibi ve mütedeyyin olan kişiler bilirler ki, bu rivayet, kötü ve yalancı insanlar tarafından ortaya atılan bir yalan, aklın ve dinin tasdik etmeyeceği bir batıldan ibarettir. Çünkü, iman esasına girmeyen şeyler, Peygamberlerden sorulmaz.”²⁹⁷

İbn Teymiyye'nin bu rivayet hakkında yaptığı değerlendirmeye bakıldığında zaman onun, bu rivayeti birkaç vecihle reddetmeye çalıştığı açık bir şekilde görülecektir. Ancak, özellikle onun söz konusu hadis ile ilgili olarak sarf ettiği; "Ancak bizim, böyle çirkin ve kötü yalanlar için, sıhhat talep etmemiz, söylenen bu sözün en çirkin ve en kötü söz olduğu konusunda şüphe ettiğimiz anlamına gelmez" sözleri, konumuzun başlığıyla uyumaktadır. Nitekim İbn Teymiyye, bu rivayetin içeriğini en çirkin ve en kötü söz olarak nitelendirip reddetmiştir.

İkinci örnek: Huzeyfe şöyle demiştir: Resulullah (sas) buyurdu ki: “Allah'ın kendi elleriyle yarattığı ve daha sonra ona; “ol” diyerek olan, yakuttan oluşan kamışa sahip olmak isteyen kişi, benden sonra Ali b. Ebi Talib'i kendine veli edinsin.”²⁹⁸ hadisidir.

İbn Teymiyye, bu hadis ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır; “Bu hadisin lafızlarına bakarak düşünen kişi, bilecek ki bu, Rasulullah'a atfedilen bir yalan ve iftiradan öte bir şey değildir.”²⁹⁹ Görüldüğü gibi İbn Teymiyye, bu rivayetin lafızlarından yola çıkarak hadisi, metin yönünden eleştirerek reddetmiştir.

Zehebî, bu rivayet hakkında şöyle demiştir: “Bu rivayet, mutasavvıflar tarafından uydurulan bir rivayet olmakla beraber lafız yönünden bozuk, mana açısından da faydasızdır.”³⁰⁰

²⁹⁷ İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünne**, VII, 167-168.

²⁹⁸ Ahmed, **Fedâilü's-Sahâbe**, thk.: Vesiyü'llah Muhammed Abbas, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983, II, 664.

²⁹⁹ İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünne**, VII, 401-402.

³⁰⁰ Zehebî, **el-Müntekâ**, 476.

5. DEĞERLENDİRME

İbn Teymiyye tarafından kaleme alınan eserler, iyi bir şekilde incelendiği zaman onların muhtelif yerlerinde çok sayıda hadis hakkında değerlendirmelerde bulunduğu bariz bir şekilde görülecektir. Bizzat onun tarafından tahlil edilen ve hakkında hüküm verilen hadis sayısı bazı alimler tarafından, bin otuz iki olarak tespit edilmiştir. İbn Teymiyye, söz konusu hadislerin, bir kısmını mütevatir, bir kısmını sahîh, bir kısmını zayıf, bir kısmını da mevzû addederken diğer bir kısım hakkında ise tevakkuf etmiştir.³⁰¹

İbn Teymiyye tarafından değerlendirilen rivayetlere bakıldığı zaman, onun en çok tenkid ettiği hadisler, dillerde dolaşan sözler olarak bilinen rivayetler, kabir ziyareti, tevessül ve istiğase ile ilgili olan hadisler, mütasavvuf olarak geçinen çevreler tarafından uydurulan rivayetler ve özellikle İbn Teymiyye'nin onlara karşı çok ciddi mücadele verdiği Rafizi ve Şia tarafından uydurulan rivayetler olarak görülecektir.

Burada üzerinde durulması gereken bir husus da şudur; yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi, İbn Teymiyye, herhangi bir rivayeti tenkid ederken onu sadece bir açıdan değil pek çok farklı açıdan tenkid etmeye çalışmıştır. Yani hadisleri çok boyutlu bir şekilde ele alıp değerlendirmeye tabi tutmuştur. Örneğin o, her hangi bir rivayeti değerlendirirken her şeyden önce, o rivayetin senedi ile ilgili olarak alimler tarafından yapılan değerlendirmelere değinmektedir. Bunun yansıra hadisin metnini, Kur'ân'a, mütevatir ve sahîh hadislere, icmâ'ya, akla ve tarihî vâkıalara arz etmeye çalışmaktadır. Söz konusu rivayetin temel hadis kaynaklarında bulunup bulunmadığına da dikkat çekmektedir. Ayrıca söz konusu hadisin dinin temel prensiplerine aykırı olup olmadığı ilgili temel ilkelere de vurgu yapmaktadır. İbn Teymiyye, sayılan tüm bu temel ilke ve prensipler ışığında hadis ve rivayetleri ele alıp geniş bir şekilde inceledikten sonra onlar hakkında hüküm vermeye çalışmıştır. Ayrıca üzerinde durulması gereken diğer bir husus da; İbn Teymiyye'nin metin tenkidine olan temayülüdür. Metin tenkidine olan bu temayülü, daha ziyade Rafizilere karşı bir reddiye olarak yazdığı "Minhacü's-Sünne" adlı eserinde bariz bir şekilde hissedilmektedir,

³⁰¹ Feryevâî, **Şehu'l-İslam İbn Teymiyye, ve cühüdühü fi'l-Hadis ve Ulumih**, II, 7-11.

SONUÇ

İbn Teymiyye, büyük bir ilmî birikime sahip, Kur'ân ve sünneti çok iyi kavramış, aklî ve naklî ilimlerde bilgin, selef imamlarının fikir ve düşüncelerine bağlı ve bu uğurda çetin mücadeleler veren, büyük bir İslâm düşünürü ve alimidir. İbn Teymiyye, bu engin birikimi yanında keskin bir zekaya ve üstün bir cesarete sahip biridir. Böyle çok yönlü bir alimin hadis tenkidçiliğini, hadis ve rivayet sıhhati tespitinde takip ettiği metodu, metin tenkidinde benimsediği ilke ve prensipleri ve kullandığı esas ve kriterleri araştırmak kolay değildir. Nitekim iyi bir şekilde incelendiği zaman onun, fıkıh alanında bir müçtehit ve fakih olduğu gibi tefsir ilminde bir müfessir olduğu, akâid ve kelâm alanında uzman, hadis ilminde bir muhaddis olduğu görülür. Hadis ve rivayet değerlendirmede de bir münekkid olduğunu söylememiz mümkündür.

Doğuştan sahip olduğu hıfz ve zekanın ona sağladığı avantaj, ilimde derinleşmiş bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelip böyle bir çevrede yetişmesi, ilme olan arzu ve iştiağı, ilim tahsil etmek için sarf ettiği gayret ve çaba, kendilerinden istifade ettiği iki yüzden fazla olan hocanın irşad ve yönlendirmeleri, İbn Teymiyye'nin çok yönlü ilmî kişiliğinin sebepleri arasında sayılabilir. Hangi açıdan olursa olsun İbn Teymiyye'yi incelerken, onun ardında bıraktığı eserler ve yetiştirdiği öğrenciler, şahsiyeti ve düşünceleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalara değinmek gerekir. Bunların yanısıra, onun siyasî ve içtimaî alanda verdiği mücadeleler, selef akîdesinin tecdidini için yürüttüğü yoğun faaliyetler, içinde yaşadığı toplumun ıslahı için sarf ettiği gayret ve çabalar da unutulmamalıdır. Ayrıca İbn Teymiyye'nin, bid'at ve heva ehli olan Rafizî ve Batini gibi hareketlere karşı yürüttüğü yoğun faaliyetler ile bunlara yönelik ele aldığı eserler ve verdiği fetvalar, bid'at ve hurafelerin karıştığı tasavvuf hareketlerine karşı verdiği mücadele, bazı felsefe ve kelâm ekollerine karşı yürüttüğü yoğun mücadele de göz ardı edilmemesi gereken gerçeklerdir.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem, fikrî, siyasî, içtimaî ve iktisadî açıdan çalkantılı ve çok karışık bir dönemdi. O, bir yandan ilim ve tedrisatla meşgul olurken diğer bir yandan da müslüman toplumların yaşadıkları sıkıntı ve problemlerine çözüm öğretmeye çalışıyordu.

Her ne kadar İbn Teymiyye'nin hadisçi yönü, diğer yönleri ile kıyaslandığında hep geri planda kalmışsa da, aslında onun hadisleri değerlendirmede kendisinden önceki dönemde uygulanan kriterlerden yararlanması, bunun yanısıra ortaya koyduğu bazı kıstaslar günümüz için de ufuk açıcı niteliktedir.

İbn Teymiyye'nin hadis ve sünnete yaklaşımı, metin tenkidçiliği, hadisleri değerlendirmede kullandığı yöntem ve metotlar, rivayetleri tahlil etmede benimsediği ilke ve esaslar, hem onun hadis ilmiyle alakalı olarak yazdığı eserler araştırılarak hem de diğer eserlerinin muhtelif yerlerinde değerlendirmek için ele aldığı hadisler incelenerek şu şekilde tespit edilmiştir:

İbn Teymiyye, rivayetlerin sened tenkidinde, diğer pek çok tenkidçi imamlar gibi muhaddislerin benimsedikleri ilke ve prensipler ışığında hareket etmiş, başvurdukları yöntem ve metotları kullanmış, ravileri cerh ve ta'dil etmiştir. O, bu yönüyle genel olarak klasik sened tenkitçiliğine bağlı kalmış ve bu mevzuda otorite sahibi olan İmam Ahmed, Buharî, Müslim ve Ebu Davud gibi orta tabaka olarak nitelendirdiği muhaddis ve imamların metotlarına bağlı kalmaya çalışmıştır.

Ancak İbn Teymiyye, metin tenkidine olan temayülüyle diğer imam ve muhaddislerden temayüz etmiştir. Onun hadis ilmindeki olan uzmanlığı, aklî ve naklî ilimlerde yoğun bir birikime sahip olması, muhaliflerin delillerini de çok iyi bilmesi, İslâmî ilimlerde derin bir alim olmasının ona kazandırdığı güven ve adeta onda içtihat unsurlarının bu şekilde toplanmış olması, çoğu alimlerin yapamadığı bazı metin tenkidleri yapması sonucunu netice vermiştir. Onun metin tenkidçiliği, en çok, Rafizilere karşı bir reddiye olarak yazdığı "Minhacü's-Sünne" adlı eserinde görünmektedir.

İbn Teymiyye, metin tenkidinde, genel olarak hadis ve rivayetleri, Kur'ân'a, sahih sünnet'e, akla, icmâ'ya ve tarihi bilgilere arz ettiği gibi söz konusu hadis ve rivayetlerin, güvenilir kaynaklarında olup olmadığı, o rivayetin işin ehli olan muhaddisler tarafından nasıl değerlendirildiği, dinin temel prensiplerine ters düşüp düşmediği gibi bazı ölçüt ve kriterleri esas almıştır.

Zehebi'nin, "İbn Teymiyye'nin tanımadığı hadis, hadis değildir" sözü, onun hadiste ne kadar derin ve söz sahibi olduğu için yeterli bir sözdür.

İbn Teymiyye, genel olarak her hangi bir hadisi tenkid etmeye çalışırken, onu sadece bir açıdan değil bir çok açıdan değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Tenkid ettiği hadis ve rivayetleri, aynı anda bir çok kriter ve esaslara tabi tutarak incelemektedir.

Bu çalışmada, onun metin tenkidinde benimsediği ilke ve esaslar, bizzat onun tarafından ele alınıp değerlendirilen hadisler üzerinden tespit edilmiş ve bu değerlendirmelerinin başka alimlerin yorumlarıyla mukayesesi de verilmeye çalışılmıştır. Böylece onun hadislerin anlaşılmasına yaptığı katkı ortaya konmaya çalışılmıştır.

İbn Teymiyye'nin metin incelemelerinde, tenkid ettiği çoğu rivayetlerin selefi olan İbnu'l-Cevzî tarafından da benzer gerekçelerle tenkid edilmiş olması, onun metin tenkidi konusunda İbnu'l-Cevzî'den etkilendiğini göstermektedir. Yine İbn Teymiyye'nin metin tenkidinde benimsediği ilke ve prensiplerin hemen aynılarının, öğrencisi olan İbn Kayyim tarafından da muhafaza edilmesi hatta daha da geliştirilerek benimsenmesi, söz konusu alimlerin hadis anlayışları arasındaki benzerliği ortaya koymaktadır. Böylece İbnu'l-Cevzî-İbn Teymiyye-İbnu'l-Kayyim şeklinde devam eden bir hadis anlayışından bahsetmek mümkün gözükmektedir.

İbn Teymiyye, fikrî ve ilmî mücadelelerini verdiği Rafizî gibi gruplarla hayatı boyunca çok uğraşmıştır. Bu durum, onun İslâmî hakikatleri ispat ederken veya onları muhataplarına izah ederken çok sağlam olan ve kusursuz delillerden yararlanmak istemesi sonucunu doğurmuştur. Bu da belli bir sınıra kadar tabiidir. Bundan dolayı o, rivayetleri ele alırken sağlam delillere istinad etme gereği duymuş olmalıdır ki hadisleri selefi İbnu'l-Cevzî gibi net ve kararlı bir üslupla nakdetmiştir. Bunda, mezkur alimin etkisinin olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

Ayrıca nakd ettiği hadisler daha çok bu grupların kullandığı asılsız veya zayıf rivayetler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu da onun rivayetleri tenkit ederken daha çok reddedici bir üslup takındığı intibahını uyarabilir. İbn Teymiyye'nin "mihacü's-Sünne" adlı eserinde sergilediği bu reddedici üslubu İbn Hacer ve diğer bazı alimler tarafından

eleştirilmiştir. Fakat hayatı ve mücadeleleri düşünülduğünde ele aldığı ve nakdettiği rivayetlerin daha çok bu konulardaki hadisler olduğu unutulmamalıdır. Bu husus unutulmayınca, onun hadis tenkidindeki duruşu daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm.

Abdulhamid, Ömer, Dr. Ahmed Muhtar Abdulhamid Ömer, **Mu'cemû Lugati'l-Arabiyye el-Muâsire**, nşr.: Âlemü'l-Kütüb, yhk, 2008.

Abdullah b, Abbas, **Tefsiru İbn Abbas**, neşr: Müciddin Ebu Tahîr Muahammed b. Yakup el-Feyruzâbâdî, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan tyk.

el-Aclunî, İsmail b. Muhammad b. Abdulhâdi el-Aclunî, **Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbas**, Naşir: Muhammed Abdulaziz el-Halidî, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut tyk.

Ahmed, **Fedâilü's-Sahâbe**, thk.: Vesiyüllah Muhammed Abbas, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983.

Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belâzûrî, **Fütuhu'l-Bûldan**, Mektebetü'l-Hilal, Beyrut 1988.

Ali el-Karî, Ali b. Sultan Muhammed Ebü'l-Hasan Nuruddîn el-Mela el-Herevi el-Kari, **el-Esrarü'l-Merfue fi'l-Ahbari'l-Mevduâ**, thk.: Muhammed Sabbağ, Daru'l-Emane, Beyrut.

Bağcı, H. Musa, **Hadis Tarihi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

el-Beğâvî, Ebu Muhammed Huseyn b. Mes'ud b. Muhammed b. Ferrâ el-Beğâvî, **Meâlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'ân**, thk.: Abdurrazzak Mehdî, nşr: Daru İh'yai't-Turasi'l-arabî, Beyrut 1420.

el-Beyhakî, Ahmed b. Huseyin. Ali b. Musa el-Hurâsanî, **Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Asârî**, thk.: Abdu'l-Mu'tî Emin Kalcî, Daru Kuteybe, Beyrut 1991.

....., **el-Medhâlu İlä Süneni'l-Kûbrâ**, thk.: Muhammed Diyâur'r-Rahmân el-Â'zemî, Daru'l-Hulefâ Li'l-Kitabi'l-İslâmî, Kuveyt.

el-Bezzâr, Ömer b. Ali b. Musa b. Halil el-Bağdadi el-Ezcî el-Bezzâr Siracüddin Ebû Hafs, **el-Âlâm el-İlliyye fi Menakibi İbn Teymiyye**, thk: Züheyr Şaviş, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut 1400

el-Buharî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh el-Buharî, **el-Câmiu's-Sahih**, thk.: Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır, Daru Tukı Nect, yyk..

Belil Abdulkerim, **Âsru İbn Teymiyye ve Eseruhu fih**, WWW. Alukah. net. 03, 09, 2011.

Çakan, İsmail Lütfi, **Hadis Usûlü**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

ed-Darekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, **es-Sünen**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004

ed-Dümeynî, Misfir b. Gurmullah, **Hadis'te Metin Tenkidi Metotları**, Çeviren: Heyet, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.

Ebu Davud, Süleyman b. Eşâs b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. amr e-s-Sıcistanî, **es-Sünen**, tahk.: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, talik: Kemâl Yûsuf el-Hût, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts. (Elbânî'nin ahkâmı ile birlikte).

el-Elbânî, Muhammed Nasirüddin el-Banî, **İrvaü'l-Galil fi Tah'rici Ahadisi Menari's-Sebil**, gözetmen: Züheyr Şaviş, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut 1985.

Fetenî, Muhammed Tahir b. Ali es-Sedîkî, el-Hindî el-Fetenî, **Tezkiretü'l-Mevzuât**, İdaretu't-Tabaeti'l-Mûniriyye, 1343.

el-Feryavâî, Abdurrahman b. Abdulcebbâr, **Şeyhu'l İslâm İbn Teymiyye ve cuhuduhu fil-Hadisi ve Ulumih**, Daru'l-Asime, tyk.

el-Fevzân, Salih b. Fevzan b. Abdillâh el-Fevzan, **Min Âlâmi'l-Müceddidin**, Daru'l-Müeyyid, yyk. 2001.

el-Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, **İhyâu Ulumi'd-din**, thk.: Abdulaziz izzüddin seyyravan, Daru'l-Kalem, Beyrut, tyk.

Ebu Zehra Muhammed, **Şeyhu'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye Hayâtuhu ve Âsruhu-Arâuhu ve Fıkhuhu**, çvr.: Osman Keski oğlu, Hilâl Yayınları, İstanbul 1987.

el-Hâkim, Ebu Abdullah en-Neysâbûrî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, tahk.: Abdülkâdir Atâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

Hâyel Dâvud, Dr. Hâyel Dâvud, **el-Evdâu's-Siyasiyye ve'l-İçtimâiyye ve'l-İktisâdiyye ve'l-Fikriyye fî Âsrî İbn Teymiyye ve Eseruhâ alâ Fikhîhî**, WWW. Wasatyea. Net. 19, 04, 2011.

Heyet, **Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi**, Akçağ Yayınları, İstanbul 1992.

İbn Abdi'l-Hâdî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdi b. Yusuf ed-Dimeşki el-Hanbeli, **el-Ukûdü'd-Dürriyye Min Menakıbi Şeyhü'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye**, thk.: Muhammed Hamid el-Fakîh, Darü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut tyk..

İbn Arrak, **Tenzihü's-Şeriâ**, Daru'l-Kütüb, yyk. thk.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askâlani, **Eddürerü'l-Kâmine fi Âyani'l-Mieti's-Sâmine**, thk.: Muhammed Abdülmuid Dan, Darü'-Mearifi'l-Osmaniyye, Hindistan 1972.

....., **Fethu'l-Bari**, Daru'l-Marife, Beyrut 1379.

....., **et-Telhîsu'l-Habîr fi Tahrici Ahadisi er-Rafii el-Kebir**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, yyk. 1989.

....., **Lisanu'l-Mizan**, thk.: Dairetü'l-Mearifi'l-İslâmiyye, Müessesetü'l-Âlemî, Beyrut 1971.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Muhammed b. Said b. Hazm el-Endülüsî ez-Zahiri, **el-İhkam fi Üsuli'l-Ahkam**, thk.: Ahmed Muhammed Şakır, Darü'l-Afak el-Cedide, Beyrut, tyk.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Mâbed et-Temîmî Ebu Hâtîm el-Bûstî, **es-Sikkât**, Vizâretü'l-Meârîfî'l-Ôsmaniyye, Hindistan 1973.

....., **el-Mecruhin Mine'l-Muhaddisine ve'd-Duâfâi ve'l-Metrukîn**, thk.: Mahmud İbrahim Zayîd, Dru'l-Va'iy, Halep 1396.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddin Ebu Abu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekir, e-l-Hanbelî ed-Dımaşkî, **el-Menarü'l-Münif**, thk.: Abdulfettah Ebu Ğüdde, Mektebü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Beyrut 2004.

İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail b. Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihaye**, thk.: Ali Şeyri, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, y.y. tyk.

Kırbaşoğlu Hayri, **İslâm Düşüncesinde Sünnet Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara Okulu Yayınları 2010.

....., **İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi**, Ankara Okulu Yayınları, 2010.

Keleş, Ahmed, **Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed**, İnsan Yayınları.

İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kezvinî, **Sünen**, thk.: Muhammed Fuat Abdülbaki Neşr, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, tyk.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin İbn Mazûr, **Lisanü'l-Arab**, Dâru Sâdır, Beyrut 1414.

İbn Nasirüddin, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Ahmed b. Mücahid el-Keysi ed-Dımaşkî, **er-Reddü'l-Vafir**, thk.: Züheyr Şaviş, el-Mektebü'l-İslâmi, yyk. 1393

İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekîr b. Ebî Şeybe Abdillâh b. Muhammed b. İbrahîm b. Osman b. Havâstî el-Âbsî, **el-Kitabu'l-Musannâf fi'l-Ehâdisî ve'l-Âsâr**, Kemal Yûsûf el-Hut, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409.

Nevevî, Muhyüddin Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Şehîhî Müslim b. Haccâc**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbn Receb, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Recep b. Hasan es-Selami el-Bağdadi ed-Dımaşki el-Hanbeli, **Zeylü Tabakatü'l-Hanabile**, thk.: Abdurrahman b. Süleyman el-Üseymin, Mektebetü'l-Übeykan, Riyad 2005.

İbn Salah, Osman b. Abdurrahman Ebu Amr Takiyyüddin İbn Salah, **Fetavâ İbn Salah**, thk.: Müveffak Abdullâh Abdulkadir, Mektebetü'l-Ulüm, Beyrut 1407.

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselam b. Abdullah b. Ebi'l-Kasım b. el-Hıdr b. Muhammed İbn Teymiyye el-Harrani, **İlmü'l-Hadis**, thk.: Musa Muhammed Ali, Darü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Kahire 1984.

....., **Der'u Teârüzil-Akli ve'n-Nakl**, thk.: Muhammed Reşad Salim, Camiâtü'l-İmam Muhammed b. Süud, Süud-i Arabistan 1991.

....., **Ehâdisü'l-Kussas**, thk.: Muhammed Lütfü Sabbağ, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1988

....., **Mecmuatü'r-Resaili vel-Mesail**, Ta'lik Seyyid Muhammed Reşid Rida, Lecnetu Türesi'l-Arabi, tyk, yyk.

....., **Mecmû'l-Fetavâ**, thk: Abdurrahan B. Muhammed B. Kasım, Medine 1995.

....., **Minhacü's-Sünne**, thk.: Muhammed Reşad Salı, Neşr, Camiâtü'l-İmam b. Suud, Suudi Arabistan 1986.

İbnu'l-Cevzi, Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muahammed el-Cevzi, **el-Mevduât**, thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1996.

....., **el-İlelü'l-Mütenahiye fi'l-Ahadisi'l-Vahiye**, thk.: İrşadü'l-Hak el-Eseri, İdaretü'l-Ülum el-Eseriyye, Pakistan 1981.

İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali İzzüddin, **el-Kâmil fi't-Târîh**, thk: Ömer Abdüsselam, Daru'l-kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1997.

İbnu'l-Fakîh, Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Hemedan, **el-Büldân**, thk.: Yusuf Hadi, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1996.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, **İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.

Kırca, Celal, "İbn Teymiyye" **DİA**, 1999, XX, ss. 390-391.

Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye" **DİA**, 1999, XX, ss. 391-405.

Koçyiğit, Talat, **Hadis Usûlü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009.

Kürd Ali, Muhammed b. Abdurrezzâk b. Muhammed Kürd Ali, **Hutatu's-Şâm**, Mektebetü'n-Nurî, Dımaşk 1983.

Münavî, Zeynüddin Muahammed, Aburrauf b. Tacü'l-Arifin b. Ali b. Zeynü'l-Abidin el-Münavî, **Feydü'l-Kadîr**, tyk, Mektebetü't-Ticariyye el-Kübra , Mısır tyk..

Mûr'î, Mûr'î b. Yusuf b. Ebubekir b. Ahmed el-Kuremî el-Makdisî el-Hanbelî, **eş-Şehadetüz-Zekiyye**, thk.: Necm Abdurrahman halef Daru'l-Furkan, Beyrut 1404.

....., **el-Fevâidü'l-Mevduâ fi'l-Ehadisi'l-Mevduâ**, thk.: Muhammed Lütfi Sabbâğ, Daru'l-Verâk, Riyad 1998.

Müslim, Müslim b. Haccac Ebü'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisaburî, **Sahihi Müslüm**, thk.: Muhammed Fuat Abdulbakî, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut tyk..

Özer, Salih, **Sünneti ve Hadisi Yeniden Düşünmek İbn Teymiyye Örneği**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.

Özervarlı, M. Sait, "İbn Teymiyye" **DİA**, XX, ss. 405-413.

Özmen, Ramazan **Hanbelî Mezhebî Fıkıh Usûlcülerin Hadis/Sünnet Metodolojisi**, Doktora Tezi, Ankara 2004.

es-Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdillâh es-Safedi, **el-Vâfi bi'l-Vefeyat**, thk.: Ahmed Arnavut ve Türkî Mustafa, Daru İhyau't-Tûras, Beyrut 2000.

Sâib Abdulhamid, **İbn Teymiyye, Hayâtuhû ve Akâiduhû**, el-Ğadir, Beyrut tyk.

Sehâvî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed es-Sehâvî, **el-Mekâsidü'l-Hasene fî Beyânî Kesîrin Mine'l-Ehâdisi'l-Meşhure ale'l-Elsine**, thk.: Muhammed OsmanHuşt, Daru'l-Kütübi'l-Ârebiyye, Beyrut 1985.

es-Sibaî, Mustafa es-Sibaî, **es-Sünnetü Ve Mekânetuha fi't-Teşri'il-İslâmi**, tyk, el-Mektebü'l-İslâmi, Beyrut 1985.

Subhi Salih, **Ulümü'l-Hadis**, Daru'l-İlm li'l-Melayin, tyk.

es-Suyûtî, el-Hafîzu Celalüddin es-Suyûtî, **Tedribü'r-Râvî**, thk.: Ebu Kuteybe, Müessesetü'r-Rayat, Beyrut 2005.

....., **Elfiyyetü's-Süyuti fi İlmi'l-Hadis**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, tyk. tyk..

eş-Şafîî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şafii, **er-Risâle**, thk.: Ahmed Şakır, Mektebetü'l-Halebî, Mısır 1940.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **el-Fevâidü'l-Mecmuâ fi'l-Ehâdisi'l-Meduâ**, thk.: Abdurrahman b, Yahyâ el-Muâllimî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Şeşen, Ramazan, "Harran" **DİA**, XVI, ss. 237-240.

Tâberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesîr b. Galib el-Amilî Ebu Câfer et-Tâberî, **Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân**, thk.: Ahmed Muhammed eş-Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, thk.: Hamdî b. Abdi'l-Mecid es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye Kahire, 1994.

Tahhan, Mahmud, **Teysiru Mustalahi'l-Hadis**, tyk, Mektebetü'l-Maarif lin-Neşri vet-Tev'zi, Riyad 1996.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, **el-Câmiu'l-Kebîr (es-Sünen)**, tahk., tahrîc ve ta'lîk: Beşşâr Avvâd Maruf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I. bs., Beyrut 1996.

Tomar, Cengiz, "Mısır" **DİA**, XXIX, ss. 575-577; ss. 559-563.

....., "Şam" **DİA**, XXXVIII, ss. 311-315.

Yâkût, Şihabüddin Ebû Abdillâh Yakut, b. Abdillâh er-Rum'i el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, Daru Sâdır, Beyrut 1995.

Yıldırım, Enbiya, **Hadiste Metin Tenkidi**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2009.

Yücel, Ahmet, **Hadis Usûlü**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul 2011.

ez-Zebîdi, Muhammed b. Muahammed b. Abdurrazzak el-Huseynî, Ebü'l-Fadl, **Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kâmus**, thk.: Heyet, Darü'l-Hidaye, yyk. tyk.

ez-Zehebî, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, **Tarihu'l-İslâm ve'l-Vefeyât**, thk.: Beşşâr Avvâd Maruf, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, y.y. 2003.

....., **el-Münteka min Hacı'l-İ'tidal fi nakzi kelami ehli'r-rufz ve'l-i'tizal**, thk.: Muhibüddin Hatip, İdaretü'l-Bühusi'l-İslâmiyye, Riyad 1992.

....., **Selasu Teracime li'l-Eimmeti'l-Âlam İbn Teymiyye ve'l-Hafız Âlemüddin el-Berazili ve'l-Hafız Cemalüddün el-Mizzi**, thk.: Muhammed b. Nasır el-Âcemi, Daru İbnu'l-Esir, 1995.

....., **Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ**, thk.: Heyet, Müessesetü'r-Risâle, yyk. 1985.

....., **Tezkiretü'l-Huffaz**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

ez-Zeyla'î, Cemalüddin Ebu Muhammed Abdillah b. Yusuf b. Muhammed ez-Zeyla'î, **Nasbu'r-Râye**, thk.: Muhammed Avvame, Daru'y-Reyyan, Beyrut 1997.

ez-Zırıklî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Zırıklî, **el-A'lâm**, Darü'l-İlm li'l-Melayîn, yyk. 2002

